

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TRABZON VE ÇEVRESİ DAVRANIŞ FOLKLORU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Buse Asena DEMİR

EYLÜL - 2020

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TRABZON VE ÇEVRESİ DAVRANIŞ FOLKLORU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Buse Asena DEMİR

ORCID: 0000-0001-6292-5656

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa AÇA

EYLÜL - 2020

TRABZON

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Buse Asena DEMİR

29/09/2020

ÖNSÖZ

İnsan davranışında önemli bir yeri olan kültür; antropologlar, dilbilimciler, sosyal psikologlar, tarihçiler gibi pek çok sosyal bilimci için önem arz eder. Geçmişte olduğu gibi, gelecekte de kültür tanımı etrafında dünyanın değişimine paralel olarak insan doğasını ve kültürünü daha iyi anlamaya yönelik çalışmalar gerçekleşecektir.

Toplumun kültürel kodlarının yansıtıcısı olarak karşımıza çıkan davranışlar insanın sosyal bir varlık olarak gelişimini ve dönüşümünü ifade etmesi ile incelenmeye değer bir hazine vasfı taşımaktadır. İnsan yalnızca biyolojik bir organizma değil, aynı zamanda kültürel birikimlerin toplamı olarak tahayyül edilmelidir. Bu noktada insanın doğasını anlamak önem arz eden bir husustur.

İnsanın doğasını anlamak, onun davranışlarını yorumlamaktan geçmektedir. Grup kültürü içerisinde yaşayan insanlar benzer davranışlar sergilemektedir. Bu davranışların incelenmesi tek bir alana mahsus olmamakla beraber multidisipliner çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Henüz yeni sayılabilecek bir saha olan davranış folklorunun bakir bir alan oluşu araştırma konusunun tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bu çalışmada davranış folkloru başlığı incelenerek davranışın beden folklorundan ayrıştırılması, bireylerin folklorik davranışlarını değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Çalışmamın hazırlanması sürecinde ilgi ve desteğini esirgemeyen, bu çalışmayı gerçekleştirmemi sağlayan saygıdeğer hocam Sayın Doç. Dr. Mustafa AÇA'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Eylül, 2020

Buse Asena DEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DAVRANIŞÇI YAKLAŞIM VE DAVRANIŞIN TEMELLERİ.....	4-19
1.1. Davranış	4
1.2. Davranışın Kökeni, Belirleyicileri ve Türevleri	5

İKİNCİ BÖLÜM

2. DAVRANIŞ FOLKLORU	20-29
2.1. Beden Folkloru ve Davranış Folkloru İlişkisi	20
2.2. Davranış Folklorunun Bileşenleri	26
2.3. Davranış Folkloru Araştırmalarında Yöntem	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRABZON KENT MERKEZİ EKSENİNDE DAVRANIŞ FOLKLORU TEMSİLLERİ.....	30-76
3.1. Aile Üyeleri Arası İlişkilere Dönük Tutum ve Davranışlar.....	30
3.1.1. Ailenin Yapısı Bağlamında Çocuk Yetiştirmeye Bağlı Tutum ve Davranışlar	30
3.1.2. Karı-Koca İlişkisine (iletişim, etkileşim, cinsellik vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar	32
3.1.3. Gelin ve Damat Eksenindeki Tutum ve Davranışlar.....	34
3.1.4. Anne ve Genç Kız İlişkisine Dönük Tutum ve Davranışlar	34
3.2. Geçiş Dönemleri Eksenli Tutum ve Davranışlar	35

3.2.1. Evlilik ve Süreçlerine Dönük Tutum ve Davranışlar	35
3.2.2. Gelinin Evden Çıkışına Bağlı Tutum ve Davranışlar	36
3.2.3 Yeni Gelin Tutum ve Davranışlar	37
3.2.4. Anneliğe Bağlı Değişen Tutum ve Davranışlar	38
3.2.5. Menstrüasyon Dönemine Dönük Tutum ve Davranışlar	38
3.2.6. Ölüm ve Süreçlerine Dönük Tutum ve Davranışlar.....	39
3.2.7. Hacılık ve Hacılığa Geçiş Sürecine Bağlı Tutum ve Davranışlar.....	41
3.3. Yemeğe ve Sofraya Dönük Tutum ve Davranışlar.....	43
3.4. Misafir Ağırlamaya Dönük Tutum ve Davranışlar.....	45
3.5. Giyim-Kuşam ve Süslenmeye Dönük Tutum ve Davranışlar	51
3.6. Gündelik Hayat Rutinlerine Dönük Tutum ve Davranışlar	53
3.6.1. Trafikçe ve Araç Kullanmaya Dönük Tutum ve Davranışlar	53
3.6.2. Toplu Taşıma Araçlarını Kullanmaya Dönük Tutum ve Davranışlar.....	55
3.7. Sevinç, Öfke, Şaşkınlık, Kedere Dönük Tutum ve Davranışlar	56
3.8. Silah Kullanıma Bağlı Tutum ve Davranışlar	58
3.9. Lakap Vermeye Dönük Tutum ve Davranışlar.....	59
3.10. Selamlaşmaya (El öpme, öpüşme, el sıkma, işaretleşme vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar.....	60
3.11. Seslenme ve Hitaba Dönük Tutum ve Davranışlar.....	62
3.12. Halk İnanışlarına (nazar, büyü vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar	63
3.13. Mekâna Dönük Tutum ve Davranışlar	66
3.13.1. Tuvalete Dönük Tutum ve Davranışlar	66
3.13.2. Kutsal Alanlara (ibadethane, mezarlık, yatır/türbe vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar	66
3.13.3. Yeme-İçme ve Eğlence Mekanlarına Dönük Tutum ve Davranışlar	68
3.14. Yürüme, Oturma, Yatma Tutum ve Davranışları	69
3.15. Halk Oyunlarına Dönük Tutum ve Davranışlar.....	71
3.15.1. Kolbası/Hoptek Tutum ve Davranışları	71
3.15.2. Horon Tutum ve Davranışları	72
3.16. Sol Ele Dönük Tutum ve Davranışlar.....	72
3.17. Hayvanlara Dönük Tutum ve Davranışlar	73
3.18. Çocuklara Dönük (okşama, şefkat vb.) Tutum ve Davranışlar	74
3.18.1 Kız Çocuklarına Dönük Tutum ve Davranışlar.....	75
3.18.2. Erkek Çocuklarına Dönük Tutum ve Davranışlar.....	75
3.19. Sohbeta Dönük Tutum ve Davranışlar	75

SONUÇ VE ÖNERİLER	77
YARARLANILAN KAYNAKLAR	81
EKLER	86
ÖZGEÇMİŞ	94

ÖZET

Trabzon kent merkezi çevresinde gerçekleştirilen folklorik davranışlar odağında gözlem ve mülakat yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde davranış bilimlerinin davranış tanımlarına, sınıflamalarına, davranışın kökenine ve belirleyicilerine dönük nazariyelerine ek olarak davranış analizlerinin yaygın etkisine dair görüşlere dönük değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde “davranış” kavramının kökeni, belirleyicileri ve türevi bütüncül biçimde ele alınmaya çalışılmış, bu konuda gerçekleştirilen multidisipliner çalışmaların bakış açıları ve yöntemleri ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde oldukça geniş inceleme alanına ve konu çeşitliliğine sahip Beden Folkloru hakkında verilen bilgilerden sonra Davranış Folkloru’nun niteliği, kapsamı, araştırma ve değerlendirme yöntemlerine dair değerlendirmelere ve bu yeni alanın beden folkloru ile ilişkisine dönük görüşler ortaya konulmuştur.

Genelde Türkiye, özelde ise Doğu Karadeniz sosyo-kültürel yapısı içinde davranış karakteristikleri ile fark edilebilir örneklemelere sahip Trabzon’da gerçekleştirilen alan araştırmalarıyla ulaşılan veriler üçüncü bölümde davranış folklorunun bir önceki bölümde çizilen çerçevesiyle uyumlu biçimde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son kısmında sonuç niteliği taşıyan değerlendirmelere yer verilmiş; folklorik davranışların taşıdığı anlamlar ve semboller değerlendirilmiş, geniş çaplı olarak uygulanabilirliğine dönük öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Davranış Folkloru, Trabzon, Ortahisar, Kültür

ABSTRACT

This study, which is carried out using observation and interview methods with the focus of folkloric behaviors around Trabzon city center, consists of three parts. In the introduction part, behavioral sciences' theories about behavioral definitions, classifications, origins and determinants of behavior, as well as evaluations regarding the widespread effect of behavior analysis are included.

In the first part of the study, the origins, determinants and derivatives of the concept of "behavior" are tried to be addressed in a holistic manner, and the perspectives and methods of multidisciplinary studies conducted on this subject are presented.

In the second part of the study, after the information given about Body Folklore, which has a wide area of study and a variety of topics, views on the quality, scope, research and evaluation methods of Behavioral Folklore and the relationship of this new field with body folklore were presented.

In general, Turkey has been evaluated in a manner consistent with the framework outlined in the previous section of the behavior of folklore in the third chapter in particular the Eastern Black Sea socio-cultural structure and in behavior characteristics with recognizable sample in Trabzon with the performed field research accessible data.

In the last part of the study, conclusive evaluations are included; The meanings and symbols of folkloric behaviors were evaluated, suggestions for their wide-ranging applicability were put forward.

Keywords: Folkloric Behavior, Trabzon, Ortahisar, Culture

KISALTMALAR LİSTESİ

- akt. : Aktaran
b. : Baskı
bk. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
ed. : Editör
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika folklor araştırmalarında toplumların değişen sosyal ve kültürel yapılarının ortaya çıkardığı yeni folklorik üretim, aktarım ortamları ve biçimleri irdelenmeye başlanmış; folklorla dönük güncel araştırma alan ve konuları ortaya çıkmıştır. Kültürel antropoloji ile küçük argümanlarla ondan ayrılan sosyal antropoloji alanlarında daha önce başlayan konu ve bakış açısı çeşitliliği, folklor araştırmalarında da özerk başlıklar halinde görülür olmuştur. Bu durum, Türk folklor araştırmalarında 2000'lerin başlarından itibaren dikkat çekmiş ancak disiplinlerarası çalışmalara duyulan ihtiyacın yeterli ölçüde fark edilememesi, uzun süredir kullanılagelen araştırma yöntem ve tekniklerinden vazgeçilerek yeni yaklaşımların sergilenememesi gibi sebeplerle kadın folkloru, meslek folkloru, aile folkloru, grup folkloru, çocuk folkloru, beden folkloru gibi araştırmalara yöneliş ancak son birkaç yılda nispi bir artış göstermiştir. Türk folklor araştırmalarında henüz tam anlamıyla çözülememiş yöntem sorunları, bu yeni araştırma başlıklarına duyulan ilgiye tereddütle yaklaşılmasında etkilidir. Sözü edilen konular üzerine çalışacak araştırmacıların alan araştırmaları veya literatür taramaları üzerinden tespit edecekleri malzemeye uygun yöntemler geliştirmeleri veya mevcut yöntemleri uyarlamaları, disiplinlerarası bakış açısıyla sosyoloji, antropoloji ve onun şubeleri olan etnoloji, etnografya gibi bilgi kollarından destek almaları, araştırmaların yaygınlaşmasında ve zenginleşmesinde belirleyici olacaktır.

Toplumsal varlıklar dillerini, sosyal yaşantılarını, bilgi kurallarını, manevi değerlerini belirli normlar çerçevesinde bir kültür içerisinde yaşayarak öğrenirler. Nitekim toplum, davranış düzenliliklerini sağlamak için normlar geliştirir ve bunları erken çocukluk çağlarından başlayarak bütün bireylere ortaklaşa aşırlar. Dolayısıyla pek çok sosyal davranış, halkın düşünel yapısı çerçevesinde gelişir ve değişir. Bu yolla gelişen davranışlar karakterize biçimde sosyo-kültürel çevrelere göre farklılıklar gösterebilir. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve kültürel antropoloji gibi kültür bilimleri, bireyden topluluğa doğru genişleyen ve topluluğun davranış temelli ifade ve temsil biçimleri halini alan davranış kalıplarına 20. yüzyılın ortalarından itibaren ilgisini artırmıştır. Toplumsal değişimin eskiye nispetle çok daha hızlı gerçekteşir olması ve bireyin toplumsal kimliğinin giderek karmaşıklaşması gibi sebepler, bu durumda etkili olmuştur. Folklor çalışmalarının büyük oranda sosyal/kültürel antropoloji şemsiye kavramı altında gerçekteştirildiği Kuzey Amerika merkezli davranış antropolojisi çalışmalarında ufuk açıcı sonuçlar ortaya koyulmuştur. Türkiye'de sosyal psikoloji ve sosyoloji alanlarındaki az sayıda çalışmada insan bedeninin ve davranışlarının kültürel anlamları ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Folklorun bir temsil ve araştırma alanı olarak Türk folklor araştırmalarında "Beden

Folkloru” zaman zaman gündeme getirilmiş olsa da “Davranış Folkloru” başlığı ve kapsamında bütüncül çalışmalar henüz yapılmamıştır. Türkiye sahası folklor araştırmalarının 21. yüzyılda konu ve kapsam bakımından genişleme eğiliminde olduğu dikkate alındığında “Davranış Folkloru” başlıklı çalışmaların da söz konusu eğilimin genelleşmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Kültür bilimlerinin evrensel amaç ve işlevleri bağlamında bu yeni araştırma konusunun kültürü ve toplumu takip ve tahlil biçimlerinin çeşitlilik kazanmasında etkin rol üstleneceği değerlendirilmektedir. Çalışmada, davranış folkloru başlıklı bu alana duyulan ihtiyacın sebepleri, alanın kapsamı, problematik yönleri, araştırma yöntem ve teknikleri disiplinler arası ve holistik bir bakış açısı ile tartışmaya açılmıştır.

Araştırmanın Amacı: Türkiye sahasında henüz üzerinde durulmayan bir konu olan davranış folklorunu temel unsurlarıyla ortaya koymak ve gerçekleştirilecek çalışmalara bir model oluşturmak bu çalışmanın öncelikli amacıdır. İnsan davranışlarının bireysel ve kolektif anlamda kökenlerinin, anlam ve işlevlerinin anlaşılması yolunda daha fazla veriye ve çözümlenmeye ihtiyaç olduğu yadsınamaz. En yalın şekliyle son dönemde yaşanan sıra dışı gelişmeler ışığında insan davranışlarında görülen değişimleri sosyal, ekonomik ve politik sebeplerle açıklayan mevcut perspektife kültürel anlamda yeni perspektifler eklenmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu çalışmanın temel amaçlarından birisi de belirtilen ihtiyacın giderilmesine dönük teori ve uygulama temelli bir taslak ortaya koymaktır. Konusu ve yöntemi bağlamında ilk olması hasebiyle bu çalışmanın Türkiye merkezli folklor araştırmalarına farklı perspektifler kazandırması hedeflenmektedir. İnsan davranış ve tutumlarının çeşitli biçimlerinin Trabzon il merkezi örnekleminde değerlendirildiği çalışmada davranış folklorunun tespit edilebilen yönlerini ve bütüncül sonuçlarını ortaya koymak suretiyle araştırmacılar için yeni bir folklor araştırma alanı oluşturulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Sınırları: Alan sınırlılığı Trabzon ili merkezi olan 189 km²'lik Ortahisar ilçesini oluşturan 85 mahalleden oluşmaktadır. Trabzon kent kültürünün yansımalarına rastladığımız Aydınlıkevler, Hacıkasım, Yenimahalle ve Pazarkapı gibi birçok mahalle taranmıştır. Örneklem alanı sınırlarının tespitinde araştırmacının bu sosyo-kültürel yapıya mensup olması etkili olmuştur. Zira davranış folkloru araştırmalarında uygulanabilecek yöntemlerden bahsedilen bölümde detaylı biçimde ifade edileceği üzere, insan davranışının çoklu anlam ve işlevlerinin anlaşılabilmesi uzun süreli gözlemlerle mümkün olabilecektir. Araştırma sahibinin mensubu olduğu sosyo-kültürel çevrenin davranış kalıplarına, bunların anlam ve işlevlerine dönük bulguları çok daha somut ve işlevsel sonuçlara ulaşılmasında belirleyici olmuştur.

Yöntem ve Verilerin Toplanması: Çalışmanın evrenini Trabzon kent merkezi oluştururken örneklemini kentsel doku içindeki her türden sosyal grup oluşturmuştur. Sosyal yapının en küçük birimi olması ile aynı zamanda bir sosyal grup karakteri taşıyan aileden, cinsiyet ve yaş gruplarına, meslek gruplarına kadar çeşitli grupların davranışlarının folklorik temellerinin değerlendirildiği

çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Alan araştırma yöntemlerinden mülakat yönteminin yanı sıra gözlem metodundan sıklıkla faydalanılarak ulaşılan veriler, konu eksenindeki literatürün taranması ile elde edilen bilgi ve değerlendirmeler de dikkate alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Kültür bilimlerinin evrensel amaç ve işlevleri bağlamında bu araştırma konusunun kültürü ve toplumu takip ve tahlil biçimlerinin çeşitlilik kazanmasına katkı sağlaması temenni edilmektedir.

Verilerin Değerlendirilmesi: Araştırmanın içeriğini oluşturacak verilerin literatür ve alan araştırmaları ile toplanmasından sonra, mülakat kayıtlarının ve gözlem notlarının metne aktarımı safhasına geçilmiştir. Metne dönüştürme işlemi sırasında kaynak kişilerin mahalli ağız özellikleri üzerinde tasarruflarda bulunularak umumi Türkçenin ses ve cümle yapısı dikkate alınmıştır. Yazıya aktarılan derleme kayıtları üzerinde elemeler yaparak tekrarın önüne geçmek amaçlanmıştır. Mülakat veya gözlem yoluyla tespit edilen malzemeler, çalışmanın ilgili bölümlerinde belirtilen tasnif ve yöntemlerle uyumlu biçimde sistematik olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen her bilgi ve bulgu, kendi bağlamı içerisinde ele alınıp bütüncül değerlendirmelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DAVRANIŞCI YAKLAŞIM VE DAVRANIŞIN TEMELLERİ

1.1. Davranış

19. yüzyılda Charles Darwin'in davranışların evrimsel adaptasyonlar olduğunu ileri sürdüğü "*İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi*" adlı çalışması ile kısmi olarak temellendirilebilecek olan davranış bilgisi merakı, aralarında Edward Thorndike, Edward Tolman ve Edwin Guthrie'nin de bulunduğu ilk davranışçılarca önceden hazırlanmış koşullarda hayvan davranışlarını inceleyerek buradan kuramlar çıkarma amaçlı deneyler tasarlanması ile devam etmiştir (Collin ve diğerleri, 2012: 58).

Davranış, psikologlar tarafından "Bir kişinin iç veya dış olaylara cevap olarak yaptığı her şey." veya "Vücutta meydana gelen ve beyin tarafından kontrol edilen fiziksel olaylar." biçimlerinde tanımlanmaktadır (Davis ve diğerleri, 2015: 327). Değişik toplumlar ve kültürlerle, onların görüşleri ve davranışlarıyla ilgili bilgiler elde etmeyi hedefleyen antropoloji (Haviland ve diğerleri, 2008: 837), insan davranışlarını, araştırma konularının temel bileşenlerinden biri olarak görmenin yanı sıra tamamen davranış özelinde "davranış antropolojisi" başlığı altında inceleme yoluna gitmiştir. Genel veya özel anlamlarıyla davranış, antropologlar tarafından "İnsanın akıl dışı eylemleri, insan ruhunun veya bu eylemlerin altında yatan bireysel veya kültürel kişiliğin ifadesinin kanıtı." şeklinde tanımlanmıştır (Malott, 1988: 182). Felsefeciler davranışı, "Bir organizmanın belirli bir ortamdaki hareket tarzına canlıların çeşitli durum ve ortamdaki tepkilerine, bireyin içinde bulunduğu doğal ya da toplumsal ortamın uyarılarına tepki gösterme veya yanıt verme biçimi." (Cevizci, 1996: 122) olarak tanımlarken sosyal ilişkiler üzerinde odaklanıp sosyal ilişkilerin, bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini ve bu ilişkilerin toplamı olan toplumun oluşumunu, gelişimini ve değişimini inceleyen (Schaefer, 2010: 51) sosyologlar, davranışı bireysel ve toplumsal davranışlar şeklinde sınıflandırarak toplumsal davranışı, birbirinden haberdar olan ve birlikte mensubiyet duygusuna sahip en az iki insanın davranışı şeklinde tanımlamışlardır. Bu itibarla toplumsal davranış, bir sosyal grup içindeki davranış olarak kabul edilmiştir (Aslantürk ve Amman, 2001: 18).

1.2. Davranışın Kökeni, Belirleyicileri ve Türevleri

“Davranış bilimleri, insan davranışlarını açıklayan veya insan davranışları ile uğraşan bütün bilim dallarını kapsamaktadır. Hedefi ise, insanın düşünce ve irade süreçlerinin araştırılması ile bu süreçler üzerine kurulan eylemlerin açıklanmasıdır.” (Şimşek ve diğerleri, 2014b: 21). Psikoloji, pedagoji, biyoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi farklı bilimsel disiplinler, davranış odağında uzunca bir süredir mesai harcamaktadır.

Davranışları ve birey olarak insanları sosyal ilişkiler içinde daha iyi anlamaya odaklanan davranış bilimlerine gösterilen ilgi, 20. yüzyılın başlarından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. İnsan davranışlarının temelleri konusunda ağırlıklı olarak 19. yüzyılda ortaya konulan ilmi nazariyelerin sorgulanmaya başlaması, davranışı belirleyen faktörlerle ilgili yeni nazariyelerin ortaya konulması ile sonuçlanmış; davranış bilimleri içinde sayılan bilgi kolları çoklu teorilerle insan davranışlarına daha fazla mesai harcar olmuştur (Marshall, 2005: 130-132). Aynı periyotta insan davranışlarının sebep ve sonuçlarının anlaşılması yolunda konu ile ilgili tüm disiplinlerden yararlanmanın daha faydalı olacağı görüşü kabul görmeye başlamıştır. İnsan davranışlarıyla ilgili her bir bilgi kolu, kendi yöntem ve teknikleri ile cevaplar bulmaya çalışırken ulaşılan sonuçlar diğer bilgi kolları tarafından yapılan çalışmalarda da dikkate alınmaya başlanmıştır.

İnsan davranışlarının oluşum nedenleri, işleyişleri ve değişimleri konularına odaklanan davranış bilimlerinin ilgi alanlarından psikoloji, davranışı hem birey (klinik psikoloji) hem de sosyalizasyon (sosyal psikoloji) açısından irdelemeyi sürdürmektedir. Psikolojinin bakış açısıyla insan davranışları bilişsel, devinişsel ve duyuşsal olmak üzere üç ana sınıfa ayrılır (Bilen ve Yasa, 2014: 51). Psikologlar, davranışın hem içsel hem de dışsal etmenler tarafından belirlendiğini kabul etmiş; davranışın tek bir etmen ya da basit bir bileşim tarafından belirlenmediğini belirtmiştir. Davranışın gelişmesinde biyolojik ve çevresel etkenlere dikkat çeken bu yaklaşım, davranışların doğuştan getirilen kalıtsal özelliklerden etkilenmesinin yanı sıra çevresel etkenlerden de beslendiğine dikkat çekmiştir. Kalıtsal¹ yöne dikkat çeken psikologlar davranışsal gelişimi “olgunlaşma” kavramı ile birlikte değerlendirirken davranışları daha ziyade çevresel etkenlerle ilişkilendirenler “öğrenme” kavramını öncelemişlerdir. Ancak çoğu zaman “olgunlaşma” ile “öğrenme”nin birlikte işlediğinde hemfikir olan gelişim psikologları, bu iki unsurun birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceğine, sergilenen davranışların kalıtım ve çevre argümanları ortaklığında geliştiğine, “olgunlaşma” ile birlikte “öğrenme” sürecinin başladığına vurgu yapmışlardır (Özkalp ve diğerleri, 2004a: 179-180). Bu geleneksel çevresel etkili öğrenme ve kalıtım faktörlerine ek olarak koşullanma faktörüne de dikkat çekilmiştir. Bu üçüncü faktöre dikkat çekenler arasında ilk akla gelen isim Pavlov’dur. Zira ödül ve ceza, davranışın yukarıda ifade

¹ Son zamanlarda psikologlar genetik bilimine daha fazla ilgi göstermeye başlamışlar ve “davranışsal genetik” adlı yeni bir çalışma alanı ortaya çıkarmışlardır. Davranışsal genetikle ilgilenen psikologlar, çoğunlukla zeka, akıl hastalıkları, kişilik türleri gibi davranış özelliklerinin kalıtımla ilgisine odaklanmışlardır (Cüceloğlu, 1993: 87).

edilen “dışsal” belirleyicileri arasında yer alırken inançlar, düşünceler ve beklentiler gibi etkenler yine yukarıda ifade edilen “içsel” ve etkileşimli belirleyiciler arasında yer alır (Burger, 2006: 516, 531).

İnsan davranışının uyarıcıları arasında zikredilen ceza, bir uyarının sunumu ya da kaldırılması yoluyla davranışı etkiler. Eğer bu davranışta bir azalmaya neden olan belirli bir davranışa bağlı olarak aşırı bir uyarıcı sunulursa, olumlu ceza oluşmuştur.

Örneğin, bir çocuk sokakta gözetimsiz bir şekilde koştuğunda, annesi onu azarlar. Bu nedenle, sokağa koşan çocuğun sıklığı azalır. Olumsuz ceza acilliğine bir örnek, bir çocuğun oyuncak attığı bir durumla gösterilebilir. Daha sonra anne oyuncak alır ve çocuk onunla oynayamaz (Roane ve Betz, 2012: 268).

İnsan davranışlarının gelişip değişmesinde kalıtımsal ve çevresel faktörleri önceleyen gelişim psikologlarından farklı argümanlar ileri süren başka kuramcılar da mevcuttur. Örneğin pekiştirme, insan davranışın en önemli ilkesi ve davranışlarda görülen değişikliğin anahtarı olarak görülmektedir.

Pekiştirme, bir uyarıcı olay veya durumda bir yanıtı hemen takip eden bir değişiklik olduğunda meydana gelir ve bu da benzer koşullar altında bu yanıtın gelecekteki sıklığını artırır. Pekiştirme görevi gören uyarılardaki değişiklikler, çevreye yeni bir uyarı sunmak ya da hâlihazırda mevcut bir uyarı ortamdan uzaklaştırmak olarak tanımlanabilir. Olumlu pekiştirme, o davranışın gelecekteki sıklığını artıran bir uyarının sunumu gerçekleşir. Ortamdaki bir uyarı çıkarıldığı için bir davranışın sıklığı arttığında, işleme negatif pekiştirme denir. Pekiştirme ile bir davranış oluşturulduktan ve güçlendirildikten sonra, her bir olayda bu davranışı güçlendirmek gerekli değildir. Birçok davranış, oluşumunu aralıklı olarak güçlendirilerek korunur. Bununla birlikte, daha önce güçlendirilmiş bir davranış için pekiştirme olmazsa, bu davranışın sıklığı pekiştirme öncesinde gösterilen benzer seviyelere düşecek veya tamamen sona erecektir. Bu davranışsal işleme, yok olma adı verilir. (Roane ve Betz, 2012: 268).

Davranışın folklorik temelleri ve temsilleri üzerine araştırmalar yapan Hasan B. El Shamy de bu hususa şöyle vurgu yapar:

Ödül ve ceza kavramları, alışılmış folklorik uygulamaların geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde önemlidir. Birey, yanıtlarının doğrudan ödüllendirilmesini beklemediği sürece, istenen bir nesne (tatmin edici) elde ederek veya dolaylı olarak istenmeyen etkilerden (rahatsız edici) kaçınarak yanıt vermez. Ödüllendirici faktör sadece alışkanlıkların oluşumunu ve gücünü değil, aynı zamanda oluşum hızlarını ve zaman ve sosyal etkileşim güçlerine karşı dayanıklılıklarını da belirler. Ödül beklentisi, bireyleri ve grupları açık bir şekilde hareket etmeye veya tepki vermeye ve ayrıca uyarıları algılamaya ve yorumlamaya, yani davranmaya teşvik etmek için hayati bir faktördür. Birey ödül beklemiyorsa, ona bir şey ifade etmeyen şeyler dikkatini çekmediği ve neredeyse hiçbir motivasyon etkisi olmadığı için bir uyarı seçmeyi, algılamayı ve yorumlamayı reddedebilir (El-Shamy, 1967: 58).

Uzun yıllar boyunca psikoloji alanında yapılan çok sayıda çalışma, hem temel laboratuvar da hem de uygulamalı ortamlarda yürütülen kapsamlı ampirik araştırmalarla davranış analizinin temel ilkelerini desteklemiştir. Deneysel davranış analizi üzerine çalışan davranış analistleri temel

laboratuvar araştırmalarına odaklanırlar. İnsan davranışına uygulanan ilkelerin çoğu, laboratuvar bulgularının yeni uygulamaların geliştirilmesini bilgilendirdiği çeviri araştırmalarının sonucudur.

Uygulamalı davranış analizi, genel öğrenme ve davranış genel ilkelerinin sosyal uygunluk sorunlarını çözmek veya iyileştirmek için kullanıldığı klinik bir disiplin olarak yorumlanması bakımından deneysel analizden farklıdır. Uygulamalı davranış analistleri, sosyal açıdan önemli davranışlarla ilişkili sorunların giderilmesine yönelik uygulamaların geliştirilmesine ve değerlendirilmesine yardımcı olan araştırmalar yürütmektedir. Uygulamalı davranış analistleri daha sonra uygulamalı araştırmanın sonuçlarını okullar, ev ve toplum gibi daha doğal ortamlarda etkili kanıt dayalı prosedürler oluşturmak ve uygulamak için kullanırlar. Bu tür çalışmalar genellikle belirli ortamlarda ortaya çıkan ve belirli popülasyonlarla (otizm veya diğer gelişimsel engeller gibi) ve örgütsel davranış yönetimi gibi geniş bir sosyal bağlam dâhilindeki davranış sorunlarına odaklanır (Roane ve Betz, 2012: 269).

İnsan davranışına biyolojik açıdan yaklaşan klinik psikologlar, sergilenen davranışlara dönük başka açıklamalar da ortaya koymuşlardır. Bu açıklamalarda kimi zaman yukarıda bahsedilen etkenlere dikkat çekerken kimi zaman da nörobiyolojik ve bilişsel etkenlere vurgu yapılmıştır.

Örneğin, bir kimsenin bir bardak suya uzanma davranışını ele alındığında nörobiyolojik yaklaşım bu davranışı, insanın içinde yer alan fizyolojik, nörolojik süreçlere dayanarak incelerken, davranışsal yaklaşım, aynı davranışı beden içindeki hiçbir sinirsel oluşuma değinmeden, uyarıcı ve tepki kavramlarıyla açıklamıştır. Bilişsel yaklaşım ise su bardağına uzanma davranışını, kişinin amaçları ve beklentileri yönünden inceler ve daha çok bilişsel/zihinsel süreçlere önem verir (Cüceloğlu, 1993: 26).

Davranış bilimlerinden bir diğeri olan sosyoloji, kimi zaman beden sosyolojisi kimi zaman da davranış sosyolojisi başlıkları altında toplumsal davranış kalıpları ve biçimleri üzerinden insanlar arasındaki ilişkileri, sosyal grup davranışlarını çözümlenmeye çalışır. Sosyolojide “beden sosyolojisi²” başlığı altında yapılan ve davranış biçimlerine de yer verilen araştırmalara gösterilen ilgi 1980’li yıllardan sonra artmaya başlamıştır. Sosyolojinin bedene ve davranışa yaklaşımı tıp gibi yalnızca anatomi ve fizyolojiye değil, beden sosyal eylemleri icra etme ve anlamlandırma kapasitesine odaklanmaktadır. Beden sosyolojisi, beden çeşitliliğini (genç, yaşlı, sağlıklı, hasta, engelli, bir etnik gruba mensup ya da bir ten rengine sahip, dişi ya da erkek vd.), aidiyetini (tarihsel, kültürel, ulusal, sınıfsal vd.) ve mahkumiyetini (hazza, acıya, ölüme vd.) ele alan, dolayısıyla felsefeden ve çeşitli bilimsel disiplinlerin bilgilerinden beslenen bir alandır (İnceoğlu ve Kar, 2010: 133-134).

Sosyologlar, davranışın gelişiminde diğer pek çok konuda olduğu gibi, toplumsal yapının etkisine dikkat çekmişlerdir. Ünlü sosyolog Anthony Giddens’a göre toplumsal yapının değerleri, değişimleri, talepleri ve arzuları bedende çeşitli şekillerde yansımaktadır. Kültür, yarattığı idealler çerçevesinde bedene ait söylem ve pratikleri tanımlamaya ve düzenlemeye çalışmaktadır (Giddens, 2000: 144).

² Sosyolojinin bir kolu olarak gelişen beden sosyolojisinin gelişimi ve konuları gibi genel konular için bk. (Canatan, 2016).

Bryan S. Turner, beden sosyolojisinin dört temel prensibe sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu prensipler şu şekildedir:

1. Beden, doğa ve kültürün kesişme noktasıdır.
2. Beden üzerinde kurulan otorite, grup cinselliğinde kendini gösterir. Toplum, sosyal yeniden üretimi bireylerin özgür iradesine bırakmaz. Bu durum arzu üzerinde otorite kurmak olduğundan beden sosyolojisi aslında siyasal sosyoloji olarak düşünülebilir.
3. Beden, siyasi mücadelenin merkezindedir.
4. Beden düzeyindeki sapmalar kadar iç bedende oluşan hastalıklarla da ilgilenilmelidir (Turner, 1996: 66-68).

Bedenin toplumsal yönü üzerine çalışan isimlerden bir diğeri olan Pierre Bourdieu, bedeni, toplumsal sınıflamada sosyal konumuyla, “habitus”un cisimleşmesiyle, beğeni çerçevesi içinde değerlendirmiş; bedeni, insanın günlük yaşamı ve bedenini gelişmesini sağlayan sınıf temelli nesnel koşul olarak habitusla ilişkisi içinde inceleme yoluna gitmiştir. Yine Bourdieu’ya göre “habitus”, bireyi eyleme yönelten, onu motive eden kurulu sosyal yapılar sistemidir. Beğeni ise, bu uyumda, bütünleştirici olarak, psikolojik ve fizyolojik olarak bedene giren her şeyi seçer ve düzenler. Beden, sınıfsal beğenin maddileşmesidir. Bu bağlamda erkek ve kadın bedeni üzerinde tüm kültürel görünüşler, bedenini cinsiyetle ilişkili olarak kullanılmasına sonucunu doğurmuştur (Işık, 1998: 138-142).

Bedenin biyolojik özellikleri ve toplumsallığı arasında bir ilişki öngören sosyolog Norbert Elias'a göre beden, bitmemiş toplumsal bir süreç olarak değerlendirilir. Beden ve toplum, başı ve sonu olmayan uygarlaşma süreci içindedir. Elias, sosyal süreçler de dış görünüm değişikliklerini öne çıkarır. Toplumsal figürleşme değiştiğinden insan bedeninin gelişimi üzerine olan etkiler de değişmektedir. Figürlerin değişmesi, toplum ve kişiler arası uyumla gerçekleşir. Bu dönüşümde bireyin dış görünümü de değişir ve yeniden biçimlenir. Toplumsal gelişme sürecinde bedenin dış görünümünün değişimine de dikkat çeker. Beden ve toplum; evrim, etkileşim ve uyum içinde gerçekleşir (Işık, 1998: 130-135).

A. W. Frank ise bedeni disipline edilmiş beden, yansıyan beden, baskılanan beden ve iletişimsel beden olarak sınıflandırır. Disipline edilmiş beden başlığında, Foucault’a atıfla insanların kendilerini anlamalarını sağlayan ekonomi, psikoloji, biyoloji gibi söylemsel tekniklere dikkat çeken Frank’a göre söylem, bedenin sınır ve imkanlarının haritasını oluşturmaktadır. Yansıyan beden ise, mitolojik bir deyişle kendi bedenini seven narsistik bir durumu belirtir ve bu bedenin var olmasının nedeni süslenecek bir yüzey olmasındandır (Frank, 1993’ten akt. Kara, 2016: 29-30).

Sosyolojik bakışa göre, kültürün, sınıfsal durumun, statü, rol, grup ve kurumların birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal yapı, bu bileşenler ışığında

davranışlar geliştirilmektedir³. Davranışların oluşumu ve değişiminde kültürün hâkim etkisine ek olarak sahip olunan eğitim ve gelir düzeyleri gibi saygınlık göstergelerine dayalı toplumsal statüler de bireylerin hem davranışlarını hem de düşüncelerini etkilemektedir. İnsanlar, belirli davranışları toplumsal yapıdaki yerlerine bağlı olarak öğrenmekte ve bunlara göre hareket etmektedirler (Özkalp ve diğerleri, 2004b: 44-45).

Sosyoloji, davranışların gelişimini irdelerken psikolojinin “öğrenme” merkezli kuramları ile benzer biçimde diğer insanların bireyin davranışlarında doğrudan veya dolaylı olarak etkili olduğunu ifade eder. Doğumla birlikte başlayan sosyal etki, dünyaya geldiğinde henüz sosyal bir varlık olmayan bebeğin davranışlarının diğer insanlar tarafından etkilenmesi ile başlar. Toplumsallaşma denilen, ailede başlayan ve daha sonra diğer toplumsal kurumlarda devam eden bu süreç içinde, birey yavaş yavaş sosyal bir varlık haline gelir. Toplumsal kurumların davranışlar üzerindeki etkileri toplumsallaşma süreci ile sınırlı değildir. Bu etki yaşamın her döneminde görülmekte ve tüm yaşam boyunca devam etmektedir. İnsan davranışları üzerindeki sosyal etki kendini farklı biçimlerde gösterir. Uyma/benimseme, kabul etme, itaat etme de dahil olmak üzere pek çok davranış, sosyal etkinin idealize ettiği sonuçlar arasında yer alır (Özkalp ve diğerleri, 2004a: 263). Herhangi bir sosyal gruba mensup birey, grubun benzer değer, norm ve beklentilerini paylaşır. Davranışlar içinde bulunulan sınıf, statü ve rollerden etkilenmesinin yanı sıra sosyal grup dinamikleri de güçlü bir davranış belirleyicidir. En yalın şekliyle grup üyeleri her bir katılımcının grup davranışlarına riayet etmesini bekler (Özkalp ve diğerleri, 2004b: 47). İnsan yaşamının ilk toplumsallaşma alanı olan aile de bir sosyal grup türüdür. Bir dilin, bir tarihin, bir geleneğin içine doğan insanoğlunun, bir grup davranış dizgesinin de içine doğduğunu hatırlatan Erol Göka, insanların bir topluluk içinde yaşayabilmek için onlar gibi davranmak zorunda olduklarını belirtir. Söz konusu psikolojik davranış kalıplarının, tarihsel değişime karşı oldukça dirençli olduğuna dikkat çeken araştırmacı, Türkiye’de yaşayan insanların bazı davranışlarının Türk tarihinin çok önceki zamanlarında da gözlemlenmiş olmasına şaşırılmaması gerektiğini vurgulamıştır (Göka, 2006: 39).

Çocuk, doğduğu andan itibaren aile çevresi içinde toplumsallaşma sürecine girer. Bebeğin belirli bir dili kullanmadan önce geçen süre içindeki jest ve dokunma yoluyla iletişim kurması ile başlayan süreç, ebeveynlerin somut edimleri ile devam eder.

Toplumsal davranışların çoğunda olduğu gibi insanın kendisiyle ilgili bilgileri açığa vurma şekli, yazılı olmayan ama herkesin kabul ettiği bazı kurallar tarafından belirlenmiştir. Anne babalar genellikle bu kuralları doğrudan öğretirler; ancak çoğu zaman başkalarıyla etkileşim kurarken, neyin uygun olup neyin olmadığını nasıl öğrenildiğinin farkına varılmaz (Burger, 2006: 466).

³ Beden sosyolojisi üzerine yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan yalnızca bazıları şu şekildedir: (Elias, 1939, 1987a, 1987b, 1989, Turner, 1984, 1992, 1996; O’neil, 1989; Frank, 1991; Williams & Bendelow, 1999; Aktay, 1997; Kızılçelik, 2003; Esgin 2011; Okumuş, 2009; vd.)

Erken çocukluk dönemini takip eden süreçte, akran ve arkadaşlarla olan ilişkiler üzerinden davranış kazanımları devam eder. Bunlar arasında, paylaşılma, mücadele, kavga etme, büyüklerle olan ilişkiler, başarı ve sevilme sayılabilir. Okul çağında ise okul arkadaşları, otoriteyle nasıl başla çıkılacağı, okul içi ve dışı hareketleri, karşı cinsle yaklaşmanın yollarını düzenleyen ve öğreten çok önemli gruplardır. Araştırmacılar arasındaki ortak kanıya göre aile çocuğun temel değerleri benimsemelerinde önemli bir rol oynarken arkadaş grupları, boş vakitleri değerlendirme, görünüş, cinsel davranışlar gibi mevcut olan yaşam biçimini etkileme gücüne sahiptir.

Bireyin toplumsallaşmasının ileriki dönemlerdeki bir diğer kaynağı iş ve iş yeridir. Zira çalışılan işyeri dünya görüşünü, değer ve normları etkileme gücüne sahiptir. Örgütsel toplumsallaşma şeklinde de ifade edilebilecek bu süreçte birey bu örgütlü yapının kültürünü öğrenirken ondan etkilenir ve buna uygun davranışlar sergilemek durumunda kalır. Bu sonuç kimi zaman farkına varılmayan bir gönüllülikle gerçekleşirken kimi zaman işten atılma veya başarısız olma korkularından kaynaklı bir motivasyonla ortaya çıkabilir (Özkalp ve diğerleri, 2004b: 84-89).

İnsanların bir toplum içerisinde buldukları sınıf ve sahip oldukları statü de davranışlar açısından önemlidir. Her toplumsal sınıf kendine özgü gelir, yaşam biçimi, yerleşim yeri, eğitim düzeyi ile belirginleşir. Modern dünyada kalabalık insan grupları, sahip oldukları benzer gelir düzeyi, eğitim, yaptıkları işin niteliği ile ilgili olarak karşılaştırılabilir saygınlık ölçüleriyle kendilerini sınıf olarak tanımlamaktadırlar. Dâhil olunan sınıf, sadece davranış kalıplarını değil, fikir ve düşünceleri de etkiler. O sınıfa ait düşünce, giyim, kuşam, nezaket, okuma yazma alışkanlığı, meslek seçimi hatta politik tutumlara sahip olup bunlara özgü davranışlar geliştirilmektedir (Özkalp ve diğerleri, 2004a: 10-11).

Davranışların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde özellikle geleneksel topluluklarda sosyal roller kapsamında cinsiyet faktörüne ayrıca dikkat edilmelidir. Bu dikkat sadece sosyolojik araştırmaları için değil, davranış folkloru kapsamlı çalışmalar için de gereklidir. Cinsiyet, bedenin en çok önemsenen özelliklerinden biridir ve çoğunlukla toplumsal yaşamın örgütlenişinde cinsiyet ayırımı önemli bir yer tutar. Yaşamın başından itibaren maruz kalınan temel eşitsizliklerden biri, bedenler arasındaki cinsiyet farkına dayandırılmıştır. Bu farklılık öylesine önemsenmektedir ki, doğum anından itibaren bebekler cinsiyetlerini belirten renklere ve giysilere büründürülür. Gözler, bebek bedenlerini farklı algılamaya şartlanmıştır ve bedenlerde algılanan farklılıklar bir ömür boyu sürecek cinsiyet ayırımını meşrulaştırmak üzere kullanılacaktır (İnceoğlu ve Kar, 2010: 136). Kadın ve erkek cinsiyet odağında farklı davranışlar sergilerler. Bu farklılıklar çoğu zaman sosyo-kültürel yapıdaki cinsiyet algısı ve rolleri ile erken yaşlarda şekillenmeye başlar. Pek çok geleneksel toplulukta ev halkının cinsiyete göre rol dağılımı, bu erken yaşlarda şekillenme sürecine girer.

Kız çocuğu yeterince büyüyünce kendinden küçük kardeşlerine bakar ve annesinin evin geri kalan işleriyle ilgilenebilmesi için ona zaman yaratmış olur. Bu durum, kızların davranışlarını biçimlendirmekle kalmayıp aynı zamanda sınırlar. Örneğin, kendinden küçük erkek ve kız kardeşleri kadar rahatça dışarı çıkıp çevreyi keşfe çıkamaz. Büyük kız çocukları evde kalıp daha

dikkatli, daha uysal ve başkalarının isteklerine karşı daha duyarlı olmak zorundadır (Haviland ve diğerleri, 2008: 280).

Hemen pek çok kültürde erkekler büyürken kadınlar kadar kendini açığa vurmanın uygun olmadığını öğrenir. Gerçek duygularını davranışlar yoluyla dışa vururlarsa, dalga geçilmekten ya da dışlanmaktan korkarlar.

Kadınların kendilerini açığa vuran davranışlar sergilemelerindeki özgürlükleri, hakkında konuştukları konuya göre kısıtlanabilmektedir. Bir araştırmada deneklerin, cinsel tavırları hakkında kendilerini açığa vuran söz ve davranışlardan çekinmeyen kadınlardan hoşlandıkları; ama kişisel saldırganlıklarını sözle veya davranışla ifade eden kadınlardan hoşlanmadıkları ortaya çıkmıştır (Burger, 2006: 470-471).

Erkek ve kadın davranışlarının altında yatan biyolojik etki görmezden gelinemesi de (genetik ve hormonal etmenler) her kültür kabul edilebilir erkek-kadın davranışı için farklı beklentilere sahiptir. (Haviland ve diğerleri, 2008: 278).

Özkalp ve arkadaşlarının ifadesiyle cinsel davranışlar, bireyin özgürce, istediği zaman ve istediği yerde yapılan davranışlar değil, özellikle aile içinde düzenlenen davranış biçimleridir. Cinsel normlar toplumdaki topluma değişebileceği gibi aynı toplum içinde de zamanla farklılaşır. Suudi Arabistan ve Danimarka'ya bakıldığında bu iki ülkedeki tutucu ve özgün yaklaşımlar görülebilir. Ancak, cinsel davranışların standartları en iyi biçimde aileler tarafından düzenlenir (Özkalp ve diğerleri, 2004a: 93).

Cinsellik, diğer birçok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da rahatlıkla konuşulabilen bir konu değildir. İnsanların cinsel davranışının öğrenmeyle sıkı bir ilişkisi olduğundan ve cinsel davranışın değişik yönleri sosyal yaşantıyla belirlendiğinden, toplumdaki topluma, kültürden kültüre cinsel davranışın özellikleri değişebilir. Kadın davranışlarının çoğu zaman sembolik anlamlar içermesi de bu durumla açıklanabilir. Davranış üzerine çalışan bir araştırmacının gözlemleyip kayıt altına aldığı kadın davranışlarını açıklama/anlamlandırma sürecinde oldukça dikkatli davranması, davranışın olası örtülü anlamlarını sosyal ve kültürel yapının dinamikleri bağlamında irdemesi gerekmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde cinsiyet özelinde sergilenen davranışlar, tespit edilebilen örnekler nispetinde bu bakış ilke gözetilerek değerlendirilecektir.

Yukarıda belirtilen görüşlerden hareketle her bir davranışın sosyal davranış potasında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği sorusu Max Weber tarafından büyük oranda cevaplanmıştır. Weber'e göre her davranış toplumsal davranış değildir. Sadece nesnelere yönelmiş olanlar da toplumsal davranış değildir. İçsel tutumlar, *başkalarının davranışlarına yönelmiş olmaları halinde* toplumsal davranış olur. Örneğin tek başına yapılan dua gibi davranışlar toplumsal davranış sayılmazlar. Toplumsal davranış, başkalarının geçmişte ve şimdi yaptığı veya ileride yapması muhtemel davranışlara karşı yapılmış olabilir. Daha önce yapılmış bir saldırının intikamını

almak; şu andaki bir saldırıyı savuşturmak veya ileride olabilecek bir saldırıya savunma önlemleri almak gibi... Aynı şekilde her insan ilişkisi, toplumsal nitelik taşımaz. Tutum ve davranışların sadece başkalarına yönelik olanları, toplumsal niteliğe sahiptirler. Örneğin bisikletli iki kişinin birbiriyle çarpışması doğal bir olaydır. Fakat çarpışmamak için diğerine yol verme teşebbüsü ya da karşılıklı bağırıp çağırılmalar, kavga veya dostça uzlaşma davranışları birer toplumsal davranıştır. Toplumsal davranış ne çok sayıda insan tarafından sergilenen benzer davranışların, ne de başkalarının etkisi altında sergilenen davranışların aynısıdır. Yağmurun yağması ile sokaktaki insanların bir kısmının aynı anda şemsiyelerini açmaları buna örnektir. Yine Weber'e göre toplumsal davranış türleri dört gruba ayrılır:

- a. *Amaçla ilişkili rasyonel davranış*: Kişinin dış dünyada nesnelere ve insanların davranışları ile ilgili beklentilerde bulunması ve bu beklentilerini akılcı şekilde ölçüp biçerek, kendi belirlediği amaca ulaşabilmek için birer "araç" olarak kullanması veya amaca ulaşması için "koşulları" değerlendirmesidir.
- b. *Değerle ilişkili rasyonel davranış*: Kişinin bir davranışı, sırf ahlaki, estetik ya da dini bakımdan taşıdığına inandığı değerlerden dolayı sergilemesi ve bunu yaparken de davranışın doğuracağı sonuçları dikkate almasıdır. Değer bilinciyle yapılan davranış, hep inanılan "ilkeler"e ya da kişinin kendisinden beklenildiğine inandığı "talepler"e uygun şekilde davranmasıdır. Gemisiyle birlikte batan kaptanın davranışını buna örnek gösterebiliriz.
- c. *Duygusal davranış*: Anlık duygusal tutum ve heyecanlarla yapılan davranıştır. Duygusal davranış, alışılmamış yani günlük olmayan bir tahrike karşı, kendi kontrolünü kaybederek yapılmış tepki halinde kendini gösterebilir. Örneğin ağlayan çocuğa tokat vuran annenin ya da futbol maçında sinirlerinin denetimini kaybeden oyuncunun attığı yumruk duygusal davranıştır.
- d. *Geleneksel davranış*: Kişinin yerleşik alışkanlıklara göre davranmasıdır. Geleneksel davranış, genellikle müphem ve belli başlı tahriklere karşı alışılmış şekilde tepki gösterme niteliğindedir. Alışkanlıklardan oluşan davranışlar, bu davranış tipine daha yakındır. Anlamli davranışlar sınırında yer alan, toplumsal davranışlar kategorisine giren geleneksel davranışlarda, alışkanlıklara bağlılık belli bir anlamda ve derecede bilinçli şekilde devam ettirilmektedir. Geleneksel davranışlar bu durumda değer-bilinçli davranışlara yaklaşmaktadır. Ancak bütün bunlar "*ideal tipler*" olarak karşımıza çıkar (Weber, 2002: 40-42).

İnsan davranışlarının ekolojisi üzerine kavram geliştirici çalışmalar yapan Lee Cronk, insan davranışlarının evrimsel biyoloji açısından çalışılmasına, evrimsel ekoloji, biyo-siyoloji, biyokültürel bilim, biyososyal bilim, insan etolojisi⁴, sosyo-biyoloji, sosyo-ekoloji, evrimsel biyolojik antropoloji, evrim ve insan davranışı gibi insan davranış ekolojisi gibi pek çok ad

---

⁴ Etoloji: Hayvan davranışlarını inceleyen bilgi kolu.

verildiğini belirtir. Cronk'a göre insan davranışının ekolojisi, antropologlar arasında farklı birkaç teorik yaklaşımla gelişmiştir. 1960'lardan itibaren hayvan davranışlarına evrimsel biyoloji açısından bakmayı önceleyen yaklaşımın yaygınlaşması ve bunu takip eden süreçte oyun teorisinin kabul görür hale gelmesi, söz konusu yaklaşımlardan ilk akla gelenlerdir (Cronk, 1991: 25-26).

Davranışlar, farklı nedensellik seviyelerinde çeşitli tamamlayıcı yollarla açıklanabilir. Yakın açıklamalar fizyolojik ve psikolojik mekanizmalar ve davranışların arkasındaki kültürel olarak aktarılan bilgilerle ilgilidir. Ontogenetik⁵ açıklamalar, davranış kalıplarının ve bunların ardındaki yakın mekanizmaların bireyin yaşam süresi boyunca nasıl geliştiğine odaklanır. Nihai açıklamalar, davranışların uyarlanabilir önemiyle ilgilidir. Filogenetik⁶ açıklamalar, evrimsel tarihlerini ilgilendirir. Bir davranışın bu seviyelerden herhangi birinde bir arada bulunabilmesi için birkaç geçerli açıklama yapılması da mümkündür. İnsan davranış ekolojisinin asıl ilgisi, canlı popülasyonlardaki üreme sonuçlarını inceleyerek ve atalarımız için uyarlanabilir anlamlılıklarını belirleyerek davranışların nihai nedenlerini çözmektir. Daha yakın seviyelerdeki davranışların açıklaması bu çaba için çok önemlidir ve açıklamaların farklı nedensellik seviyelerinde bütünleşmesine artan ilgi gösterilmektedir. Bu nokta, insan davranışsal ekolojisi ile sosyokültürel antropoloji arasındaki ilişkiyi netleştirmeye yardımcı olur. İnsan davranışsal ekolojistleri, bireylerin üreme başarısını ve ilgili hedefleri nasıl elde ettiklerini sorusuna odaklanırken, sosyokültürel antropologlar işlevselliğe odaklanmıştır (Cronk, 1991: 29).

Kültürü, kişilerin davranışları hakkında bilgi veren ve bu davranışlarda yansımaları bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşan kompleks bir sistem olarak değerlendiren kültürel antropoloji, kültürün toplum üyeleri tarafından paylaşıldığını ve o toplumun üyeleri tarafından anlaşılır davranışlar ürettiğini vurgular. Kültür, bir toplumun ortaklaşa sahip olduğu ve üyelerine yaydığı, davranışa yansıyan, o davranışı yaratan ve yorumlamada kullanılan görüşler, değerler ve algılardır. Antropologlar, dikkatli gözlemler yaparak ve kültürlerinin farklı boyutları hakkında bilgili kişilerle konuşarak incelenen toplumdaki insan davranışlarına yön veren gizli toplumsal kuralları ve dünya görüşünü ortaya çıkarmaya çalışırlar. İnsanlar, insanlık tarihi boyunca kim olduklarını, nereden geldiklerini ve davranışlarının nedenini bilme ihtiyacı duymuşlardır. Söylenceler bu sorulara geleneksel yanıtlar vermişlerdir. Antropoloji, ortaya çıktığı 150 yıldan beri, insanların kendileri ve başkaları hakkında sordukları bu soruların yanıtlanmasında daha bilimsel bir yaklaşım sunmaktadır (Haviland ve diğerleri, 2008: 96, 102-103). Haviland ve arkadaşlarının bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere antropolojinin insan davranışı ve kökenleri hakkındaki açıklamalarında da çeşitlilik söz konusudur. Yer yer psikoloji ve sosyolojinin davranışın kökenlerini ve sebeplerini açıklamaya dönük görüşleri ile kesişen bu açıklamalar arasında ilk olarak evrimsel antropolojinin bakış açısı dikkati çeker. Evrimsel antropoloji, insan davranışının kökenlerini evrim yasası ile ilişkilendirmektedir. İnsanın 8 ile 15 milyon yıl önce yaşayan küçük Afrika maymunundan evrildiği iddiasından hareketle iki ayak üzerinde durmaya başlayan insan türünün birkaç milyon yıl sonra beyin büyüklüğünün arttığını ve taşın aletler yapma gibi kültürel etkinlikler geliştirmeye başladığını belirtir. O zamandan beri; paylaşılan, öğrenilmiş

⁵ Ontogenetik: 1) Bir organizmanın döllenmiş yumurtadan, olgun formuna ulaşmaya kadar izlediği gelişim süreci. 2) Bireyin kendi kendine gelişmesi.

⁶ Filogenetik: 1) Türler veya topluluklar arasındaki evrimsel ilişkileri araştıran bilgi kolu. 2) Soydan gelen gelişme.

davranışın -kültürün- insanoğlunun hayatta kalmasında oynadığı rol gittikçe önem kazanmıştır (Haviland ve diğerleri, 2008: 146).

İnsan davranışlarının kadim kaynakları konusunda Tim Ingold'un evrimsel sürecin bir adım sonrasındaki simgesel boyuta dair değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Ingold'a göre herhangi bir gerçek dünya nesnesi, analogik ilişkiler bağına sıkıştığı andan itibaren bir sembol haline gelebilir. Sembollerin anlamları, içinde kullanıldıkları çoklu sosyal bağlamlar gözlemlenerek keşfedilebilir. Her sembol, bu bağlamları somut bir formda tutturulmuş tek bir odak haline getirmektedir. Bir odakta ne kadar çok deneyim bir araya getirilirse, temsil edildiği nesnenin sembolik rezonansı o kadar büyük olur. Sosyal yaşam boyunca, yeni konvansiyonel bağlar sonsuza dek mevcut sözleşmenin arka planına karşı kurulur, ancak sırayla geleneksel hale gelir. Böylece zamanla sembollerin anlamları değişir. Bu durum davranışların sembolik anlamlarının keşfedilmesi açısından oldukça önemlidir. Maymun veya şempanze gibi insan olmayan biyolojik türlerin taklit kapasitelerinde analogik düşüncenin olası öncülleri aranabilir. Antik taş eserler sembolik öneme sahip olduklarına dair göstergeler açısından incelenebilir; yapımcılarının zihinsel süreçleri hakkında ortaya koydukları ilk tarih öncesi sanatın kanıtları olarak düşünülebilir ve buna benzer yöntemleri kullanarak kültürel davranışların erken modelleri yeniden inşa edilmeye çalışılabilir. Tüm bu yaklaşımlardan ortaya çıkan bir sonuç, kelimelerin ve diğer sembollerin başlangıçta varlıklara ve olaylara değil, hareketlere ve süreçlere atıfta bulunmasıdır.

Benzer şekilde Habermas da beden folkloru başlıklı çalışmalarda en çok ilgi gösterilen bedensel temsiller olan jest ve mimiklerin davranış söz konusu olduğunda simgelerden önce geldiğine inanmıştır. Jestler, yönelttikleri bireylerde oluşmasına sebep oldukları tepkileri, bu jestleri yapanlarda da örtük olarak oluşturduklarında, anlamlı simgelere dönüşmektedirler. Jestlerden simgelere geçişte jestler, her defasında tek bir organizma için geçerli olan anlamların yerini, tüm katılımcılar için aynı olan anlamların almasıyla, simgelere dönüşür. Hayvanlar da iletişimsel davranışlarda bulunur ama insanların iletişimsel davranışları anlamlı simgelerdir (Habermas, 2001, 431).

Sembolizm olmadan kültür olamayacağı tezini savunanlar arasında yer alan Mary LeCron Foster, her sembolün, kültür dediğimiz bir anlamlar ağına katıldığını, sembollerin tek başlarına çoğu zaman bir anlam ifade etmediğini, tümevarımsal bir yaklaşımla incelenmesi yoluyla kültür içindeki anlam ve işlevlerinin anlaşılabilirliğini belirtir. Zira her sembol, anlamının bir kısmını başka sembollerle paylaşır. Böylece kültür, birimleri sembollerden oluşan ayrıntılı bir sınıflandırma sistemine dönüşür. Semboller, herhangi bir kültürün üyeleri için bir anlam ağı oluşturduğundan, hiçbir sembolün, diğer sembollerle olan ilişkileri bağlamından başka bir anlamı yoktur. Sembolizmi incelemek için kültürel bağlamları incelemek ve karşılaştırmak gerekir (LeCron Foster, 1994: 366-367).

Sembolik bir temelden beslenen bedene dayalı eylemler ve davranışlar için de benzer şeyler söylenebilir. Beden, insanın doğal yönü olarak kabul edilir ve pek çok yerde bedenden söz edilirken doğaya göndermede bulunulur. Oysa, bedenin doğasına ilişkin her yorum ve söylem, kullanılan dilin ve o dile kaynaklık eden kültürün sembolizmini yansıtmaktadır. Bu nedenle insan bedeni yalnızca bir organizma değil, tarihsel ve kültürel olarak belirlenen bir varlıktır. Birçok kültürde bedeni boyamak, kesmek, delmek ya da biçim bozuklukları yaratmak gibi işlemleri kapsayan törenler vardır. Bu işlemler çeşitli sembolik anlamlar taşır. Bedene iliştilen işaret ve semboller, kişinin toplum içindeki konumunu ortaya koyar. Tarihsel ve kültürel ortam, insan bedenini (olan ve olması gereken bedensel nitelikleri) tanımlar. Bedenin kullanımına ilişkin normlar yine tarihsel ve kültürel ortam içinde belirlenir (Kara, 2016: 24). Söz konusu normlar, cinsiyetler, yaş grupları ya da ekonomik katmanlar için olumlanan ve gerekli görülen davranışları, giyim tarzını, bakım ve temizlik kurallarını, güzellik ve çirkinlik ölçülerini, sağlık durumlarını tanımlar. Bu yüzden, toplumla etkileşim içinde gelişen benliğin güzellik ve sağlık algısı ile ilişkilendirdiği bedensel özellikler ortama göre değişir. Bedene ilişkin tanım, anlam ve kullanımlar kültürel ve tarihsel olarak belirlenir. Toplum içinde yaşayan insanın bedeninin sosyo-kültürel yapının bir ürünü olduğu görüşü sıklıkla dile getirilir. Bir örnek üzerinden somutlanacak olursa, toplumlarda egemen olan sağlık ve güzellik anlayışı çağlar boyunca bedenler için uygun iriliği ya da inceliği belirlemiştir. Yeterince yiyecek bulmakta zorluk çeken geleneksel toplumlar şişmanlığı bedenleriyle çalışmayan ve iyi beslenen üst sınıf mensuplarının bir özelliği, dolayısıyla erişilmek istenen bir güzellik normu olarak kabul etmişlerdir. 19. yüzyılda Batılı üst sınıf kadınların tombul bedenlerine biçim vermek için kullandıkları korseler onlara hem hareket ve solunum kısıtlamaları hem de iç organlarını deforme ederek çeşitli sağlık sorunları getirmiştir. Modern toplum ise zayıflığı normlaştırmakta, kilolarını koruyabilen, spora zaman ayırabilen insanları idealize etmektedir. Artık şişmanlık hazır gıdalarla, özensizce ve bilinçsizce beslenen alt sınıfların bir özelliği olarak görülmektedir (İnceoğlu ve Kar, 2010: 134-135).

Dilin sembolik birimleri ile davranışların sembolik anlamları arasında da bir ilişki söz konusudur. Zira dildeki simgeler yalnızca anlamları aktarmak için kullanılan birimler değildir. Diğer insanların düşüncelerini anlamak ve yorumlamak da dilin simgesel özellikleri ile gerçekleşmektedir. Simgesel dil kullanımı aynı zamanda toplumsal davranış biçimlerini de belirleyen unsurlardır. Hangi dilsel simgenin hangi ortamlarda kullanıldığına bağlı olarak, birey için o ortamın yapısına uygun davranış biçimlerini gerçekleştirme söz konusudur. Örneğin, resmi bir dil kullanım ortamında, davranışların da resmiyet çerçevesi içinde olması gibi (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 24).

Kültürel antropoloji kültürle beden ve davranış arasındaki ilişkiye vurgu yapan alanlar arasında ilk sırada yer alır. Kültürleri, alışılmış davranışlar, sosyo-kültürel kurumlar ve eserlerden oluşan belirli bir toplulukta yer alan geleneksel bir yaşam biçimi olarak kabul eden kültürel antropoloji, davranış biçimlerinin altında yatan sembolik anlamlarına yönelerek her bir kültürün, konvansiyonla kurulan ve geleneksel aktarımla çoğaltılan ortak bir kavramlar veya zihinsel temsiller sisteminden oluştuğu sonucuna ulaşmıştır (Ingold, 2012: 329). Kültür ve davranış ilişkisi

bağlamında, kültürel olayların insan davranışlarına etkileri, dini ve etnik grup davranışlarının kültürle ilişkisi gibi konularla ilgilenmek üzere “davranış antropolojisi” başlıklı çalışmalar da yapılmaktadır. Genelde veya davranış antropolojisi başlığı kapsamında özelden yapılan çalışmalar, insan davranışlarının günümüzün popüler araştırma konularından biri olmasında payı büyüktür.

Haviland ve arkadaşları, davranışların kültürel doku içindeki simgesel anlam ve işlevlerine vurgu yapan diğer isimler olarak, insan davranışının çoğunun işaretler, sesler, amblemler ve başka bir şeyi anlamlı bir biçimde yansıtan simgelerle ortaya konduğunu belirtirler. Şeyler ve onların temsil ettikleri arasında kalıtsal ya da gerekli bir ilişki bulunmadığı için simgeler keyfidir. Simgeler, ancak insanlar bu simgelerin iletişim içindeki kullanımları konusunda hemfikir olduğu zaman anlam kazanırlar. İnsanların nasıl davrandıkları gerektiği konusundaki düşünceleri, nasıl davrandıkları konusundaki düşünceleri ve gerçekte nasıl davrandıkları birbirinden tamamen farklı olabilir. Bu öğeleri dikkatle inceleyerek ve karşılaştırarak antropolog, bir kültür içerisindeki kabul edilebilir davranış çeşitlerini açıklayan bazı kurallara ulaşabilmektedir (Haviland ve diğerleri, 2008: 115, 854).

Çoğu zaman “davranış bilimi” şeklinde tanımlanan psikolojinin insan davranışlarının sebepleri ile ilgili daha önce bahsedilen nazariyelerinden bazıları, birey ve sosyokültürel fenomen arasındaki ilişkiye odaklanan “psikolojik antropoloji”nin davranışların kültürel temellerini ortaya çıkarmaya odaklı nazariyeleri ile birlikte işlemektedir. Kurumsallaşmış insan davranışının bireysel psikolojik süreçleri hesaba katmadan açıklanmasına dönük teşebbüslerin eksik kalacağı iddiası ile hareket eden psikolojik antropolojiye göre, insan davranışının her bir yönü, iklimden hormon düzeylerine kadar pek çok kültürel ve kültürel olmayan faktörlerden etkilenir ve tüm bu etkiler, bireyin bütünleşmiş yaşantısını (unified experience) ve yaşantıdan akıp gelen amaçlı davranışı (intentional behavior) meydana getirmek için bir araya gelirler (Bock, 2001: 20).

Sosyoloji ve antropoloji başta olmak üzere kültür bilimlerinin yaygın kanaatine göre dünyaya geldiğinde ilkel ve gelişmemiş olan insan, zamanla diğer canlıların başaramadığı kendine özgü bir kültür yaratır. Diğer bir deyişle yaşadığı toplumsal çevrede çeşitli ortak kurallar prensipler ve davranış kalıpları geliştirip öğrendiği bilgi yapısıyla da doğal çevreyi kendine özgü bir şekilde değiştirir. Böylece paylaşılan kültür sayesinde ortak bir yaşam biçimi veya toplumsal yaşam ortaya çıkar. Dünyaya gelen her canlı zamanla kültürleşmektedir. Kültür bu nedenle, bir toplumda yaşayanların öğrendikleri ve paylaştıkları her şeyi kapsar. Davranış bilimlerinde incelenen hemen her şey kültür tarafından etkilenmektedir. Dünyaya gelen her canlı dilini, dinini, yemeyi ve içmeyi, sosyal yaşantısını, çocuk yetiştirmesini, bilgi kurallarını, manevi değerlerini, sevmeyi ve sevilmeyi bir kültür içerisinde yaşayarak öğrenir. İnsanlar bütün bu öğrendiklerini o kadar çok benimser ve içselleştirir ki kendi kültürünün dışında olan şeyleri doğru olarak benimsemezler bile. Böylece kültürün koyduğu kurallar bizim bir parçamız haline gelir. Dünyanın her kültüründe insanlar bazen birbirlerine bir şey ifade etmek isterlerken sözlü dil yerine bu işareti veya vücut dilini kullanırlar.

Ancak, her kültürde bunlar farklılık taşır. Mensubu olunan kültürde yaygın olarak kullanılan bir işaret başka bir dilde çok daha kötü bir anlama gelebilir. Beden dili insanların iletişimini kolaylaştırırken bu gibi hallerde beklenmedik tepkilere de sebep olabilir. Örneğin Türk kültüründe reddedilen bir durum için başın yukarı kaldırılması oldukça yaygın bir davranış biçimi iken, Batı kültüründe başın aşağı yukarı sallanması onaylamayı işaret etmekte; başın sağa sola hareket ettirilmesi reddetme anlamı taşımaktadır. Bir başka örnekte ise Avusturalya’da baş parmağın yukarı kaldırılması kaba bir davranış olarak kabul görünürken aynı davranış biçimi başka bir kültürde her şeyin yolunda olduğu anlamını ifade etmek için kullanılabilir (Özkalp ve diğerleri, 2004a: 59, 60, 65).

Davranışla kültür arasındaki ilişkiyi inceleyen alanlardan sosyal psikoloji, bireyin davranış duygu ve düşüncelerinin diğer insanların davranışlarından veya özelliklerinden nasıl etkilendiğini incelerken insan davranışlarına etkide bulunan kültürel değerleri de dikkate alır (Cüceloğlu, 1991: 514).

Davranış, sosyal psikoloji ve sosyoloji ilişkisi açısından George Herbert Mead’in mevcut bakış açılarına dönük köklü değişimler önerdiği toplumsal ruhbilimi kavramı oldukça önemli bir eşiktir. 19. yüzyılın sonlarına doğru sembolik etkileşimcilik sosyal psikoloji alanından etkilenecek sosyoloji içinde Mead tarafından yükseltilmiştir. Amerikalı filozof Mead, bilinç ve kişiliğin oluşmasının toplumun etkisi ile gerçekleşebileceğini ileri sürmüştü; kendi yaklaşımını “*Toplumsal Davranışçılık*” olarak adlandırmıştır (Habermas, 2001, 425). Anlaşılacağı üzere davranış temelli bakış açıları ve argümanları itibarıyla sosyal psikoloji, sosyoloji ve sosyal/kültürel antropoloji arasında sıkı bir ilişki vardır.

Şenkaya Ören, konuya dönük zengin literatürün de yardımıyla kültür ve davranış arasındaki ilişki ile ilgili olarak önemli tespitlerde bulunmuştur. Kültürü, kuşaktan kuşağa aktararak gelen ve her kuşakta yeni davranış biçimleri oluşturan ve sonuçlarından etkilenen bir etkileşimler zincirinin ürünü olarak tanımlayan Ören, İbrahim Ethem Başaran’dan naklen çevre etkenleri açısından davranış ve kültürün benzer yönleri olduğunu dikkat çekmiştir. Aynı zamanda kültürü oluşturan davranışın olduğu andaki çevre ile davranışı etkileyen bireysel yaşantının olduğu geçmişteki çevre, davranışın iki çevresel etkenini oluşturur (Başaran, 1996: 261’den akt. Ören, 1999: 310). Kültür geçmişteki mirasın yanı sıra andan da beslenen yapısıyla davranışların sebeplerinin ortaya konulmasında temel argümanlar arasında yer almıştır. Kültür ve davranış arasındaki ilişkinin diğer bir boyutu, her ikisinin de dinamik yapılar olmasıdır. Kültür, bireysel duygu ve düşüncelerle oluşan davranışların ürünü olmayıp farklı sosyal çevrelerin ve kültürlerin etkilerine de maruz kalan ancak oluşturduğu toplumun karakteristikleri ile anlamlı hale gelen dinamik bir karaktere sahiptir. Kültürün dinamik karakteri ile benzer karaktere sahip olan davranışın dinamizmi çevrenin iç ve dış çevresinin bireydeki etkileri ile sınırlıdır. Diğer bir ifadeyle kültür kolektif bir yapıya karşılık gelirken davranış çoğu zaman bireyseldir. Ancak kültürün davranışların

oluşumuna etkisi yadsınamaz⁷. Kolektif karakteri ile dikkat çeken kültür, bireysel bilinçle belirlenen davranışlardan beslenmiştir. Birey kültürel değerleri bir sosyal ve kültürel ortamla etkileşim yoluyla ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişkiden de anlaşılacağı üzere bireyi ve davranışlarını değerlendirirken kültürden, kültürü değerlendirirken ise bireyden bağımsız hareket etmek mümkün değildir. Zira kültür, insan davranışlarını yönlendiren bir model oluşturur. İnsanın yaptıklarının bir ürünü olan kültür, insan davranışlarında kendini gösterirken insanın nasıl davranacağını da belirler. Kültür ve davranış arasındaki ilişki, bu iki unsurun birbirleri üzerindeki hakimiyetleri açısından değerlendirildiğinde davranış insanlığın tüm özelliği olarak ele almak kaydıyla sınırları itibariyle davranış kültürden daha geniş bir kavram olarak kabul etmek gereklidir. Davranış, bu şekilde kültürü yönlendirir ve biçimlendirir. Öte yandan davranışın sınırları, kültürel doku içindeki bireysel hareketlerle çizilirse, davranış kültürün etki alanı içindedir ve sınırları kültürden daha geniş değildir (Ören, 1999: 312-314).

İnsan davranışları odağında faaliyet gösteren bu temel bilgi kollarının yanı sıra davranışların sebep ve sonuçlarının anlaşılması yolunda tarih, iktisat, hukuk ve siyaset bilimi gibi tali bilgi kolları da nazariyeler ortaya koymuştur. Çalışmanın kapsam ve amacından uzaklaşmamak adına bu nazariyelerden bahsedilmemiştir.

Son olarak tüm bilgi kollarında olduğu gibi insan ve davranışları odağında çalışan davranış bilimleri de işlevsel sonuçlara ulaşmayı amaçlar. Konuya daha çok beden özelinde yaklaşan sosyolog Bryan S. Turner'a göre, gündelik yaşam, beden yenilenmesinden oluştuğundan bu yaşamın çözümlenmesi için bedenın çözümlenmesi gereklidir. Beden, doğa ile kültürün kesişme noktasıdır ve bu yolla beden hem fiziki hem de sosyal bir niteliğe sahiptir (Turner, 1992).

Diğer pek çok bilgi kolundan farklı olarak olması gerekenden çok mevcudu incelemesiyle kural koyucu (normatif) bir özellik taşımayan davranış bilimleri, kültürel dokunun anlaşılması, sosyal ve kültürel değişimin sebeplerinin, hızının ve etkilerinin takip edilmesi, insan-doğa ilişkisinin boyutlarının ve biçimlerinin anlaşılması, davranış temelli simgesel ifadelerin anlamlandırılması ve yorumlanması, insan davranışlarının önceden tahmin edilebilmesi, toplumsal düzeni koruyucu yasal düzenlemelerin geliştirilmesi, mental ve fiziksel hastalıkların davranışlara etkilerinin teşhis edilmesi, bireylerin özelliklerinin belirlenerek başarılı olacakları alanların tespit edilebilmesi, yaratıcılığın ve verimliliğın artırılması, kişiliğın geliştirilmesi, lider potansiyeline sahip olanların belirlenmesi, sosyal dokuda kimlerin başarılı veya başarısız olacağı, bir işe veya mesleğe kimlerin kabul edileceğinin belirlenmesi gibi pek çok farklı alana veri sağlayabilmektedir.

---

⁷ Leslie A. White, kültürün insan davranışını tamamen belirleyen maddi bir nesnelere ve simgeler sistemi olarak bakmış ve davranışların sebeplerinin ortaya çıkarılmasında bireyselliğın de dikkate alınmasına vurgu yapan antropologların aksine davranışlar söz konusu olduğunda bireyler arası farklılıkların göz ardı edilebileceğii iddiasında bulunmuştur. (White, 1949: 121-145).

İKİNCİ BÖLÜM

2. DAVRANIŞ FOLKLORU

2.1. Beden Folkloru ve Davranış Folkloru İlişkisi

Alan Dundes'in folklor ve halk üzerine düşüncelerinden (Türkçe çevirileri 1998, 2005) sonra farklı bir ivme kazanan folklor araştırmaları nicelik olarak artmışken teori ve yöntem temelli çalışmalar henüz nispi düzeydedir. Bugüne kadar Türkiye'de gerçekleştirilen folklor çalışmalarının pek çoğunda, geleneksel ve kalıplaşmış karakterleri ile dikkat çeken davranışlara dönük veriler, folklorun diğer araştırma konularında da görülen şekliyle koleksiyoncu edasıyla derlenmiş, davranış ekseninde tespit edilen veriler çok yönlü olarak değerlendirilmemiştir.

Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da klinik psikoloji, sosyal psikoloji, pedagoji, sosyoloji ve kültürel antropoloji gibi kültür bilimlerinin, davranış temelli ifadelerle olan ilgisi, 20. yüzyılın ortalarından itibaren akademik anlamda giderek artmıştır. Antropoloji çalışmalarının son otuz yılında beden ve davranışın "kültürel bir yapılanma" olarak incelenmesine doğru vurgulamada klasik bakış ve yorumlamalarda değişiklikler de görülmeye başlanmıştır. Yeni incelemeler kültürün beden üzerine "yazma" tarzlarını, sadece dövme yaparak veya deriyi kazıyarak değil, duygusal ve ruhani ifade için bedenin yapı ve işlevi, toplumsal cinsiyet hakkında çoğu kez bilinçdışı varsayımlardan dolayı olanları gözden geçirmektedir (Bock, 2001: 397).

Antropolojinin bedene ve davranışa dönük perspektifinin disiplin içi tartışmalarla çeşitlilik kazanarak geliştiği dönemlerde Türkiye merkezli kültür araştırmalarının konuya henüz ilgi göstermediği anlaşılmaktadır. Bir örnek olmak üzere Indiana Üniversitesi bünyesinde 1967 yılında Hasan M. El-Shamy tarafından hazırlanan "*A Theory for The Study of The Dynamics of Traditional Culture*" adlı çalışma, bu alanda Kuzey Amerika merkezli çalışmalara nispetle Türk folklor araştırmalarının bulunduğu yeri göstermesi bakımından kayda değerdir. Bizim için henüz bakir bir alan olan ve yalnızca yabancı kaynaklarda nadir biçimde rastladığımız davranışın folklorik temellerinin tespiti ve çözümlenmesi, Türk folklor araştırmacılarına yeni bakış açıları ve araştırma konuları sağlayacak potansiyele sahiptir.

Davranış folklorunun temsil alanları içinde yer alan cinsiyet, meslek ve inanç odaklı sosyal grupların davranış eksenli iletişim biçimleri, Türk folklor araştırmalarında zaman zaman gündeme getirilmiş olsa da "Davranış Folkloru"nun ilerleyen kısımlarda belirtilecek olan anlam ve kapsamına dönük bütüncül çalışmalar henüz yapılmamıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere yaygın kanaate göre davranışlar toplumun çekirdeği olan aile, klan, topluluk grupları ve kurumlar etrafında gelişmektedir. Her bir sosyal grubun folklor dağarcığı içinde davranış folklorunun

unsurları ile de karşılaşmak mümkündür. Dini törenler, hukuki işlemler, büyüsel ritüeller, kalıplara sokulan davranışların tarif edilebildiği alanlar mevcut sosyolojik gerçekliğe dair nesnel tanımlara ulaşmaya yardım eder. Ancak davranışların folklorik temelleri ve anlamları sosyolojiye veriler sağlamanın ötesinde insan doğasının, herhangi bir kalıba dökülemeyen tepkisel eylemlerin, güdü ve dürtülerin, geleneklerin ve çok daha genelde kültürün anlaşılmasına da hizmet edecektir. Sosyolojik bakış, güdülerin, dürtülerin ve geleneklerin nedenlerinin anlaşılması halinde davranışların nedenlerinin de anlaşılabilceği savını ileri sürerken folklorik bakış davranışa farklı bir pencereden bakmak zorundadır.

Folklor çalışmalarının büyük oranda sosyal/kültürel antropoloji şemsiye kavramı altında gerçekleştirildiği Kuzey Amerika merkezli davranış antropolojisi çalışmalarında daha önce vurgulandığı üzere ufuk açıcı sonuçlar ortaya konulmuştur. Amerikalı antropolog Katherine Young tarafından “Kişilikle ilgili kültürel yapılanmaları oluşturan düşünme, konuşma ve hareket etme biçimleri” ve “bu türden bedensel duruşlarla bunların simgesel anlamlarını araştıran alanın da adı” (Young, 1998: 136) diye tanımlanan beden folkloru (bodylore), çeşitli konularda yapılmış bir dizi folklor çalışmasıyla folklorun bir alt dalı haline dönüşmüştür. Young, beden folklorunun incelendiği konulardan bahsederken Amerikan kurumlarındaki müstehcen fotokopi folklorunun kullanımı; Kübalı-Amerikalı Santeria’da kutsal geçiş törenleri ile bekâr erkeklerin dindışı geçiş töreni partileri; rahibelerin bedenleriyle ilgili olarak et ve ruh sorunları; Amerikan yerlileriyle ilgili duyusal özellikleri; New York’ta bulunan bir sinagogdaki Hasidim mezhebinden olanların beden hareketlerinin devinduyumsal (kinaesthetic) çözümlemesi; Amerikan kadınlarının dövme gelenekleri; Başkan John F. Kennedy’nin cesedi ile kral bedeni arasındaki benzerlik; bedensel söylemler olarak Amerikan yorganları; Amerika’daki arınma törenleri ve Amerikan folklorunda beden eğretilmelerinden örnekler vermiştir. Young’a göre bu çalışmalar kesinlikle konuyla ilgili olarak yapılmış ilk çalışmalar değildir. Amerikan folklorunda beden; açık olarak, hareket çözümlemelerinde, toplumsal cinsiyet çalışmalarında, kozmolojik sistemler, yaratılış mitleri, giyinme, yemek, davranışlar ve başka birçok konunun araştırılmasında çalışılmıştır. (Young, 1998: 137).

İnsanın fiziksel yapısında yapılan kültürel amaçlı tüm değişiklikleri ifade eden beden folklorunda kıyafet, süs, kına, beden boyaması, dövme, çeşitli bedensel ibare ve yazılar; kulak, dil, kaş gibi vücudun belirli yerlerinde gerçekleştirilen piercing uygulamaları; tıraş, yolma, kesme, kırpma gibi saçla ve kıllarla ilgili işlemler; kozmetik ve hatta plastik cerrahi gibi konular yer almaktadır (Watts, 2007: 42).

Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, beden, kendisine dönük işlemlere bağlı olarak kültürel bir unsura dönüşmekte ve bedene yazılmış/resmedilmiş/çizilmiş bir kültür ortaya çıkmakta, bu kültürel temsillere ise “beden folkloru” merak duymaktadır. Kültürle beden ilişkisine,

asında 19. yüzyıldan itibaren kültür bilimlerinin farklı şubeleri tarafından dikkat çekilmeye başlanmıştır.

Örneğin, bir yüzyıl öncesindeki klasik kültürel kurama tekrar baktığımızda, kültür ile beden arasındaki ilişkiye dair bazı heyecanlandırıcı fikirleri ortaya çıkarabiliriz. Durkheim, dans gibi yoğun ve eşgüdümlü bedensel eylemlerin, dini inanışları ve toplumsal dayanışmayı üreten ayin etkinliğinin merkezinde olduğunu not etmiştir. Marx, fiziksel emeğe kapitalizm tarafından el koyulmasını kuramsallaştırmıştır. Weber, peygamber gibi dinsel figürlerin sıklıkla oruç benzeri çileci sınamalardan geçtiğini gözlemlemiştir. Daha yakın geçmişte, Goffman, bedensel itaat gösterilerinin ve davranışlarının etkileşim düzeninin esasını oluşturduğundan söz etmiştir. Fakat bu düşünürlerinin kuramlarının bu ilgili bölümlerinin açıktan kültürel kuramın ön saflarına taşınması ancak son yıllarda gerçekleşmektedir.” Kültürel kuram alanındaki en büyük isimlerin arasında sadece Foucault, söz konusu bölümü öyle açık bir biçimde çalışmasının merkezine koymuştur ki görmemezlikten gelinemez (Smith ve Riley, 2016: 379).

Yukarıdaki ibarelerden de anlaşılacağı üzere, insan davranışları ya da insana özgü davranış kalıpları da “hareket çözümlenmeleri” bağlamında “beden folkloru”nun kapsamına dâhil edilmektedir. İnsanın duygu ve düşüncelerini sadece sözle değil bedenle de yansıtır olmasının ve davranışın kültürel temellerinin olması, bedeni bir bütün olarak algılayarak folklor çalışmalarına dahil edenlerin, böyle bir tutum sergilemesinde etkili olmuştur. İnsanın bireysel ve toplumsal varlığının göstergesi olan davranış, farklı temellere dayalı çok işlevli bir olgu olup sosyal ve kültürel temelleri ve anlamları olanlarının folklorun kapsamına dahi edilmesi gerekmektedir. Kimi davranış ve tutumlar (oturma, yatma, yeme, içme, eğlenme ve yas tutma tarzı, bireyler arası hitap şekilleri vd.), kültürler arası farklılıkları gözler önüne serer. Bu nedenle, daha çok bedenin kendisine, beden algısına ve bedene dönük uygulamalara odaklanan “beden folkloru”ndan çok, folklorun “davranış folkloru” diye adlandırabileceğimiz bir başka alt dalında incelenmesinde yarar vardır. Nitekim belli bir dönemden itibaren bedenin sosyal yapısıyla da ilgilenmeye başlayan sosyoloji de “beden sosyolojisi” altında bütünüyle bedenin kendisine odaklanarak şunun gibi konuları çalışmaktadır: *Bedene müdahale* (din, ideoloji ve siyasal iktidar), -bedene müdahalede tıp, cinsellik ve bedene müdahale, bedene müdahalede tüketim kültürü, imaj kültürü ve bedene müdahale, elbise ve bedene müdahale, teknolojinin bedene yüklenmesi, sekülerleşme ve bedene müdahale, tanımlamalar yoluyla bedene müdahale, sevgi ve şiddetle bedene müdahale; *bedensizleştirme; özbenlik ve beden; kıyafet ve kıyafet politikaları; beden teolojisi* (dünya ve bedenin değeri, beden-inanç ilişkisi, beden ve mahremiyet); *bedeni ve cinselliği düzenleme* (erkek sünneti, kadın sünneti); *beden takısı; gençlik ve beden algısı; yaşlılık ve beden algısı; beden terbiyesi; beden sağlığı; intihar ve beden; bedenin toplumsal cinsiyeti; bedenin edebiyatı...*

Giriş bölümünde irdelenen şekliyle insan davranışlarının biyolojik, zihinsel, psikolojik, sosyal ve kültürel temelleri ya da kökenleri vardır. İstem dışı davranışların dışındaki insan davranışlarının neredeyse tamamının bu kökenlerden kaynaklandığı bilinen bir husustur. Aç kalındığında yiyeceğe el uzatmak, tehlikenin kendisinden ya da tehlikeli ortamlardan kaçmak, korkulduğunda aniden sıçramak, uzun süreli baskıya maruz kaldıktan sonra ürkek ya da pısrık

davranmak, strese dayalı bir şekilde bıyık yolmak ya da tırnak kemirmek, acı bir haber karşısında yüzü yırtmak ya da dizleri dövme vb. insan davranışlarının biyolojik ve psikolojik; selamlaşmak, odaya bir büyük girdiğinde toparlanmak, misafiri kapıya kadar uğurlamak, sosyal statülerin gerektirdiği rolleri icra etmek, yemeği sağ elle yemek vb. kültürel ve sosyal boyutlarını temsil etmektedir.

Sosyal ve kültürel temelli davranışlar sosyal normları, davranış kural ve tarzlarını, gelenekleri oluştururlar ve çoğunlukla kültürlenme ve sosyalleşme süreçlerinde öğrenilirler. Bir topluluğun içine doğan insanlar, aile ortamından başlayarak insanlar içinde nasıl davranmaları gerektiğini öğrenirler, kendilerinden beklenen davranışları sergilemedikleri takdirde çeşitli yaptırımlarla karşılaşabilirler. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, sosyal bir varlık olan insanın davranışları genellikle öğrenilmiş davranışlar olup yine genellikle bilinçli bir şekilde sergilenirler. Davranışların belirleyicileri arasında zikredilen ve daha önce psikoloji ve sosyolojinin yaklaşımlarına yer verilen “öğrenme”, davranış folkloru çalışmaları için de dikkat edilmesi gereken bir argümandır. Fakat, sosyal bir varlık olan insanın bütün davranışlarının öğrenilmiş davranışlar olduğunu ve bilinçli bir şekilde sergilendiğini söylemek de mümkün değildir. Bazı milletlerin belirgin karakteristik özelliklerinden olan randevuya zamanında gelmeme, bir sandalye yerine birden fazla sandalye üzerine yayılarak ya da genişçe oturma gibi davranışların biyolojik ve psikolojik temellerinin olabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenledir ki, daha önce de ifade edildiği gibi, davranışlara odaklanan biyologlarla psikologlar çoğu zaman otomatik bir şekilde sergilenen bu tür davranışları biyoloji ve psikolojinin yöntem ve bakış açılarını kullanarak açıklamaya çalışmaktadırlar.

Folklorik davranış ve öğrenme arasındaki ilişkiyi ısrarla vurgulayan El-Shamy'e göre sosyal ve kültürel güçler ve öğrenme birbirine tamamen bağımlıdır.

Sosyal ve kültürel güçler, bireyi davranmaya teşvik eden uyarıların yanı sıra ortaya çıkan davranış türünü belirleyen ipuçlarını (folklorik yanıt, bilimsel yanıt) sağlar. Öğrenme yasaları sosyal ve kültürel güçler tarafından belirlenir. Bu güçler ne zaman bir folklorik tepki ortaya çıkarsa öğrenme sürecini etkiler. Öte yandan, sosyal ve kültürel güçler bir folklorik duruma tersse öğrenilenlerin kaybının üç süreci (unutma, yok olma ve inhibisyon) vardır. Bu yaklaşıma göre sosyal ve kültürel güçler şunları sağlamalıdır: 1. Folklorik davranış güdüsü, 2. Folklorik davranışı ortaya çıkaran ipuçları, 3. Folklorik yanıtların ödüllendirilmesi ve cezalandırılması ve folklorik davranış modellerinin değeri (El-Shamy, 1967: 127).

Folklorik davranışın oluşumunda kültürel çevrenin öğretici rolüne ek olarak taklit etme yoluna da dikkat çekilmiştir. Marcel Mauss sosyoloji ve antropolojinin perspektifiyle bedene ve davranışa dönük değerlendirmelerde bulunurken bu faktöre dikkat çekmiştir. Mauss, davranışlar ve taklit arasındaki ilişkiden bahsederken çocuk ya da yetişkin herhangi birinin, daha önce başarıyla gerçekleştirilmiş ve güvendiği ve de kendisi üzerinde otorite sahibi olan kişiler aracılığıyla kendisinin de başarıyla gerçekleştireceği eylemleri taklit ettiğini ifade eder. Mauss bu düzlemde, bireyin kendi eylemselliğini oluşturan hareketleri, karşısında yapılan ya da kendisiyle birlikte

başkaları tarafından yapılan hareketlerden aldığını, bütün toplumsal unsurların, taklit eden kişiye göre düzenli, meşru ve tanıtlanmış eylemi gerçekleştiren kişinin prestiji olgusunda yer aldığını vurgular. Sonuç olarak bütün psikolojik ve biyolojik unsurlar, gerçekleştirilen taklitçi eylem içerisinde yer almaktadır (Mauss, 2011: 470).

Folkloristler, taklitlerin, bir toplumdaki modellerin etkisi nedeniyle bazı bireylerin folklorik yanıtlar alma süreci üzerindeki etkisini fark etmişlerdir. Lord, Eberhard, Dégh ve diğer bazı folkloristler, modellerin taklidinin folklorik davranışlar üzerindeki etkisini incelediler. Folklorik davranış modelleri, yani başkalarına onları taklit etmeleri için ilham veren kişiler çeşitli gruplardan veya sınıflardan da gelebilir. Miller ve Dollard'a göre, başkaları tarafından taklit edilen dört insan grubu vardır: 1. Yaşa dayalı hiyerarşik üstünler, 2. Sosyal statü hiyerarşisinde üstünler, 3. Zekâ sıralamasına göre üstünler, 4. Alanındaki uzmanlığa sahip üstünler (El-Shamy, 1967: 95).

İnsan davranışını folklorik açıdan incelerken belirtmek gerekir ki “insan davranışı” kesin olarak bir bilim dalının tekelinde değildir. Örneğin insanların kültürle olan bağlarının rölativist bir boyuta ulaşmasının da etkisiyle yabancı bir kültüre ait davranışlar kimi zaman yadırganmakta ve onaylanmamaktadır. İnsan davranışlarının anlaşılmasını sağlayan bir faktör olarak görülen kültürde, kimi davranışlar, tabular, akrabalar arası davranışlar başka sosyal çevrelerdeki insanlara farklı gelebilir. Bu sebeple kültüre özgü simgeler ve davranışlar bilimlerinin daha önce sözü edilen alanlarından da yararlanılarak değerlendirilmelidir. Farklı disiplinler insan davranışının farklı yönlerini ele alır. Bir mühendisin, bir satıcının, bir hırsızın arabaya bakışı farklıdır. İnsan davranışı pek çok nedene bağlıdır ve tek bir biçimde açıklamak imkânsızdır. Bu sebeple kardeş disiplinler aracılığı ile multidisipliner bir çalışma gerçekleştirilmesi, konu bağlamında zorunluluk halini almaktadır.

Folklor, öğrenilen geleneksel tepkilerin, sergilenen davranışların bir türü olarak da tanımlandığında birey bunu kazanabilmek için psikolojik bir öğrenme süreci geçirmelidir. Bu yüzden davranış, psikoloji alanı için önemli bir çalışma sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu alanlar davranış konusunda birbirini görmezden gelemeyecek kadar iç içe geçmiştir. Kültürel geleneklerin aktarımı, eğitsel özellikler etrafındaki mekanizma ve yöntemler bütün kültürler için gereklidir. Her kültür kendine özgü gariplik ve sıra dışı davranışlara sahiptir. Tüm bunların toplamı, özgüllüğü muhafaza edilip folklor yardımı ile aktarılmaktadır. Folklorik davranışlar geleneksel davranışlardan ayırt edilebilir (El-Shamy, 1967: 1).

Bu düşünce popüler kültür araçlarında karşımıza çıkmakta ve hatta skeçlere konu olmaktadır. İzlediğimiz televizyon programlarına katılan yarışmacılar kendi sosyal çevresine ait folklorik özellikler yansıtan davranışlar sergilerler. Tipolojilerinin yanı sıra yansıttıkları davranışlar nereli olduklarına dair bir izlenim yaratmaktadır. Çünkü insanlar mekân değiştirseler dahi bu folklorik davranışları beraberlerinde dışarıya taşırlar. Buna en güzel örnek Trabzon'da yaşayan Trabzonluların da dediği gibi onlara her yerin Trabzon oluşudur. Davranış folkloru araştırmalarında hatırlanması gereken ilk husus davranışlar temelinde beden bir araç olarak kullanılmasıdır.

Beden, gerçekliğe yön vermeye çalışan her türden söylemin kendini gerçekleştirme alanıdır. Kültürün doğadan sonra ikinci bir doğa olarak görülmesinin temelinde bu mekanizma vardır.

Kültür, söylemin içerdiği dünya görüşünü, deneyimi, duyumu, duyguyu, hareketi ve algıyı ritüelizasyon mekanizması yoluyla bedenleştirir. Kişisel subjektivitelerin öz-belirlenim failliğinin incelikli ve ikna edici kolektif bir rezonans deneyimi içinde kültürel söyleme uygun hale getirilmesi olarak bu mekanizma bir yandan kültürel söylemin en güçlü yanını oluştururken, öte yandan Erving Goffman (2009) ve Judith Butler'ın (1988, 2008, 2014) belirttiği gibi, gerçekleştirilmek ve her durumda icra edilmesi gerektiği için kendi içinde güçlü yıkıcı bir performatiflik barındırır. Kültürel söylemler devamlılıkları için kanlı canlı insan bedenlerine, bedenleşmiş fail öznelerine ihtiyaç duyar. Ancak ritüelistik bağlamda bedenün biçimlendirilmesi safi bir yüzeysel işaretleme ya da kinestetik bir pratik değildir; çünkü, beden safi bir biyolojik organizma değildir; yerine beden, ancak analitik düzlemde mental, duyusal, duygusal, kinestetik ve yüzeysel olarak ayrıştırılabilecek; onun dışında her durumda eşzamanlı ve etkileşimsel bütüncül bir bedenleşme deneyimidir (Kaderli, 2018: 164).

Davranışların temsil aracı olan bedenün davranışları belirleyen ve şekillendiren temel belirleyiciler arasında yer almadığı da ayrıca hatırlanmalıdır. Davranışların sebepleri, biçimleri ve çeşitlilikleri konularına dönük çalışmalarda jest ve mimikler gibi bedensel temsillerle sınırlı unsurların anlam ve işlevlerini çözümlenmeye çalışmak, davranışın toplum ve kültür içindeki kapsamını görmeye engel olacaktır. Öte yandan jest ve mimik gibi unsurlar psikoloji ve iletişim gibi araştırma şubeleri tarafından sıklıkla irdelenmekte, bunların anlam ve işlevlerinin formel kalıplar yoluyla açıklanması yolunda pek çok çalışma ortaya konulmaktadır. Üzgün, kızgın, yorgun, meraklı, dikkatli vb. anlamlarına gelebilecek jestler formel kavramlarla genelleştirilebilmekte, pek çoğunun evrensel bir karaktere sahip olduğu anlaşılabilir.

Davranışların formel kalıplara dökülerek açıklanmasına dönük zorluklar, Şerif Şimşek ve arkadaşları tarafından da dile getirilmiş, belirli bir sosyal ortamın çok sayıda bireyden oluşması ve bireylerin davranışlarının özel bir yapı içinde toplanmasına dönük tavrı sorgulanır hale getirebilmektedir. Zira kişilikle ilgili özelliklerin çok çeşitli olması, davranışların sebep ve sonuçlarının bireyler arasında önemli farklılıklar göstermesi, bireysel özelliklerden tiplere sınıflamasına gitmeyi önemli ölçüde güçleştirmektedir (Şimşek ve diğerleri, 2014: 79).

Türk folklor araştırmaları içinde halk hayatının folklorik alanlarına dönük çalışmaların pek çoğunda davranış folkloruna malzeme olabilecek folklorik davranış modelleri tespit edilmiş, ama bu davranışların biyolojik, inançsal, bireysel veya toplumsal kökenlerine ve anlamlarına dönük tespit ve değerlendirmelere yer verilmemiş; betimleyici bir üslupla tasvir etme alışkanlığına bağlılık bu alanda da sürdürülmüştür. Alanda tespit edilmesi olası folklor malzemelerinin çeşitliliği konusunda fikir verici bir niteliğe de sahip olan tasnif tecrübelerinde de “Kalıp davranışlar: Jestler, mimikler vb.” gibi başlıklarla konuya dikkat çekilmiş, ancak kapsam oldukça sınırlı tutulmuştur⁸.

Davranış ve beden ilişkisine de vurgular içeren az sayıda çalışma arasında Selcan Gürçayır'ın *Çağdaş Kentte Beden Folkloru* (2007) başlıklı lisansüstü tezi akla gelen ilk çalışmadır. Gürçayır,

⁸ Örneğin Sedat Veyis Örnek, halkbiliminin kadrolarına dönük tasnif denemesinin XVI. maddesinde “Kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler)-kalıp sözler ve sesler” başlığına yer vermiş; başlığın bileşenleri olarak günlük yaşamla ilgili olanlar, törensel yaşamla ilgili olanlar ve ıslık çalma, çağırma, ses çıkarma alt başlıklarına yer vermiştir (Örnek, 2000: 19).

bu çalışmasında Katherine Young başta olmak beden folkloru üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların yukarıda beden ve davranış folkloru farklılıklarını vurgulamak amacıyla atıfta bulunulan görüşleri ekseninde jest ve mimikler, bedensel tepkiler ve gösterimlere dönük Türk halk hayatından ve kültüründen örneklere yer vermiştir. Çalışma teorik çerçevesi, örneklemleri ve değerlendirmeleri ile davranış folklorunun kimi başlıklarını ihtiva ediyor olsa da genel olarak beden folkloru literatürü içinde değerlendirilmelidir.

Takip eden yıllarda beden folkloru, bedenün kültürel anlam ve işlevleri gibi konularda başka çalışmalar da yapılmıştır. Aslı Büyükokutan (2007), Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç (2009), Mustafa Gültekin (2014), Zehra Kaderli (2017, 2018), Aktan Müge Yılmaz (2019), Mehmet Aça (2017, 2018), Mustafa Aça (2018, 2019), Mehmet Ali Yolcu (2018), Hatice Aycan Aydoğan (2019) gibi araştırmacılar tarafından yapılan bu çalışmalarda aşağıda davranış folkloru başlığının kapsamında aşağıda yer vereceğimiz bileşenlerden bazılarının “beden folkloru” başlığı altında değerlendirildiği görülmektedir.

2.2. Davranış Folklorunun Bileşenleri

Davranış folkloru başlığı altında yapılacak çalışmaların konularına dönük bir model oluşturması düşüncesi ile bu folklor şubesinin bileşenlerine dönük olarak geliştirilmeye muhtaç biçimiyle şöyle bir sınıflandırma yapılabilir:

1. Selamlaşmaya (El öpme, öpüşme, el sıkma, işaretleşme vb.) dönük tutum davranışlar
2. Seslenme ve hitaba dönük tutum ve davranışlar
3. Yürüme, oturma, yatma tutum ve davranışları
4. Ağırılama, uğurlama tutum ve davranışları
5. Hediyeleşmeye dönük tutum ve davranışlar
6. Teşekkür ve özre dönük tutum ve davranışlar
7. Sohbeta dönük tutum ve davranışlar (*Dokunarak, temas ederek sohbet etme, karşıdakinin dizlerine vurarak konuşma vd.*)
8. Televizyon, sinema vb. izlemeye dönük tutum ve davranışlar (*Film ya da dizinin neden olduğu heyecanlara bağlı davranışlar: alkış, yuhalama, bağırma, yas, ölüm ilanı verme, giyabi cenaze namazı kılma, dizi ya de filmde rol alan kötü karakteri sokakta dövme vd.*)
9. Fotoğraf çekmeye ve çektirmeye bağlı davranışlar (*Sarılarak fotoğraf çektirme, fotoğraf çektirirken kol saati gösterme, kalçayı gösterme, dil çıkarma vd.*)
10. Racon odaklı tutum ve davranışlar (*Kabadayı, reis, koğuş ağası, mahkûm davranışları vd.*)
11. Sigara içmeye ve alkol tüketmeye dönük tutum ve davranışlar
12. Sevinç, öfke, şaşkınlık, kedere dönük tutum ve davranışlar
13. Kadın ve erkek ilişkisine (flört) dönük tutum ve davranışlar
14. Çocuklara dönük (okşama, şefkat vb.) tutum ve davranışlar

- a. Kız çocuklarına dönük tutum ve davranışlar
- b. Erkek çocuklarına dönük tutum ve davranışlar
15. Komşuluk ilişkilerine dönük tutum ve davranışlar
16. Yemeğe ve sofraya dönük tutum ve davranışlar
17. Mekâna dönük tutum ve davranışlar
  - a. Eve ve bölümlerine (kapı, eşik, tuvalet, banyo, kiler vb.) dönük tutum ve davranışlar
  - b. Ahır, çardak ve benzerlerine dönük tutum ve davranışlar
  - c. Kutsal alanlara (ibadethane, mezarlık, yatır/türbe vb.) dönük tutum ve davranışlar
  - ç. Tekinsiz alanlara dönük tutum ve davranışlar
  - d. Yeme-içme ve eğlence mekanlarına dönük tutum ve davranışlar
  - e. Asansör ve merdiven kullanma biçimlerine dönük tutum ve davranışlar
  - f. Park, kamp, piknik/mesire alanlarına dönük tutum ve davranışlar
  - g. Plaj, deniz ve havuza dönük tutum ve davranışlar
  - h. Spor alan ve merkezlerine dönük tutum ve davranışlar
18. Aile üyeleri arası ilişkilere dönük tutum ve davranışlar
  - a. Karı-koca ilişkisine (iletişim, etkileşim, cinsellik vb.) dönük tutum ve davranışlar
  - b. Anne-baba-çocuk ilişkisine dönük tutum ve davranışlar
  - c. Dede-baba-torun/Nine-anne-torun ilişkisine dönük tutum ve davranışlar
  - ç. Gelin-kaynana-görümce ilişkisine dönük tutum ve davranışlar
19. Geçiş dönemleri eksenli tutum ve davranışlar
  - a. Doğum ve süreçlerine dönük tutum ve davranışlar
  - b. Evlilik ve süreçlerine dönük tutum ve davranışlar
  - c. Ölüm ve süreçlerine dönük tutum ve davranışlar
20. Lakap vermeye dönük tutum ve davranış
21. Halk inanışlarına (nazar, büyü vb.) dönük tutum ve davranışlar
22. Giyim-kuşam ve süslenmeye dönük tutum ve davranışlar
23. Mesleklere, üretim ve pazarlama süreçlerine dönük tutum ve davranışlar
24. Hayvanlara dönük tutum ve davranışlar
25. Gündelik hayat rutinlerine dönük tutum ve davranışlar
  - a. Trafığe ve araç kullanmaya dönük tutum ve davranışlar
  - b. Toplu taşıma araçlarını kullanmaya dönük tutum ve davranışlar
  - c. Alışverişe ve pazarlığa dönük tutum ve davranışlar
26. Eşya ve araçlara (otomobil, elbise, aksesuarlar-takılar, ev donatıları vb.) dönük tutum ve davranışlar.
27. Altgruplara/marijinal kesimlere özgü tutum ve davranışlar (*Apaçiler, Kezbanlar, eşcinseller vd.*)
28. Dini ve politik görüşlere bağlı simgesel davranışlar

2.3. Davranış Folkloru Araştırmalarında Yöntem

Folklor araştırmalarında sıklıkla kullanılan alan araştırma yöntem ve tekniklerinin davranış folkloru araştırmalarında da kullanılması gerekmektedir. Davranış folkloru araştırmalarında özellikle gözlem yöntemi işlevselliği ile dikkat çeker. Folklorik davranışların tespit edilmesi amacıyla katılımlı veya katılımsız biçimde gerçekleştirilecek gözlemler uzun bir zaman dilimine yayılmalıdır. Türk folklor araştırmalarında örneğiyle sıkça karşılaşılan ve çoğu zaman ekonomik ve bürokratik zorluklar sebebiyle kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilen alan araştırmaları, süre yönüyle davranış folkloru araştırmaları için işlevsel değildir. Araştırmacılar folklorik davranışların tespiti sürecinde olabildiğince uzun bir süreyle örneklem grubunu gözlemleyebilmeli, mülakat yöntemiyle ulaştığı verileri gözlemler yoluyla somutlayabilmelidir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli kültürel antropoloji araştırmalarının kavram, yaklaşım ve yöntem geliştirme gücünü uzun süreli alan araştırmalarına borçlu olduğu hatırlandığında davranışların ve temellerindeki etkenlerin bütüncül biçimde tespiti, araştırma konusuna dönük bilimsel geçerliliği olan sonuçlar ortaya koymanın yanı sıra folklorun diğer araştırma alanlarına veri sağlayabilme potansiyelini de güçlendirecektir.

Davranış folkloru araştırmalarında genel olarak gözlem, kısmi olarak mülakat yöntemlerinin kullanılmasına ek olarak ritüel bağlamlı davranışların tespiti gibi süreçlerde takvime dayalı olarak gerçekleştirilen ritüellerin takvimsel çizgisi haricinde modellemeler yapmak üzere örnek olay yönteminden de yararlanılabilir.

Alan araştırmaları sırasında folklorik davranış biçimlerinin görsel kayıt olanakları ile tespit edilmesi, tespit ve değerlendirmelerin sağlam temeller üzerine oturtulmasının yanı sıra konuya ilgi duyanların somut göstergelere ulaşmaları açısından işlevsel olacaktır.

Yukarıda belirtilen davranış folkloru bileşenlerine dönük araştırmaların veri toplama süreçlerinde fiili alan araştırmalarına ek olarak son yıllarda giderek yaygınlaşan ve “net-lore” şeklinde adlandırılan dijital kültür kaynaklarından da yararlanılabilir. Youtube, vine, tiktok gibi programlar aracılığıyla hazırlanan ve dolaşıma verilen kısa videolardan, instagram ve facebook gibi sosyal medya ortamlarındaki hikâye (story) paylaşımlarından, stand-up performanslarından, mizah temelli televizyon tiyatrolarından (Güldür Güldür Show, Çok Güzel Hareketler Bunlar vd.) ve sinema yapımları araştırmacılara çok sayıda veri sağlama potansiyeline sahiptir. Türk insanının davranış biçim ve kalıplarına göndermeleri ile Cem Yılmaz’ın stand-up performanslarının ve sinema yapımlarının, Aykut Elmas adlı sosyal medya komedyeninin kısa videolarının mizahi güçleri ve başarıları sanatçıların davranışlara dönük başarılı gözlemleri ile ilişkilendirilebilir. Bu iki ismin performanslarının içerikleri üzerine bile davranış folkloru eksenli araştırmalar yapılabilir.

Davranış folkloru araştırmalarında görsel verilerin elde edilmesi ve bu görsel verilerin inceleme ya da yorum aşamalarında anlatımı ve anlaşılmayı kolaylaştırması açısından kullanılması, başka bir deyişle okuyucuya gösterilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, salt yazılı anlatım yeterli gelmeyecektir. Anlatım, fotoğraf ve video kayıtları ile desteklenmelidir. Bu nedenle video kayıtlarının yer alabileceği bir bilimsel anlatım tekniği kullanılmalıdır ki bu da akla “belgesel makale”yi getirmektedir. Belgesel makale, hem sözlü ve yazılı anlatımın hem de hareketli görsel kayıtların bir arada kullanılabileceği bir tür anlatım türüdür. Bir tür belgesel çalışması olarak nitelendirebileceğimiz bu tür makalelerin hem internet ortamında hem de içeriklerini dijital platforma aktarabilen ve bu nedenle video görüntülerine de linkler eşliğinde yer verebilen akademik dergilerde yer alması mümkündür. Belgesel makale, davranış folkloru alanında çalışma yapacak araştırmacıları, gözlem ve mülakat tekniklerini kullanarak veri toplama ve bu verileri yazılı anlatım eşliğinde yorumlamanın ötesine taşıyacaktır.

Davranışlar, kültürel bağlamı içinde tespit edilmeli ve yine kültürel bağlamına uygun bir şekilde yorumlanmalıdır. Davranışlara neden olay ya da durumlar, mutlaka çözümleme ya da anlamlandırma sürecinde dikkate alınmalıdır. Davranış folkloruna dönük çalışmalar yapı, performans, anlam ve işlev odaklı olmanın yanı sıra, üç kuşağı esas almalı ve davranışlardaki değişim ve dönüşümler üç kuşak üzerinden değişim ve dönüşüme neden olan faktörler (kitle iletişim araçları, kültürel ve sosyal yapı ve ortamlardaki değişim, kültürel etkileşim, zihniyet değişimi, kapalı ya da yarı kapalı yapının dönüşmesi vd.) dikkate alınarak yorumlanmalıdır. Davranış folkloru konulu çalışmalar, geleneksel davranışların yanı sıra parantez içinde belirtilen faktörlere bağlı bir şekilde yeni yeni ortaya çıkan ve yaygınlaşmakta olan davranışlara da odaklanmalıdır. Yapı, performans, anlam ve işlev odaklı çalışmalar, insan ve toplum odaklı bir şekilde yapılacağı için, davranışlardaki toplumsal değişim ve dönüşümlere bağlı değişim ve dönüşümleri mutlaka sorgulamak ve anlamlandırmak zorundadır.

Davranış folkloru konulu çalışmalar hem ulusal hem de uluslararası düzeyde karşılaştırmaları da içermelidir. Yapılacak karşılaştırmalar, hem Türkiye’deki halkbilimcileri diğer toplumların kültürleri ve davranışlarını öğrenmeye teşvik edecek hem de dünya üzerindeki davranış çeşitliliklerinin nedenleri, anlamları ve işlevleriyle birlikte gözler önüne serilmesini sağlayacaktır. Bu tür bir tutum, daha çok Türk toplumuna, özellikle de Türkiye Türklerine odaklanan Türkiyeli halkbilimcilerin diş dünyaya açılmalarını sağlamanın yanı sıra, çok daha özgün ve ilgi çekici çalışmaların yapılmasına vesile olacak, çalışmaların yurt dişındaki nitelikli dergilerde yayınlanmasına imkân verebilecektir. Balkanlardan Sibiryaya kadar geniş bir coğrafyada yapılacak davranış folkloru odaklı alışmalar, Türk Dünyası bünyesinde yaşayan Türk topluluklarının davranışları arasında da karşılaştırma yapılmasını sağlayabilecek, Türk toplulukları arasındaki benzerlik ve farklılıkların anlatılar, gelenekler ve inançların yanı sıra davranışlar özelinde de tespit edilip yorumlanmasına imkân verebilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRABZON KENT MERKEZİ EKSENİNDE DAVRANIŞ FOLKLORU TEMSİLLERİ

Tarih boyunca Doğu Karadeniz kıyılarının merkezi konumunu koruyan Trabzon, çoğu zaman coğrafi, tarihi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısıyla ilişkilendirilen özgün bir sosyolojiye sahiptir. Bu yönüyle Anadolu sahası Türk kültürünün önemli temsil alanlarından biri halini alan Trabzon insanının davranış kalıpları yüzyıllardır ayırt edici/belirleyici yönleriyle dikkatleri çekmiştir⁹. Genellikle halk dansları ve müzikoloji gibi sınırlı alanlar üzerinden yapılan popüler ve bilimsel davranış analizleri, diğer bilgi kolları tarafından sistematik biçimde değerlendirilmemiştir. Ülke genelinde heyecanlı, atik, tez canlı, agresif ve tutkulu gibi sıfatlarla anılan Trabzon insanının davranış ve tutumunda bu sıfatların gerçekliği veya sıfatların köken ve sebepleri araştırmaya değer bir konudur. Gözlem ve mülakat yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen alan araştırmaları sonucunda tespit edilen davranış ve tutumlara dönük bulgular, çalışmanın bir önceki bölümünde belirtilen tasnifle uyumlu biçimde belirtilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.1. Aile Üyeleri Arası İlişkilere Dönük Tutum ve Davranışlar

Toplumda düzenin sağlanmasına yardımcı olan birtakım sosyal gruplar ve kurumlar yer almaktadır. Bu grupların ve kurumların üyeleri çeşitli bağlarla birbirine doğrudan bağlı bulunmaktadır. Bu bağ mekânsal, sosyal veyahut kan bağı üzerinden olabilmektedir. Zaman içerisinde bahsedilen bağlar ekseninde kişi üyesi olduğu gruptan ortak tutum ve davranışlar edinmekte ve bu yönde şekillenmektedir. Türkiye'nin değişen sosyo-ekonomik yapısı ile uyumlu biçimde hızla küçülen geniş aile modelinin günümüzde kısmen devam ettiği Trabzon'da geçmişten beri aile davranışların şekillendiği ve belirlendiği en önemli alan olmuştur.

3.1.1. Ailenin Yapısı Bağlamında Çocuk Yetiştirmeye Bağlı Tutum ve Davranışlar

Aile, "biz" duygusuna sahip olan birincil bir grup olarak tanımlanabilmektedir. Bu grup içerisinde kültürel aktarım, duygusal bağ ve dayanışma oranı oldukça yüksektir. Grup üyeleri aile folkloru üzerinden yeni nesillerin yetişmesinde etkin rol oynayıp onların duygusal, toplumsal ve

⁹ Geleneksel Türk tiyatrosunun önemli temsil alanlarından Karagöz ve Ortaoyunu geleneklerinde karşılaşılan Anadolu tiplerinden biri olan "Laz" tipinin tasviri, bölge insanının karakteristiğine dönük en somut sosyo-kültürel yorumlardan biridir. Tipin tavsif ve tasviri ile ilgili detaylı bilgi için bk. (And, 1985; Kudret, 2007). Öte yandan son yıllarda giderek popülerleşen yerli yapım film ve televizyon dizilerinin pek çoğunda Doğu Karadeniz ve özelde Trabzon insanının belirtilen yönlerinin aynı şekilde öne çıkarıldığı görülmektedir.

fiziksel yetkinliğe sahip olmalarını sağlamaktadırlar. Çocuk, bu bireylerde gördüğü rolleri üzerine alarak öğrenme sürecine adım atmaktadır. Örneklem alanında bu duruma dönük değerlendirmelerden bazıları şu şekildedir:

Ailelerde herkes rollerini benimseyerek davranıyordu. Baba arıyordu “Bir şey lazım mı?” diyordu. Ondan o bekleniyordu zaten. Konyalı biri olarak Trabzon’da akrabalık ilişkilerinin çok samimi olduğunu gözlemlerdim. Bizde bu kadar çok samimi tavır yoktur diye hep geçiriyordum içimden. Çok samimi ve sürekli görüşüyorlardı. Genelde büyükanne, büyükbaba sık sık ziyaret ediliyor ve asla yalnız bırakılmaması bekleniyor. Aynı yerdeyseler yemek pişirilince bundan mutlaka götürülüyordu ev ayrımı yoktu (KK-15).

Çok kalıplaşmış modern hayat için ama babadan para getirmesi beklenir. Kültürdeki durum bu. Anne evdeki işi yapar. Çocuklar iyi bir eğitim alıp ailelerini gururlandırır. Bizde doğru olan bu. Bunun için büyütülüyoruz (KK-37).

Ailenin yapısı bireyin sosyal hayatını, kişilik gelişimini ve tutumlarını etkilemenin yanı sıra toplumun gelişmesinde, değer ve normların aktarılmasında da etkin rol üstlenip buldukları toplumun kurallarına uygun tutum ve davranışlar sergilemelerini sağlamaktadır. Ayrıca aile folkloru içerisinde çeşitli jargonlara rastlamak da mümkündür.

Aile içindeki durumu ifade eden şifreler var. Bizim ailede “Havalar nasıl?” mesela hani “Evde gergin ortam var mı?” demek. “Bulutlu” dedi mi annemle babam tartışmış mesela. “Karlıkta hala kar var.” der mesela babam hala daha sıkıntı devam ediyor (KK-18).

Erkeklerin evi geçindirmek, kadınların ise ev işlerini sürdürüp çocuklarını büyütme ile yükümlü sayıldığı yıllarda ev hanımlarının çalışmasının ve kariyer sahibi olmasının hoş karşılanmadığı, yalnızca ailesinin ihtiyaçlarına yönelik davranmasının uygun bulunduğu kaynak kişilerce konu ile ilgili aktarılan bilgilerin başında gelmektedir. Buna binaen kadın bireylerin eve maddi katkı sağlayamayışı aile yapısını etkilemiştir. Her ne kadar iç grup sınırları içerisinde kadın pek çok görevi gerçekleştiren ve pek çok hususta sözü geçen bir kimlik sergilese de bu durum dış grup içerisindeki bireylere karşı ataerkil görünümlü bir aile formu oluşmasında etkili olmuştur. Kadının çalışması durumu geleneksel toplumsal yapı içerisinde evin erkeğinin eşinin ihtiyaçlarını karşılayamadığı bu sebeple eşini çalışmak zorunda bıraktığı algısına neden olabilmektedir ve kadınların çalışmasına bu algıyı yaratmamak adına olumlu bakılmamıştır. Zaman içerisinde hayat pahalılığı ve ekonomik şartlar bu algının tamamen değişmesine ortam hazırlamıştır. Günümüzde kadın ve erkekte oluşan çift eşit şartlarda ve hatta aynı meslek kolunda çalışıyor olsa dahi yine de evli ve çocuklu kadınların çocuk yetiştirmede erkekte daha bilinçli ve aktif davranması, kendilerine biçilen sorumluluk ve rolleri eksiksiz biçimde yerine getirmesi beklenmektedir.

Farklı yapılara sahip toplumlardaki ailelerin çocuk büyütme süreçleri çerçevesince farklı yaklaşımlar sergilediği bilinmektedir. Bebeklerin iletişimini jest ve mimikler yoluyla beden folkloruna dayanarak sağlamakta olduğu ve büyüdükçe kültürlenme yolu ile davranış üzerinden ilişki kurmaya başladığı bilinmektedir. Yetişmekte olan birey ailesinin doğrularını kabul etmekte,

ailesinin sergilemekte olduğu davranışları onaylayıp kopyalamaktadır. Zamanla farklı grup davranışlarını benimseme yönelimi gösterse dahi ömrünün sonuna değin kendi mevcut kültür dairesine ait izler taşıyacaktır. Örneğin arkadaşlarınızla yediğiniz yemeklerde yeme, içme, çiğneme eylemleri esnasında ağzınızdan yemekle ilgili herhangi bir rahatsız edici ses çıkmamasına dikkat etseniz de ailenizin yanında çayı “hüpleterek” içmek ya da aile bireylerinizin çayı sesli biçimde tüketmesi size anormal bir davranış olarak görünmemektedir. Çünkü bu davranış sizin mensup olduğunuz en önemli grup olan aile içerisinde oldukça normal karşılanan bir davranış türüdür.

Çocukların kültürlenme sürecinde belirleyici rol oynayan toplumsal etkiyi birbirinden farklı toplumlardaki çocuk yetiştirme tarzlarında açıkça görebilmekteyiz. Kimi toplumlar çocuğa büyük bir özgürlük alanı tanırken kimileri ise daha muhafazakâr bir görüntü sergilemektedir. Çocuğun davranışlarını engelleme ve pekiştirme yolu ile korumacı tavırlar çerçevesinde yönlendirme çabası içerisindeki Trabzonlu bireyler kendilerini “muhafazakâr” kelimesini kullanarak tanımlamakta ve bu tanımlamanın kapsamını çoğu zaman yine kendisi belirlemektedir.

Ebeveynler daha korumacı ve baskıcı diyebiliriz. Devir değışti erkek kız çocuk fark etmez oldu. Hepsinin başına her an her şey gelebilir. Çekirdek ailelerde anne baba daha çok sevgi gösterebiliyor. Geniş ailelerde büyükler varken anne baba daha geri tarafta kaldığı için onlarla iletişim zorlaşıyor. Anne baba çocuğu büyüklere emanet edip çalışıyorsa çocuk büyüklerin düzenini biliyor ve huyunu alıyor. Onlar ölünce de anne babasını kaybetmiş gibi üzüyor (KK-20).

Batı toplumlarında çocukların birey olma algısı daha baskındır. Doğu toplumları ise kolektif yapıya bireyden çok daha fazla değer vermektedir. Bu durum spesifik davranış farklılıkları oluşmasına olanak sağlamaktadır.

Doğu Asyalılar, ben'in daha büyük bir bütünüün parçası olduğu karşılıklı bağımlı bir dünyada yaşarlar; Batılılar ise, ben'in bölünmez bir özgür eyleyen olduğu bir dünyada yaşarlar. Doğulular başarıya, ait oldukları gruplara faydalı olduğu için değer verirler; Batılılar başarıya kişisel liyakat nişanları olarak değer verirler. Doğulular uyum sağlamaya değer verir ve bunu başardıklarından emin olmak için özeleştiri yaparlar; Batılılar bireyselliğe değer verir ve iyi görünmek için çaba harcarlar. Doğulular öteki insanların duygularını çok daha iyi anlar ve kişiler arası uyumu kurmaya çalışırlar; Batılılar daha çok kendilerini anlamakla ilgilenirler ve adalet uğruna uyumu kurban etmeye hazırdırlar. Doğulular hiyerarşiyi ve grup denetimini kabul ederler; Batılılar eşitliği ve kişisel eylem alanını tercih ederler. Asyalılar çekişmeden ve tartışmadan uzak dururlar; Batılılar hukuktan siyasete ve bilime kadar her alanda muhakeme retoriğine iman ederler (Nisbett, 2015: 70-71).

Bireyin kendine ait bir alanının olması, sokakta ayağı takılıp düşünce yerden bireysel çabası ile kalkması veyahut kendi başına giyeceği kıyafetleri seçebilme özgürlüğü gibi durumlar ileriye dönük olarak tutumlarının bambaşka yönlere evrilmesine sebebiyet vermektedir. Fakat bu davranışlar ne Doğu toplumlarının kendini korumacı ve muhafazakâr olarak tanımlayan Trabzon halkının benimsediği davranış türleri değildir.

3.1.2. Karı-Koca İlişisine (iletişim, etkileşim, cinsellik vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar

Trabzon merkezinde erkek bireylerin duygularını açığa vurma yöneliminin sınırlı oluşu ve duygu durumlarını seçici bir tavırla ortaya koyuşu konuyla ilgili ilk gözlemlerden biri olmuştur. Bireyin kendini güçsüz ve zayıf hissetmesine neden olabilecek duyguların ifade edilmesi coşkulu duygulara nazaran oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum eşler arasında da iletişimi zorlaştırabilmekte ve hatta sağlıklı bir iletişim ortamı oluşmasına engel teşkil edebilmektedir. Duygularını eşleri ile paylaşan erkekler “zayıf” veyahut “karı kılıklı” gibi sıfatlara da maruz kalabilmektedir. Ayrıca aile içerisinde eşine sözünü geçirmek hem kadınlar hem de erkekler tarafından bir güç gösterisi olarak algılanmaktadır.

Kadınlar agresif tavırlara sahip olan Trabzon erkeğinden vereceği tepkileri düşünmek suretiyle pek çok durum ve olayı gizleme davranışı sergileyebilmektedir. Özellikle cinsellik gibi konular hem kadın hem de erkek için konuşulması zor mevzular olarak görülerek sorunların çiftler arasındaki çözümünü zorlaştırmaktadır. Kadınlar kadın cemiyetlerinde, erkekler ise erkek cemiyetlerinde sorunlarını paylaşma eğilimi gösterebilmekte iken erkek cemiyetlerindeki paylaşımların da sınırlı düzeyde ve kontrollü olduğu görülebilmektedir. Mevcut “muhafazakar” tanımlaması aile hayatının başkaları ile paylaşımını da sınırlamaktadır. Söz konusu cemiyetler içerisinde verilen tavsiyeler genellikle dini veyahut büyüklük uygulamalarıdır. Kadınların bu konular üzerinde konuşma özgürlüğü cemiyetin yapısı, karşılıklılık ve konuşacakları konu ile doğrudan bağlantılıdır. Cinsellik mahrem sayılan bir alana tabidir. Bu yüzden iletişimin doğru sağlanamadığı süreçler içerisinde çiftler arasındaki cinsel uyumsuzluk veya taraflardan herhangi birinin yaşamış olduğu sorunu çözüme kavuşturmak oldukça zorlu olabilmektedir.

Cinsellik aile kurumunun oluşumunu sağlayıp toplumu kan bağı üzerinden düzenlemektedir. Bununla birlikte ifade etmek gerekir ki cinsel normlar toplumdan topluma değişim gösterebilmektedir. Kabileler ve semavi dinlere mensup toplulukların cinsellik normları birbirinden çok farklıdır. Trabzon kent merkezi kamusal alanlarında karı kocanın cinselliği en minimal şekliyle dahi yaşaması zaman zaman ayıplama ve kınamalara maruz kalabilmektedir.

Çalışma süresince mülakat gerçekleştirilen kadın kaynak kişilerden pek çoğu, cinsel birlikteliklerinde tatmin duygusunu yaşamadıklarını ve bunu eşlerine söylemekten çekindiklerini ifade etmektedir. Sözü edilen durumun zamanla aşıldığı da ayrıca belirtilmektedir. Buna ek olarak cinsel münasebetler esnasında herhangi bir zorlama ve baskı altında hissetmediklerini de eklemektedirler. Cinsel ilişki sırasında daha çok misyoner pozisyon tercih edildiğini, erkeklerin Trabzon halkının genel yapısına uygun olarak coşkulu ve aceleci hareket ettiklerini ifade etmişlerdir.

Kadın ne yaşadığını anlamıyor ki. Bizden önceki kuşaklarda fazla pozisyon türleri yok sadece erkeğin baskın olduğu misyoner pozisyonda devam. Sekste de aceleciler. Ön sevişme yok (KK-18).

Erkek kaynak kişilerin kendilerini hâkim hissedecekleri cinsel pozisyonları tercih ettiklerini belirtmek gerekmektedir. Dini usulleri esas aldıklarını ve eşleriyle bu çerçevede birlikte olduklarını, kadınların özel günlerinde cinsel birliktelik talebinde bulunmadıklarını ve ters ilişki talep etmediklerini mülakatlar esnasında belirtmişlerdir. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Trabzon kentinde de eşler arasındaki cinsel sorunları çözmesi gereken kişinin çoğunlukla kadın bireyler olduğu düşünülmektedir. Çünkü erkeğin herhangi bir sorunu olduğunu dillendirmek bile oldukça ayıp karşılanmaktadır. Her ne kadar günümüzde bu algı görece değişikliğe uğramışsa da bu durum erkeğin gücünün zayıflaması anlamında değerlendirilebilmektedir. Ayrıca erkekler de herhangi bir sorun yaşadıklarında yakın çevresine birebir biçimde danışabilmektedir. Kadınlar ise sorunlarını “gün” olarak tabir edilen meclislerde samimi dostları ile birebir terapi seansına dönüştürerek nadir de olsa paylaşabilmektedir.

Bu kısımda belirtilmesi gereken bir diğer husus da Trabzon’un yüksek mahallerinde hayvancılıkla uğraşan kaynak kişilerin konuya dönük kabul, tutum ve davranışlarıdır. Çoğunlukla hayvancılıkla uğraşan ahalinin geçim kaynağı olan hayvanların çoğalması amacıyla gerçekleştirilen çiftleştirme uygulamaları erkek ve kadının yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Bu durumun cinsellik temelli tutum ve davranışların nispeten daha doğal bir olgu şeklinde görülmesinde etkili olduğu söylenebilir. Üreme ve yaşamın devamı için gerekli bir eylem olan cinsel birliktelik meşru çizgiler içinde olumlanmakta ve çoğu zaman tabu sınırları dışında kalabilmektedir.

3.1.3. Gelin ve Damat Eksenindeki Tutum ve Davranışlar

Trabzon kent merkezinde kaynak kişilerce gelinlerin temel misyonu içine girdiği ailenin sorumluluklarını üstlenmesi ve saygıda kusur etmemesi olarak ifade edilmektedir. Kadın-erkek ilişkilerinde kadın egemen sosyal alanlarda ise erkek egemen bir toplumsal yapının hâkim olduğu söylenebilir. Bu duruma uygun olarak damatlar genellikle gelinlerden daha çok ilgi görebilmektedir. Damatlardan beklenen davranış ve tutumlar görece azken gelinlerin evin kızı olduğu düşünülerek pek çok işi üstlenmesi beklenmektedir. Görümce ile gelin aynı ortamda ise hizmeti yapması gereken kişinin gelin olduğu gözlemlenmiş olup şayet görümce evli ise onun da hizmet etmekle yükümlü olduğu yerin damadın ailesinin evi olduğu kabul görmüştür. Kaynak kişilerden bazıları bu durumu şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

Damada çok değer verir Karadeniz'dekiler. Kızımızı hoş tutsun diye. Damadın genellikle sadece saygılı olması beklenir. Bizim orda bir yere enişte oldun mu yırttın yani. Çok fazla bir yük yüklenmez Gelinden beklenti çok. Gelin hizmetiyle sevilir. Hizmet yapmayan gelin çok tutulmaz. İlk önce hizmet, sonra saygı beklenir. Saygılı olması, hürmetli olması, ailenin belki de tüm yükünün altına girmesi, herkese karşı saygılı davranması beklenir. Trabzon'a gelen gelin

evin kızı moduna giriyor. Otomatik üstleniyorlar onu. Kayınvalide ve kayınpeder ile birlikte yaşıyorsa onlardan önce yatması olmaz onlardan sonra yatmalı ve onlardan önce kalkmalı (KK-60).

İyi bir gelin olmak aslında zor. Gelinlerden beklenen davranışlar kayınvalidesinin eli eteği olmasıdır. Davranışların çok önemli oluyor. Damatlar geleceği zaman hazırlıklar yapılır ama gelinler süpürgeci. “Kızın kocası geliyor hazırlık yapalım” derler. Rezil olmaktan çok korkarlar. Bence damatların sevilmesi gelin gibi kendine rakip görmekten (KK- 51).

3.1.4. Anne ve Genç Kız İlişisine Dönük Tutum ve Davranışlar

Genç kızların annelerine ev işleri başta olmak üzere yardımcı olması yörede kabul gören bir davranış türüdür. Özellikle kadınlığa geçiş sürecinde bulunan kızların anneleri ile paylaşımları boyut değiştirmektedir. Adeta küçük bir kadın gözüyle bakılan genç kızlara “İşin bana kalır zanaatın sana.” düşüncesi çerçevesinde usul erkân bilgisi aşılma çabası içerisine girilmiştir. Genç kızlara anneleri tarafından verilen eğitim, ilerideki evlilik hayatında da onlara yardımcı olacağı düşünülerek biçimlendirilmiştir. Tam olarak alınamayan bu eğitim ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen hatalı davranışların sadece genç kız için değil ailesi için de bir ayıplanma sonucu olabileceği de unutulmamalıdır.

Mesela herkesin çayı bitti. Orda bir on saniyen var ama önemli kişilerin bitmediyse sen çay dolduracaksın gözler büyüyor. Babanın, amcanınki bitmedi çünkü. Annenin gözler bardağa odaklanıyor. Toplarken önce büyüklerden başlanmaz yoksa sağ kaş kalkıyor. Gerçi bu hataları daha yapmıyoruz. Vurgu yapıyor ses yükseliyor. Namazda konuşma da var. Evden çıkacağım mesela o dua bir anda yüksek sesle okunuyor anlıyorum ki yemek yemeden çıkmamam lazım (KK-33).

Annem misafirin yanında fazla konuşunca gözleri dışarı düşerdi. Belirtir bakardı. Kızdığında da yanındaysam bana cimcik atardı. Sesimi çıkaramazdım. Çaylar boşalmışsa da laf arasında kaşlarını kaldırır gözleriyle boş bardakları işaret ederdi. Kaş göz işareti dışında sessiz sessiz komutlar olur. İşte su ver, çay koy. Ayakkabıları sayarız, parmakla sayılmaz. Çok ayıp. Anneler çaydanlığa doğru bakıp çay istemiş oluyor. Yaş olarak da bizi çok önceden alıştıyorlar artık kaptık. Sen evin kızıysın zaten herkesin işini kollaman lazım. Ayakçı sensin. Anneden de rol çalmadan sessizce, hanım hanım davranman lazım. Çay bardağının üstüne kaşığı koyan varsa ona soruluyor. Bir de önce büyüklerin bardağı kolların. Onlar toplanır (KK-22).

Günümüzde sıklıkla rastlayamadığımız bir uygulama da ailesi vefat eden veyahut yoksul olan kız çocuklarının durumu iyi olan ailelerce hem iş yükünü hafifletmek hem de bir gelecek sağlamak, evlendirip yuvasını kurmak gibi niyetlerle evlat edinilmesi durumu olan “büyütme alma”dır. Bu uygulama iş yükü ve hane nüfusu fazla sayılabilecek ailelerce tercih edilen bir uygulama olarak karşımıza çıkabilmektedir. Yukarıda bahsi geçen tavır ve davranışlar “büyütme” olarak tabir edilen kızlar için de kapsayıcılığını sürdürmektedir.

Eskiden evlerde büyük ve bahçeli evlermiş onları bakıp idare etmekte zor olduğu için çoluk çocuk zamanla hep sattılar. Yanlarına kimsesiz genç kızlardan alırlardı “büyütmesi” denirdi. Koruyucu ailesi gibi düşünebilirsin. Onlara hem ailelik yapıldı, hem de yuva verildi. Aslında iş paylaşmak adına yapılmış anlaşmalar da diyebilirsin çünkü iş çoktu (KK-2).

3.2. Geçiş Dönemleri Eksenli Tutum ve Davranışlar

3.2.1. Evlilik ve Süreçlerine Dönük Tutum ve Davranışlar

Evlilik, karşıt cinslerden iki ya da daha fazla kişinin üremek ve dolayısıyla türün devamlılığını sağlamak, düzenli cinsel ilişkiler yaşamak ve ekonomik ve sosyal bir birlik kurmak amacıyla aile kurumunu oluşturmak için adım atmalarına dönük yapılan bir sözleşmedir. Evlilik, insan soyunu öteki canlılardan ayıran davranış biçimlerinden birinin kurumlaşmış biçimidir ve belli bir topluma ait bir özellik olmayıp evrensel bir nitelik taşımaktadır. (Aça ve Yolcu, 2019: 373) Evlilik kurumunun ortaya çıktığı günden bugüne farklı kültürlerde çok farklı evlilik biçimleri ile karşılaşılmıştır. Türk halk hayatında ve kültüründe de pek çoğu bugün antropolojik karakter kazanan evlilik biçimleri tespit edilmiştir¹⁰.

Evlilik konusunda özellikle Avrupa toplumlarında nikâhsız birliktelikler olumsuz bakılmayan ve sıklıkla karşılaşılabilen bir davranış biçimine dönüşmüştür. Bu evlilik türünün genelde Türkiye, özelde ise Trabzon içerisinde kabul görmediği söylenebilmektedir. Trabzon kent hayatında aile kurmanın öneminin büyük oluşu, bireylere kimi zaman özgür iradeleriyle yuva kurma imkânı tanınmamasına sebep olabilmektedir. Evliliğe iki ailenin akraba olması üzerinden bakıldığından zaman zaman tek başına karar verme sürecinin önüne geçildiği de görülmektedir. Evlilikle beraber mal, cinsellik ve çocuk yapma hakları tanımlanır. Belirtilmelidir ki mal varlığına göre paralel kuzen evliliği de görülebilmektedir.

Trabzon'da yıllar boyunca hâkimiyetini sürdüren baba yanı yani patrilokal yerleşim türü, yıllar içerisinde yerini sadece eşlerden oluşan çekirdek ailelere bırakmıştır. Günümüzde yeni evli çiftlerin kendilerine ait hanelerde oturma isteği çekirdek aile sayısını günden güne arttırmaktadır. Dolayısıyla “*ocağın devamlılığını sağlamak*” anlayışı çerçevesinde sürdürülen yaşam, eskiden aile büyükleri ile aynı çatı altındayken günümüzde farklı çatılar altında yeni nesiller yoluyla sürmektedir. Buna bağlı olarak her iki haneden de bir kız, bir erkek evlat kendi hanelerini kurup ayrılmaktadır.

Gelin ile damattan da düğün ertesinde bazı davranışlar sergilemesi beklenebilmektedir. Yeni evlenen çiftlerin yakın akrabaların ellerini öpmeye gitmesi Türk toplumunda oldukça yaygın bir davranış türüdür. Yeni evli çift herkes ile kucaklaşmalı kimseye mesafeli davranmamalıdır. Saygıda kusur etmemeleri, toplum içerisinde yakınlaşmaktan sakınmaları, aşırılıklardan kaçınmaları her iki ailedeki anne ve babaya yalnızca “anne ve baba” şeklinde hitap etmeleri yine beklenen davranışlar arasında yer almaktadır. Henüz ikisinin de baba evinden tamamen kopmadığı düşünüldüğünden kendi ayakları üzerinde duran bu taze ailenin maddi manevi pek çok

¹⁰ Türk halk hayatı ve kültüründe görülen evlilik biçimleri için bk. (Aça ve Yolcu, 2019: 374-378).

konuda ailesi ile işbirliği içinde olması gerektiğine inanılmaktadır. Yeni evli çiftin kendi evlerine yerleştikten sonraki ilk cuma günü gelinin sağlık durumunu kontrol etmek amacıyla kız tarafının gelin evine ziyarette bulunması davranışı gözlenebilmektedir. Sözü edilen konularda kaynak kişilerden bazılarının ifadeleri şu şekildedir:

Kaynanamın tarafına el öpmeye gelmişlerdi. Hacer ablamın gelini bir suratlar yaptı bana. Sarılacaktım terliymiş de bana sarılmadı. Bizi beğenmedi (KK-61).

Evlendikten hemen sonra anne-baba demek şart yoksa bir daha diyemezsin. Öyle ismini söyleyip yanına anne hiç olmaz (KK-45).

Gelinle damat daima sakin, güler yüzlü davranmalıdır. Aileye uyumlu olmalı onlara maddi manevi yardım etmelidir. Aileler de birbirini ziyarete çok gider. Akrabalarla tanışılır (KK-17).

3.2.2. Gelinin Evden Çıkışına Bağlı Tutum ve Davranışlar

Trabzon kent merkezinde gelin çalgı, eğlence ve dualar eşliğinde baba evinden çıkarılmaktadır. Damadın gelin almaya gidişinde yanında bir tepsi baklava olması ve bunu kız evine hediye etmesi beklenebilmektedir. Kaynak kişilerce Trabzon kent merkezinde “kırmızı kurdele bağlama” geleneğinin yaygın olmadığı da ayrıca ifade edilmiştir. Gelinin kendisinin evden çıkışı kadar çeyizinin de evden çıkışı farklı davranışlara sebep olmaktadır. Ailenin küçük çocuklarından biri gelin evinin kapısının önünde gelininin çeyizinin bulunduğu sandığa oturup damattan harçlık isteyebilmektedir. Bu eğlenceli bir gelenek halini almıştır. Gelinin istekli davranmaması gerekmektedir.

Gelinin evden çıkışı büyük olay. Trabzon’da sabah evden çıkarken merasim yok ama gelin evden çıkarken helallik alınıyor büyükten sonra evden çıkılıyor. Dualar ediliyor. Bir tepsi tatlı götürülüyor (KK-47).

3.2.3 Yeni Gelin Tutum ve Davranışlar

Ne yapacağını, nasıl davranacağını bilmeyen kişi olarak da sıklıkla kullanılan “yeni gelin” kavramı, yeni evli kadınlar için kullanılmaktadır. Aile toplantıları ve günlük yaşamdaki bu gruba has birtakım tutum ve davranışlar bütünü “Eltilerin Savaşı”, “Maide’nin Altın Günü” gibi filmlere de konu olmuştur. Hakkında diziler ve televizyon şovları yapılan yeni gelinlerin sunum merakı, instagram sayfaları, tek tipleşen gelin evleri evleri son yıllarda oldukça gündemdedir ve pek çok sosyal mecrada espri malzemesi halini almaktadır.

Trabzon kent merkezinde yaşayan yeni gelinler ile ülkemiz genelinde bulunan yeni gelinler arasında farklı davranış kalıpları olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Yeni gelinlere ataerkil yapının etkisiyle yeni evli bir erkekte sayıca daha fazla görev tanımlanmaktadır. Salınmaları ve süslemeleriyle gündem olan bu kadınların Trabzon şehir merkezinde üzerine düşen görevleri ve

tutumları sergilemesi beklenen bir davranış kalıbı olarak ifade edilebilmektedir. Bu davranış ve tutumları sergilemeyen gelinler sosyal çevrelerinde ayıplanmaktadır.

Trabzon kadınlarını altına oldukça ilgili olarak tanımlayabilmek mümkündür. Altınlarını sergilemeyi seven bu tipolojinin altınlarını fazlaca takması ve takıları ile beraber yakınlarının yaşadığı köyler öncelikli olarak akraba ziyaretlerinde bulunması genel bir beklenti halini almıştır.

Eşinin her türlü ihtiyacını karşılamakla yükümlü olan yeni gelinler, aile içinde gözlem gücü en yüksek kişi olmak durumundadır keza ev ahalisinin herhangi bir isteği veyahut eksigi doğrudan onu ilgilendirir. Gelinlere evin yeni kızı gibi davranıldığından bahsedilse de, henüz dışarıdan biri olarak görüldükleri gözlemlenmiştir.

Burası çay memleketi değil mi? Düşün ki kızlara kahve verilmiş gelinlere çay da yok. O kadar yani sen anla onu (KK-68).

Kaynak kişilerce gelinler hiyerarşisi içerisinde şayet yeni gelinin kendisinden büyük bir eltisi var ise büyük gelin kendisinden daha rütbeli olarak görüldüğünden onun sözünü dinlemek ve onu saymakla yükümlü olduğu aktarılmıştır. Büyük gelinlerin ise daha toparlayıcı ve daha akıllı olması, sözünü geçirmesi beklenmektedir.

Yeni gelinlerin fazla konuşmaması, gelin olduğu ailede aykırı davranışlar sergilememesi, damadın ailesine kendi ailesi gibi sahip çıkması da beklenen davranışların başında gelmektedir.

3.2.4. Anneliğe Bağlı Değişen Tutum ve Davranışlar

Kadınlar anne olduktan sonra onlara yüklenen sorumluluklar artmakta olup sadece evi ve eşiyle ilgilenmesi beklenen kadına bir de evlat sorumluluğu yüklenmektedir. Artık daha oturaklı, evine erken saatte giden, misafirlik sürecini uzun tutmayan, yemeğini vaktinde hazırlayan bir kadın tutumu benimsetilmiştir. Bu davranış kalıplarının dışında hareket eden kadınlara kimi zaman yaptırımlar uygulanabilmiş ve bu kadınlar sosyal çevrelerince kınanabilmiştir. Bazı erkeklerin eşlerine evinin ve ailesinin sorumluluğunu alamayan kadınlarla görüşmemeyi tembihlediği de gözlemlenmiştir.

Anne olunca daha uçarıyken biraz daha oturaklı olunabiliyor. Aileler zaten bunun temelini çocuklarına belli zamanlarda atmış oluyorlar. Eskiden anne olduktan sonra zamanında evde olmak en önemliydi. Annelerimiz için akşam ezanı önemliydi. Yemek hazır olurdu. Çocuklar için de öyleydi. O saat evde buluşma zamanını anlatırdı. Şimdi insanlar iş hayatında olduğu için ezan vaktinin ehemmiyeti kalmadı. Ailenin koymuş olduğu saatler oluyor şu saatte evde olalım şeklinde (KK-20).

3.2.5. Menstrüasyon Dönemine Dönük Tutum ve Davranışlar

Ergenlik döneminden başlayarak menopoz dönemine kadar her ay düzenli olarak gerçekleşen, kadınların davranışlarında ciddi değişime neden olan, çocukluk alanından çıkışı simgeleyen, Trabzon kent merkezi ekseninde görece kadınlar arasında da saklanmaya çalışılan bir durumu ifade eden vajinal kanamalar; regl, âdet kanaması ya da menstrüasyon olarak adlandırılmaktadır.

Bu süreçte Trabzonlu kadınların “teyzem/halam geldi” türünde ifadeleri kullanmadıkları söylenebilmektedir. Geçmiş yıllarda ailenin diğer kadınları arasında bile bu durumu konuşmaktan çekinildiği kaynak kişilerce belirtilmişse de günümüzde böyle bir davranış ve tutum gözlenmemiştir. Bundan on yıl öncesine kadar kaynak kişilerce belirtildiği üzere kendilerine verilen işleri özel günlerinde olduklarını belli etmeden güç de olsa gerçekleştirme sorumluluğunda oldukları ifade edilmiş ve hatta bazı kaynak kişiler annelerinden dahi sakladıklarını ve çekindiklerini belirtmiştir.

Biz annemin yanında karnımız ağrıyorsa bile söylemezdik. Belli edilmezdi. Anneden utanırsın o ne derse yapmalısın şimdi pastalar kesiyorlar kızım hasta oldu diye ben anlayamadım bu işleri kızım (KK-57).

Sünnet düğünlerinin “erkek olmak” adı altında kutlandığı, ilk reglin ise saklandığı uzun süreçlerden sonra günümüzde kadınların daha özgür hamleler ile kadınlığa geçişlerini kırmızı pasta ile kutladığı bilinmekte ise de Trabzon kent merkezi içerisinde bu uygulama düzenli regl olan kadınların arkadaşlık ilişkileri ekseninde birbirine pasta ısmarlaması ile sınırlı kalmıştır denilebilir. Son yıllarda her konuda olduğu gibi bu hususta da kadınların özellikle toplum içinde birbirini koruduğu ve bu hassas dönemde birbirine yardımcı olucu tavırlar sergilediği de gözlemlenmiştir.

3.2.6. Ölüm ve Süreçlerine Dönük Tutum ve Davranışlar

Arapça “ölü” ve “tabut” anlamına gelen cenaze; vefat eden kişinin ebediyete intikal ettiği süreç, yakınları ve çevresine yüklenen sorumluluklar, toplum normlarına uygun davranış ve tutumlar toplamıdır.

Eşik dönemlere bağlı davranışlar içerisinde ölü ve cenazeye bağlı davranışlarda pek çok hususa özen gösterilmekte olup bu döneme ait davranışları yerine getirmeyen fertler kınanabilir sosyal çevrelerce dışlanabilmektedir. Cenaze sürecine uygun davranışlar sergileyen her birey toplumun gözünde sosyal statüsünü güçlendirmekte, şükran ve minnetle hatırlanmaktadır.

Son yıllarda sağlık sektörünün gelişimine paralel olarak evinde vefat eden birey sayısı azalmış, hastane ve morg süreci bu dönemin önemli bir parçası haline gelmiştir. Özellikle belirli bir

yaş üzerinde bulunan bireylerin çocukları ve yakınlarına morgda bekletilmemek ve vefat ettiği gece evinde misafir edilmek üzere vasiyette bulunabildiği gözlemlenebilmiştir. Bu vasiyetin gerçekleştirilmemesi halinde cenaze sahiplerinin bu tavrı sosyal çevrelerince ayıplanmış ve kınanmıştır.

Cenaze eskiden kapıya gelirdi. Şimdi herkesi dolaba koyuyorlar. Eğer vasiyet ettiyse evine getirirler. Herkes başı beklensin ister. Rahmetlinin adı sokakta okunur (KK-27).

Artık insanlar ecellerini bekleyip ölmüyorlar. Mutlaka hastanede vefat olayı oluyor. Hastaneden alınır, yıkanır, mutlaka ki kapısına getirilir. Çok yüksek sesle gülünmez, konuşulmaz, televizyon açılmaz. Burada ağlarlar, bağırlar. Baskılama yoktur. Herkes acısını yaşar. Çok göze gelir renkler giyilmez. Komşuları pişirir, kotarır. Yemek pişmez. Ocak tütmez (KK-20).

Vefat eden kişinin cenaze töreni süreci kişinin cenazesinin yaşamış olduğu eve getirilmesi ile başlamaktadır. Bu süreçte vefat eden kişinin kadın veya erkek oluşuna göre gerçekleştirilen uygulama ve davranışlar farklılık gösterabilmektedir.

Kişi evinde, kapısının önünde bekletilir. Kadınsa kesinlikle evin içinde. Eğer kadınsa kadınlar odanın içinde, erkekler dışarda bekliyor. Erkekse karışık bekliyorlar. Ailesi bekliyor. O cenazenin beklenmesi gerekiyor, beklerken de komşular akrabalar geliyor (KK-11).

Cenaze evindeki hazırlıklarla ilgilenmek vefat eden kişinin yakınları ve komşularının sorumluluğu kabul edilmektedir. Üç gün boyunca ocağı tütmeyen bu eve yemek taşımak da komşular başta olmak üzere cenaze sahibinin yakınlarının görevi sayılmaktadır. Ocağın tütmemesi hususu önemlidir keza ocak, hanenin içinde yaşamın devamını sembolize etmektedir. Cenaze evinde yemek servisi için kredi dahi çekilen ülkemiz bir yana, Trabzon kent merkezinde son dönemlerde dışarıdan sipariş verilen pide, kavurmalı pilav, çay ve meşrubat servisi de yaygınlık kazanmıştır. Cenazeyi mümkünse yakınları yıkamalıdır fakat bu kural genel bir kural olarak karşımıza çıkmaz.

Cenaze sahiplerini yalnız bırakmak, cenaze evinde aşırı hareketlerde bulunmak, dedikodu yapmak, kendi acılarından bahsedip “acı yarıştırmak”, çok ağlamak, ağır makyaj yapmak, gülmek ve televizyon izlemek, yüksek sesle müzik dinlemek, cenaze evine aç gidip yemek beklemek herkesçe bilinen ve onaylanmayan davranışlardır.

Üç gün mecbur yemek geliyor. Getirmek zorundasın ayıp karşılır. Renkli şeyler giymemeye özen gösteriliyor. Genelde koyu renkler tercih edilir. Belli bir süre sonra erkekler o cenazede futbol da konuşmaya başlayabilir. Gülüşmeler başlayabilir. Bütün acıların bir son kullanma tarihi var. Dedikodu da yapıyor yapmıyor dersem yalan söylerim. Akrabalarına sormak ayıp ölüm şeklini ama diğerlerine soruluyor. Ölen kişiyi kötüleyici hiçbir şey konuşulmaz. Kuran okunur, dua edilir asla dedikodu yapılmaz. Mal mülk konuşulmaz. Giden kişilerin çok ağlamaması gerekir insanların acıları var. Ölen adamın kızına ağlarsan sinir kriziyle sana cevap verebilir. Şahit olmuştum. Düşününce saçma ama bir psikolojik danışman olarak bunu düşünüyorum. Kendi kaybını anlatmak bir empati değil, insanlar ayıplar. Çok uzun süre oturmak doğru değildir (KK-14).

Cenaze evine aç gidilmez çünkü oraya yemek yemeye gidilmiyor. Birinci derece akraba çok göstermeden ya da sessizce ağlamalıdır. Yasın kesin bir rengi yoktur. Daha çok iyi şeylerden bahsedilmeli. Erkekler ya dışarda olur ya da ayrılmış bir salon varsa içerde olur. Birinci dereceden akrabalar cenazeyi bekleyebilir. Kendi kaybını anlatmak orada yapacağın en saçma davranış olabilir. Fazlaca oturmak da kaba bir davranıştır ve ayıptır. Nasıl öldüğünü merak ediyorsan uzak akrabaya veya tanıdığa sorulabilir. Cenaze sahipleri yalnız bırakılmaz. Yanlarında bulunulur. Yemekler yapıp getirilir. Sessiz, soğuk bir ortam vardır. Cenaze sahibi teselli edilir. Çokça ağlamaktan, makyajdan, çok renkli giyinmekten kaçınılır. Cenaze evine aç gidilmez. Orası yemek bekleme yeri değildir. Eğer çok yakın değilse çok ağlarsan ayıp karşılanır. Çok yakınsan ağlamazsan da ayıp karşılanır (KK-19).

Vefat ilanı sıklıkla belediye anonsu ile duyurulmaktadır. Şehir merkezinde bulunan kabristanlar ve yakın köyler dâhil olmak üzere araç kaldırılıp defin işlemi gerçekleştirilir. Eskiden kadınların evde beklediği ve defin sürecine dâhil olmadığı bilinse de günümüzde bu sürece kadın ve erkekler birlikte dâhil olmaktadır. Ayrıca ölen kişinin olumsuz yönlerinin konuşulması hoş karşılanmamaktadır. Şayet kişi hakkını helal etmek istemiyorsa bu cenaze namazı esnasında söylenmektedir, aksi takdirde bu davranışa karşı vefat eden kişinin akrabalarının tepkisi ile karşılaşabilmektedir.

Oğulları, kızları, damatları sayılır. Köyü varsa otobüs kaldırılır. Ölünün arkasından konuşulmaz. Hakkını helal etmeyebilirsin onu cenaze kalkarken dersin ama evlerinde bana da şöyle yaptı böyle etti denmez. Ölenin hep iyi taraflarını konuşurlar. Anılarını anlatırlar. Al aşağı vur yapmaz kimse. Yapan da gelmesin. Ölmüş gitmiş (KK-28).

Cenaze işlemlerinin ardından eve gelen hane sakinlerinin cenazeye bağlı olarak devam eden görevleri ve buna bağlı olarak gerçekleştirmeleri gereken davranışlar olduğu belirtilmiştir. Bu davranışların temelindeki düşüncenin ruhun geri dönmesi veyahut ev halkının psikolojik olarak rahatlaması olduğu düşünülebilir.

Eğer evde öldüyse Azrail geldi ruhunu aldı, etrafa senin görmediğin bir kan sıçradı şeklinde düşünülür. Onun çok zor can verdiği ve bir şeylerin sıçradı düşünülürdü. Negatif bir durum vardı. Artık herkes hastanede öldüğü için yapılmıyor. Benim anladığım kadarıyla evdeki insanlarda bakıp onu hatırlamasın diye evin şeklinde bir değişiklik yapılır (KK-32).

3.2.7. Hacılık ve Hacılığa Geçiş Sürecine Bağlı Tutum ve Davranışlar

İslam dışındaki kimi inanışlarda da hac, ibadetler içinde en uzun ve en karmaşık olanıdır. Uygulanış süreçlerinde zihinsel, ruhsal ve bedensel performansları bünyesinde barındırır. Duyguların en uç seviyelerde yaşandığı bu ibadet sonrasına “hacı” sıfatını alan kişinin kendisi ve çevresi zihinsel ve ruhsal bir dönüşüm beklentisi içindedir. Hac, bu yönüyle yeni bir hayatın başlangıcı olarak görülmektedir. Hacılar toplum tarafından hac için teşvik edilmekte ve bu ibadeti aynı zamanda bir görev edasıyla da yapmaktadır. Hacılık belirli bir yaşın üzerindeki bireyler için artık kazanılmış bir master statüdür ve hacının buldukları bölgenin de etkisiyle bu role uygun davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Ayrıca hac kabul görülen güvenli alandan çıkış olarak

düşünüldüğünde kişiye kendi davranışlarının farklılığını farklı bir kültürde denetleme ve çözümlene imkânı sağlar.

Hacla beraber davranış ve tutumlarda beraber beklenen değişim kısmen yüzeysel kalabilmiştir. Bireyin teslimiyet duygusu ile iç dünyasını keşfetmeye dair çıktığı bu yolculuk bireyin üzerinde son derece dönüştürücü bir etkiye sahip olsa da içinde yaşanan sosyo-kültürel çevrenin etkisiyle çocukluktan itibaren süregelen bazı davranış kalıplarında somut değişimler görülemediği oldukça olasıdır. Din temelinde bireye yüklenen bu yeni statünün Trabzon ili merkezindeki temsilleri gözlemler ve kaynak kişi ifadelerinde açık biçimde takip edilebilmektedir.

Hacı olanlarda burada çok da fark etmiyor. Dikkat etse de aynen devam ediyor. Bir şeyi değiştirme niyetiyle gitmiş olmasına rağmen. Bir dönem değişiyor. Hacı vermiş olduğu maneviyatla değişiyor ama sonrasında yine aynı. Umre de aynı şekilde. Başlarda daha çok dünyevi şeylerden çekilip sonra normale dönüyorlar. “Hacca gittim geldim daha düğüne gitmeyeyim, oynamayayım, kendi halimde olayım.” hali oluyor. Sonra genellikle normal yaşantısına dönüyor (KK-29).

Hacdan gelen kişiye ziyaret ettiği mekân üzerinden anlamlar yüklenebildiği, kutsal olanla temasının ona süreli bir kutsiyet addettiği söylenebilmektedir. Zaman zaman ziyarette bulunan mekânın kutsiyeti kişinin kendine bir pay çıkarmasına sebep olabilmektedir. Bu durumun onda bir vakurluk ve artık dünya işlerinin manasızlığını hissetme eğilimi yaratması beklenmektedir. Hac kişinin kendini sorgulayıp keşfettiği ve değişime en yakın hissettiği ibadettir. Döndüğünde ise arındığını ve başka bir insan olduğunu hisseder. Bunu beklenti içindeki çevresine de yansıtmaya çabalamaktadır.

Hacdan geldikleri zaman zannediyorlar ki Allah'ın yanından geliyoruz. Mesela, tanıdığım bir insan bu, 3 gün içinde diyorsun ki ulan bu başka bir insan. O zaman zaten sağa sola enerji dağıtıyor, tebessüm dağıtıyor. Hacılıktan kalktıktan sonra hiç, yine eski düzene devam. Babam mesela sinirlendi mi acayip küfreder özellikle şimdi. Hacdan gelen adamlar “Bundan sonra hayatımı şu şekilde götüreceğim.” diye bir düşünceye girmiyor. Adam gidiyor, zamanı geldi diye. “Borç harç ettim gitmem lazım.” diyor (KK-23).

Hacın etkileri dönüş döneminde daha etkili iken zamanla etkisini kaybedebilmektedir. Çünkü motivasyonlar ve anıların etkisi süreç boyunca azalmaktadır. Kişi zamanla kendi hayatına adapte olur. Yer sofrasına alışksanız gördüğünüz muhteşem bir masada üç gün yemek yemek size her ne kadar hoş gelse de kendi evinize döndüğünüzde muhtemelen sürdürülen bir davranış olmayacaktır. Çünkü bulunduğunuz kültür dairesi içerisinde size işlenen kültürel kodlar farklıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki “hacı” unvanı Trabzon kenti için sadece bireyi değil ailesini de kapsayıcı bir formdadır. Hacı olan kişiyi ailesi de bireyin değişen toplumsal rolünden nasibini alır.

Öyle anormal bir davranış değişimi olmuyor. Nereye giderse gitsin Trabzonlu... Rütbe atlamış gibi bir hava var. Herkese öğütler falan... Azıcık sıkışınca “Sıçtırtmayın bacağımıza bok yiyenin uşakları...” (KK-32).

Şey var “Sen hacı torunusun, davranışlarına dikkat et!” Yani hacılık komple ailesini etkileyen bir şey. Hitap olarak da kullanırlar. Bazılarına hiç ismiyle seslenmez “hacı” derler (KK-6).

Trabzon kent merkezinde “hacılık” genellikle bir statü göstergesi olarak algılanmaktadır ve yaşı ilerleyen, maddi imkânı olan kişiler hac vazifesini yerine getirmekle yükümlüdür. bu yükümlülük kimi zaman borç harç yaparak gerçekleştirilen bir vazifedir.

Belli bir yaşa geldiysen ve paran varsa hacca gitmek zorundasın Trabzon’da. Maalesef hacı yağı kullanmak zorundasın (KK-5).

Nispeten genç yaşlarda hacca gidenler arasında hacca erken gitmekten ötürü pişmanlık duyulduğu da görülebilmektedir. Bu türden örneklerden bazılarında genç yaşta hacca gidenler hac sonrası davranış ve tutumları sebebiyle haclıklarının hükümsüz olduğunu kendileri dile getirmişlerdir. Dinin yasakladığı içki, kumar ve zina gibi eylemlere bulaşma bu hükmün temel sebepleridir. Öte yandan Trabzon’da kaynak kişilerce de en çok belirtilen ve en çok dikkat çeken davranışlardan biri argo konuşma eğilimidir. Bu davranış büyük bir dönüşümü içeren hac ibadetinin sonrasını da kapsayabilmektedir.

Trabzon’un insanı hacı olsa bile küfreder. Zora girdi mi hacılık macılık yok. Küfür kıyamet. Hacı terazi de tutmayacak. Tartmayacak da. Dünya işinden elini çekmesi lazım. Nerede... (KK-49).

İnanın ki Trabzon’da şöyle bir şey var. Argo konuşmak, sesli konuşmak, karşındakini yakın görüp hatta kendin gibi görüp kırıcı olmak. Bu da şöyle ki yeni tanışınca dikkat ediliyor ama sonra yine istemeden de olsa yapılıyor. Trabzonlu biri olarak üzülerek söylüyorum argo konuşmak çok var. Trabzon insanına çok has bir durum. Sinirlendikleri zaman, öfkelenedikleri zaman, hatta bazen mutlu oldukları zaman bile. Hacdan dönünce de dikkat etmeye çalışıyorlar ama ister istemez o zamana kadar bir yaşayış tarzı var. O yüzden bu huy bizde değişmez bir şey (KK-13).

3.3. Yemeğe ve Sofraya Dönük Tutum ve Davranışlar

Tüm dünyada sofranın etrafında gelişen davranışlar kültürüne bağlı olarak değişiklik gösterir. Japonya’da yemeği sesli bir şekilde tüketmek yemeğin lezzetli olduğu anlamına gelirken Türk kültüründe olması gereken yemeği sessizce tüketmektir. Yine Türk kültüründe tabağımızdaki yiyeceklerin hepsini tüketmek çok beğendiğimiz anlamına gelirken, Çin’de misafir tarafından misafire yeteri kadar yemek sunulmadığı anlamına gelmektedir. Bu örnekler çoğaltmak elbette mümkündür.

Sofra, bireyi en temel yaşamsal ihtiyaçlarından birini karşıladığı ve belirli kurallar çerçevesinde davranışlar sergilediği bir alandır. Bu sebeple sofrada gerçekleştirilen davranışlar ve bu kültürel kodları anlamak davranışçılık için önemli unsurları belirlemeye yardımcı olacaktır.

Sofraya buyur edilen herkes ailedendir. Sofranın birleştirici gücü ve tüm aile bireyler için katılımı zorunlu bir alandır.

Aile büyükleri genellikle masanın baş tarafında otururlar ama mutlaka ki en küçük yaştaki aile ferdinin de o masada bulunması gerekir. Çünkü aile olmanın esası budur bizim kültürümüzde (KK-52).

Sofra düzeninde yemek servisi tabaklara yapılmaktadır bu sebeple “*ortadan yemek*” hoş karşılanmayan bir davranış olarak kabul edilmektedir. Masanın ortasına konumlandırılan yiyecekler genellikle salatalar olup, bunları bulunduğu yerden yemek aile içerisinde ayıp veya nezaketsiz bir davranış olarak nitelendirilmemektedir.

Hep birlikte yenen yemeklerin birliği sembolize ettiği söylenebilir. Sofra adabı ve terbiyesinin genç kuşaklara aşılanması büyük önem taşımaktadır. Sofra adabına uyarınca yemek yerken konuşulmaması gerektiğinden sohbet etmeden yemeği noktalamak kabul gören genel bir kural niteliği taşımaktadır. Bazı yörelerimizde yemeğe başlamak için aile büyüğu beklenirken Trabzon kent merkezi genelinde kaynak kişiler tarafından istisnasız biçimde “*sofraya aynı anda oturmak ve aynı anda başlamak*” davranışının uygulandığı belirlenmiştir. Genç kız veya gelin masada servis kolaylığı açısından rahat oturup kalkabileceği bir yere konumlanmayı tercih etmektedir. Erkeklerin tabağını kaldırması beklenmezken kız çocuklar ve gelinlerde sofrayı toplaması beklenmektedir.

Yemeğe başlamadan büyük dedelerimiz varsa hep beraber oturulur, çocuklar da başlamaz. Yemek önce büyüklerimize servis edilir onlar bizden kıdemli olduğu için, çünkü çocukların da bu terbiyeyi alması gerekiyor. Eğer büyüklü bir aileyse çocuk da bunu öğrenerek büyüyor. Masanın başına anne ya da baba oturur. Servisi anne yapar. Her şekilde beraber yemeğe başlanır, artı konuşulmak yüzünden büyüklerimizden hep uyarı yemişizdir. Yemekte konuşulması uygun değildir. Herhangi bir konuda istişare edeceksek yemek bittikten sonra konuşulur mutlaka (KK-9).

Çay tüketimi tüm bölgede yaygın olduğu gibi Trabzon kent merkezinde de gündelik hayatın önemli bir parçasıdır. Günü çay tüketmeden bitirmek tipik bir Trabzon ailesi için neredeyse imkânsızdır. Çay tüketiminin bardakla hesaplandığı bazı şehirlerimize oranla, Trabzon’da içilen çay miktarı demlik üzerinden hesap edilmektedir. Çayı “*hüpleterek*” sesli biçimde tüketmek Trabzon’un genelinde sofrada da alışılmış bir davranış haline gelmiştir.

Çayı eline alıyor adam, bir başlıyor ta tuttuğu andan ağzına götürene kadar hüpletmeye. Trabzon’un istediğin yerine git. Her yerde böyle. O nasıl rahat ederse (KK-67).

Sofra bir misafir ağırlama ortamı ise misafirden önce ev sahibinin sofraya oturması kesinlikle hoş karşılanmayan bir davranış olarak nitelendirilebilmektedir. Misafirin hizmet beklediği unutulmaması gereken en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Konuklu bir masada

hoşlanmadığınız bir kişi olsa dahi ona da diğer tüm misafirlere nasıl davranılıyorsa o şekilde davranılması gerektiği ifade edilmiştir. Misafirli masalarda yemek bitiminde sofradan kalkmak saygısızlık kabul edilebilmekte, bu tutum aile bireylerince önem arz etmektedir.

Misafirin ikinci tabağı alma davranışı, ev sahibine yapılan bir iltifat olarak kabul görmektedir. Aile bireyleri tok olsalar dahi dost meclisi kabul edilen sofrada yerini almakla yükümlü kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde de saray görevlilerinin statülerine uygun olan masalarda yemek yediği bilinmektedir. Trabzon kent merkezinde de yaş gruplarına ve aile içi rollerine göre yaşlılar ve yetişkinlere ayrı, gençlere ayrı sofralar kurulabilmektedir fakat özellikle çocuklara küçük sinilerde “*akran masaları*” kurularak bir çocuk meclisi oluşturulmaktadır. Ardından sofradaki tüm bireylerin “*Elhamdülillah*” denilerek sofradan kalkması beklenmektedir.

Çok kalabalık ailelerde birkaç aile bir araya gelme durumlarında büyüklerle çocukların ayrı masada oturduğu oluyor. Herkes sofraya gelmeden yemeğe başlanmaması öngörülüyor. En büyük gelmeden özellikle. Aile büyükleri başköşede oturuyor. Yemek koyacak genç kız tencerelerin yanına oturuyor. Baba ve annenin ev yönetimine göre servis sırası değişiyor. Despotsa önce babaya servis ediliyor. Yer sofrası çok az. Sadece çocuklara kuruluyor (KK-14).

Ezan vaktinin akşam yemeği için hazırlık sürecini başlatan bir işaret olduğu kaynak kişilerce belirtilmiştir: *Akşam ezanıyla akşam yemeği hazırlığı başlar hep birlikte o masaya oturulur. Anne, baba, çocuklar... Özel bir durum yoksa mutlaka evde olurlar. Ezan bizim için bir kriterdir* (KK-42).

Servis önceliğinin ailenin en büyüklerinde olduğu ifade edilirken, ardından baba ve çocuklara servis yapıldığı belirtilmiştir. Misafir ağırlama durumlarında iste öncelikle misafir olan kişiler arasında yaşça en büyük veyahut erkek olan kişinin servisine başlanmakta, ardından kadın ve çocukların servisi yapılmaktadır.

Masaya büyüklerle oturuyoruz. Hep beraber başlanması daha doğru bizde. Sıralama büyükten küçüğe doğru. Serviste öncelik babanıdır, yani erkeğindir. Bizde şöyle bir algı vardır eve parayı getiren erkek olduğu için çocuklardan herkese birer tane düşüyorsa babaya ikişer üçer tane düşer. Eskiden de böyleydi hala daha böyle. Hep masada yiyoruz. Sofrada konuşulmaz da bir de bizde söze atlamamak vardır. Konuşurken söze atlamıyorsun, çok bilgi sahibiyse bile sıranı bekliyorsun (KK-12).

Misafirin hizmet beklediği unutulmaması gereken en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Misafire günlük olarak kullanılmayan tabaklar çıkarılmakta fakat bu durum misafirin yakınlık derecesine göre değişebilmektedir. Yakın bulunan bir kişi ise gündelik olarak kullanılan eşyalar ile servis yapabilmektedir ve bu davranış çoğu zaman misafirci de samimiyet göstergesi olarak algılanmaktadır.

Ben misafir olduğum için özel tabak çanak da çıkıyordu her zaman kullandıkları tabak çanak da çıkıyordu zaten bunun bir önemi de yok. Kendi kullandığı tabak çatağı çıkarması sen de bizdensin, rahat olabilirsin, biz seni bizden görüyoruz mesajı vermek açısından önemli bir ayrıntı. Aynı anda sofraya oturuyorduk. Genelde ben oturmadan hiçbiri oturmuyordu. Önce benim oturmamı bekliyorlardı. Serviste öncelik hep misafirin oluyordu. Masada herkes tabağına alıyordu. Aile içinde taşkın hareketleri ben misafir olarak hiç görmedim (KK-15).

Babanın sofrada bulunamadığı zamanlarda ve buna bağlı olarak baba için hazırlanan özel sofralarda babanın yalnız bırakılmaması davranışına özen gösterildiği gözlenmiştir. Sofranın başköşesinde oturan babanın yokluğunda onun yerini alacak kişi olan annenin babanın rolünü üzerine almak suretiyle başköşeye oturduğu aktarılmaktadır.

Sofrada baba her zaman beklenir. Çok acilse gelemiyorsa genelde baba beklenir onun yerine anne oturur. Baba gelince ayrı sofraya kurulur ama tek başına yemez. Yine herkes oturur (KK-22).

3.4. Misafir Ağırlamaya Dönük Tutum ve Davranışlar

Misafirlik kolektif yaşamın ve sosyal organizasyonun ortaya çıktığı dönemlere kadar uzanan oldukça eski bir sosyal iletişim biçimidir. “Tanrı misafiri” kavramı ve bu kavrama verilen değer misafirin kutsiyetini anlamamıza yardımcı olabilir. Tarih boyunca misafir ağırlamak için hanlar, kervansaraylar inşa edilmiştir. Anadolu’nun birçok yol güzergâhının merkezinde bulunması misafir ağırlama kültürünün gelişmesine sebep olmuştur. Anadolu’da bugün bile köylerde köye ait misafir odalarının işlevselliğini koruduğu görülmektedir. Trabzon şehrinde misafire önem verilmesinin önemli sebeplerinden biri Türk inanış sistemindeki kabullerle uyumlu biçimde “Tanrı misafiri” olarak nitelenen kişinin “Hızır” olabileceği düşüncesidir¹¹.

Zor şartlar altında bulunan misafirlerin tüm ihtiyaçlarına özel bir ehemmiyet verilmiştir. Misafiri memnun etmek ağırlama süresince her aile ferdinin ortak gayesidir. Misafirin rızıkıyla geldiğine inanılmakta ve giderken dokuzunu bırakıp yalnızca birini aldığı yıllardan bu yana söylenegelmektedir. Soğuk kış günlerinde bir sonraki yılın ve evin bereketi, Kalandar sonrasında eve gelen ilk misafire bağlıdır. Dede Korkut’un misafir ağırlayan hanımı/eşi övdüğünü ve ona iyi dileklerde bulunduğunu da Korkut Ata Kitabı’nda görebilmekteyiz.¹²

Misafir, misafirlik talebini telefon ederek iletğinde müsait olunmasa dahi geri çevirmek uygun bir davranış olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca misafir kat’i surette yalnız

¹¹ Misafirin “Hızır” olabileceği yolundaki tasavvurların kültürel kaynakları arasında efsaneler ilk sırada yer alır. Dini temalı kimi efsanelerde kapıdan veya köyden geri çevrilen ve çoğu zaman bir dilenci görünümünde olan kişinin “Hızır” olduğuna ve onun bedduası ile köyün veya en azından eylem sahibi kişi veya ailenin helak olduğuna vurgu yapılır. Konuya dönük efsane örnekleri için bk. (Sakaoğlu, 2013; 2015; Ergun, 2000). Türk kültüründe “Hızır” inanışı ile ilgili olarak ayrıca bk. (Ocak,2012)

¹² Tipin tasvir ve tasviri ile ilgili detaylar için bk. (Ergin, 2014)

birakılmamalıdır. Misafirin yalnız bırakılmasının uygun olarak kabul edilebildiği tek an ibadetini gerçekleştirdiği andır.

Misafiri yalnız bırakmak kesinlikle ve kesinlikle kabul edilebilir bir davranış değildir özellikle annem bu konuda çok dikkatli davranır. Misafir varsa evin en küçüğünün bile misafirle ilgilenmesi gerekir. Akraba vesaireyse bir şeyler verilir. Kendi oyuncaklarımdan daha küçük misafir çocuklarına verdiğimi hatırlıyorum. Surat asılmaz, ses yükseltilmez, yalnız bırakılmaz (KK-19).

Gelen misafir hiçbir zaman geri çevrilmez. Her zaman memnun kalkması gerekir. Bolca sevgi sözcükleri söylenir. Biz onu rahat ettirmeye çalışıyorsak onun da rahat olması gerekir. Sana karşı mesafeliyse sertse sen de tedirgin olabiliyorsun. Köyden habersiz gelen bir insansa ya da köyden etkilenen bir insansa “Oo hoş geldin ballım, canım...” deriz. O da diyebilir. “Ahretliğim, gadam, dostum...” bu şekilde bunları söylerken gerçekten samimiyetini hissettirir, sarılır, öperiz en az 3 kez. Misafirin tekrar gelebilmesi için özverili olmak gerekir diyebilirim. Misafir habersiz de gelse başımızın tacıdır. Gelebilir. İşin varsa bile misafirin yanında mutlaka kızını, çocuğunu bırakırsın. Misafir tek başına bırakılmaz Bu kişiyi istemediğin anlamına gelir o şekilde yorumlanır (KK-41).

Türk misafirperverliği dünya çapında geniş bir üne sahiptir. “Anadolu” adının kökenine dair efsanelerde bile bu duruma atıflar bulunmakta olduğu bilinmektedir. Misafir daima mutlu ayrılmalı ve tatmin olmalıdır. Misafirin memnuniyetsizliği kusurun çoğu zaman ev sahibinde aranmasına sebep olmaktadır.

Trabzon kent merkezinde misafire hizmet büyük öneme sahiptir. Misafiri güler yüzle karşılamak, ayağına terlik vermek, kucaklaşmak, ayakkabılarını çevirmek eksiksiz yerine getirilmesi gereken davranışlar bütünüdür. Misafir eve girdiği andan itibaren hizmet başlamaktadır. Eve adım atan misafirin ayakkabılarının evden ayrılırken rahatça giyebilmesi amacıyla ayakkabının burnu dışarıya bakacak biçimde çevrilmesi gerekmektedir. Şayet sadece kısa süreliğine uğradıysa veyahut terliklerini yanına almadan geldiyse öncelikle terlik verilmektedir. Mümkünse birden fazla seçenek sunulmaktadır. Misafir kendi terliğini getirdiyse sıklıkla terliklerini muhafaza ettiği işlemeli bir terlik çantası kullanılmaktadır. Misafir içeriye davet edildikten sonra evin en güzel odasına alınıp sohbet başlanmaktadır, bu sırada da hızlıca ve misafiri yalnız bırakmadan yemek hazırlığı yapılabilir. Misafirin yalnız bırakılması ayıplanan bir davranıştır. Ev sahibinin evine ilk gelişi ise evin gezdirilmesi âdettendir. Misafir ise eli boş gelmemeli, bütçesi el verdiğiince ilk ziyaret için bir ev hediyesi veyahut sürekli geldiği bir evse meşhur Trabzon simidinden alabilmektedir. Girilen ev yeni bir ev veyahut yeni gelin evi ise bereket sembolü gıdalar götürülmektedir.

Misafirlerimizi ağırlarken en önemli şey güler yüz. Güler yüzle karşılıyoruz, misafirimize terlik veriyoruz. Şehir merkezinde misafirlğe giderken herkes terliğini veya ev ayakkabısını getirir. Eğer biz acil bir arkadaşaya gittiyssek tabii ki yanımızda ayakkabımız, terliğimiz olmuyor ama sözleşerek bir arkadaşaya gittiyssek süslü bir ayakkabımız bulunur çantamızda. Yoksa da ev sahibi bize verir. Misafirlerin ayakkabıları gidiş yönünde, evden çıktıklarında rahatça giyebilecekleri şekilde çevrilir. Bunu da önemser. İnsanlar kapıya çıktıklarında ayakkabıları çevrilmiş mi çevrilmemiş mi kontrol ederler. Aç olup olmadığını sormamak gerekir. Misafirlğe gittiğinde

terliğin, ayakkabın, çantanda gidersin. Gösterilen yerde otursun, sana gösterilen yerde ikramını alırsın (KK-44).

Eskiden köyden şehir merkezinde oturanlara ziyarete gelenler çok olurdu. İşi olanlar da gelirdi ama usule göre köyden gelenler bile eli boş gelmezdi. Durumu olmayanın ya da yaşı küçük olanın yol parası cebine konurdu mutlaka harçlık olarak. Yeni eve ziyarete gidiliyorsa şeker, un, ayna gibi şeyler götürülürdü. Şekerle un bereket anlamında. Ayna dünyalık anlamında. Kur'an da götürülürdü (KK-11).

Misafir “Hoş geldin, nasılsın?” gibi sorularla karşılanıyordu. Trabzon’da misafir olduğum evlere kendi ayakkabım terliğimle gitmezdim. En az iki üç tane terlik önüme gelirdi. Ben bana uygun olanı seçerdim. Ayakkabılarım ya içeri alınır. Ya da uygun biçimde kapıda çevrilirdi. Samimi karşılanırdım, evden biri gibiydim. Uğurlarken de mutlaka “Tekrar gel.” dendi. Misafir olduğum yerlerde nasıl davranacağımı hiç düşünmedim çünkü her zaman rahattım. Yanlış yaptığım bir yer varsa da sezdirilme yoluyla bile hissetmedim öyle bir davranışta bulunmadılar. Haberli de habersiz de gitsem her zaman çok güzel ve sıcak karşılamalar oldu (KK-15).

Misafir evin en güzel alanı olan salonda ya da misafir odasında ağırlandı. Misafir odası algısının değişen dünya görüşü ile kalkması, kişinin kendisinin de değerli olduğunu düşünerek kapısı kilitli tutulan bu alanı kullanıma açması ve küçülen ev metrekarelerinin de etkisiyle daha önce tamamen temiz ve kapalı tutulan bu alanlar birer yaşam alanı haline almıştır.

Evimizin en iyi yeri neresiyse misafiri orda ağırlarız. Kıymaz Trabzon insanı, sakınmaz eşyasını, odasını, herhangi bir şeyini asla. En iyisini vermeye çalışır. Bu da onun karakteristik özelliğidir. Son yıllarda insanlar kendilerine daha çok değer vermeye başladılar. O yüzden misafir odası diye bir şey kalmadı misafire kullanılan her şeyi kendileri için kullanıyorlar. Sen değerlisin ama bende değerliyim duygusu oluştu (KK-64).

Misafirlerin karşılanma süreci ve davranışlar bütünüün misafirin cinsiyetine göre değişmesi önemli bir tespit olarak nitelendirilebilir. Kadın günlerinde erkeklerin bulunması veyahut cemiyete katılması uygun görülmezken, erkek toplantılarında kadınların sadece servise dâhil olması beklenmektedir. Aile oturmalarında ise servis ve hizmet ağırlık kadın ve genç kızda olmak üzere paylaşılmaktadır.

Misafirin ağırlandığı yer cinsiyete göre değişiyor bence. Eğer gelen misafir toplu kadınsa farklı bir karşılama oluyor, karışıkça farklı bir karşılama oluyor. Sadece erkekse evin erkeği daha sevecen, kadın daha pasif. Kadın-erkekse roller otomatik paylaşılmış oluyor. Kadın kadınlı, erkek erkekle ilgileniyor. Sadece kadınsa erkek karşılamıyor bile çoğu zaman. Erkek oturma odasında oturuyor. Kadınlar mutfakta oturuyor (KK-18).

Misafire karşı düzenlenen davranış kalıplarının dışında misafirden beklenen birtakım davranışlar da olduğu ifade edilmiştir. Örneğin misafir adabına uygun hareket etmediği düşünülen misafirleri yeniden ağırlamak, istenen bir durum olmaktan çıkmıştır. Kaynak kişilerce belirtilen durum Trabzon insanının eleştirel davranıştan hoşnut olmadığı düşüncesine zemin hazırlamaktadır. Eleştiricinin yapıcı oluşu durumu değiştirmemektedir. Bu davranış kaynak kişilerce kabul edilemez olarak nitelendirilmiştir.

Bir kere anneysen çocuklu bir şekilde oturmaya geldiysen çocuğunu kontrol etmen gerekir. Çocuğun yaramaz da olsa çocuğunuz zapt etmen senin görevindir. Zaten burada çocuklara genelde farklı yer açılır. Ya mutfakta ya da yer sofrası. Annelerin gözetimi altında olması beklenir ev sahibi tarafından çünkü bazı anneler masada otururken sofradaki çocuklar evin bütün eşyasını kırıp döküyor. Bunları da yaşadık yani. Hürmete çok dikkat edilir. Saygılı, sevecen olmak da çok önemli. Evimde bana hoş davranmasını, sıcakkanlı olmasını beklerim. Eleştiri yapmamalı. Yukardan bakmamalı. Saygısız olmaması yeterli. Evine biri geldiyse surat asmamak çok önemli. Öyle davranmak. Kalk git dercesine davranışlar. O an misafirin yanında tartışılrsa misafir huzursuz olup istenilmediğini düşünür (KK-51).

Yöremiz insanı örfe, âdete, büyüğe saygıya çok önem verir. Bunların dışında bir hareket olmazsa bizim insanımız kolay kolay ne sinirlenir de evine gelene kötü yüz gösterir bunlar yerine koyulur da hak edene hak ettiği verilirse bizim insanımızdan kimseye her zaman da başının üstünde gelenin yeri vardır. Çorban tuzsuz demek bile bizim insanımıza bir tık şey gelecektir. Eleştiriye biraz kapalı olduğumuz doğrudur. O da yine bizim karakteristik özelliğimiz diyeyim ben. Ama bunlar zararsız özellikler yine de bir kelimeyle gönlünü kazanmak çok yerindedir. Hem kolay kaybedilir hem kolay kazanılır insanımız. İnişli çıkışlı saman alevi gibi (KK-28).

Misafiri küstürmek evin bereketini keser. Şartların ne olursa olsun kabul edersin. Hala komşuluk bizim buralarda var olan bir şey, hala birbirine girip çıkmalar, güven duygusu çok esastır bir şey. Çünkü bizim insanımızın anahtar kelimesi güven duygusu. Başka şehirlerde yine insanlar bunu esas alıyordurlar ama bizim insanımızı anlatacak tek kelime güvenmek istemesidir bizim insanımızın. Dolayısıyla misafirine de evini açıtsa illaki güvenmiştir. Misafire laf edilmez ama rahatsız olurum neden olmayayım? Yine de evimi dolaşsa sağa sola girse ben rahatsız olurum. Tekrar gelsin istemezsen o samimiyetin bir tık altında davranırsın zaten karşıdaki insan senin daha önceki davranışlarını biliyorsa o davranışından kendisine bir pay çıkararak aradaki mesafeyi koruyarak kendi davranışına o şekilde devam edecektir (KK-25).

Misafirin mutlaka sofraya davet edilmesi gerektiği ve hatta yemeden yollanmaması gerektiği nesilden nesile aktarılmakta olup, “*İşin bana kalır, zanaatın sana...*” diyerek de genç kızların aktif biçimde misafirlere servis yapması, tüm eksikleriyle ilgilenmesi, ellerinin iş tutması salık verilmektedir. İkramların genel mahiyeti gündelik sayılamayan, meşakkatli olarak nitelendirilebilecek yemekler oluşudur. Fakat günümüzde bu ikramlar kolay hazırlanabilir, servisi pratik yemeklere evrilmiştir. Ev sahibi yemeklerini tanıtır ve tüm ısrarıyla tüm konuklarının çekinmeden her bir yemeği tatmasını talep eder. Misafirler oturmadan evin herhangi bir bireyin masaya oturması olumsuz bir davranıştır. İkram sırasında büyüklerden başlanır. Önce misafire sonra ev sahiplerine ikram yapılır.

Bütün kapılarını açar, ona hak ettiği bütün güzellikleri sunar. Kendinden bilir. Misafirin aç olsun olmasın illa ikramını yaparsın. O bizim kültürümüzün esasında olan bir şey. Evinde ne varsa çıkarırsın o sana tokum dese bile hatta çok çok büyük babalarımız da bize ahdetmiştir evinize gelen misafiri tok bile olsa yedirmeden gönderilmez. Ben inanıyorum ki herkeste bu var. Bizim eve gelen yemek yemeden kalkamazsın imkânsız bir şey mesela. Bu bir sevgi göstergisi. Trabzon’un geneli bu şekildedir. Erzurum’dan gelenler zorlanıyor, bu ısrarımızı anlayamıyor. Bu belki insanlara dışardan bakınca abartı gibi gelecek bir duygu ama bizim insanımız tam tabiri caizse Karadeniz gibi coşar, kızar, bir anda öfkelenir ama merhameti ve yüreği de bir o kadar derindir her türlü şartlarını zorlayarak yardıma olan bir insana mutlaka el uzatır. Misafire daha çok et, tavuk tarzı yemekler sunulur. Elinden ne geliyorsa. Trabzon’unumuzun pidesi, su böreği, baklavası meşhurdur. Eğer çok yakın insanlarsak mesela, diyelim komşumuz o zaman da evde ne varsa o çıkar öyle bir geleneği vardır. Aç olduğu pek sorulmaz ama eğer gerçekten toksa yemeyecekse çay ikramında bulunur. Böreğidir, poğaçasıdır, kekidir, kısırıdır vesaire vesaire... (KK-9).

Gelen misafirin büyüğüne ilk ikram yapılır ev sahibinin küçüğüyle son bulur. Özel günlerde, özel misafirlerde börek, baklava, etli pilav çok önemlidir. Mesela hacılıkların dönüşünde mutlaka ziyarete gelenlere verilir. Eskisi kadar önem verilmiyor ama tepsilerle hazır alınıyor artık. Davetsiz misafir umduğunu değil bulduğunu yer. Davetli geldiyse özel yemekler hazırlanır, patates kavurması verilmez ya da kuru fasulye. Normal evde yapılan sofranın dışında bir şey yapılmaya çalışılır, en azından emek verilir. Bize iyi bakmadı şeklinde bir anlayış olabilir. Karadeniz insanı belirli gelir seviyesinde yaşamış insanlar herkesin evinde bulunan ürün çeşitliliği aşağı yukarı aynıdır. O yüzden ikramlarda aynı olur. Balık herkesin evinde vardır. Tuzlanmıştır. Mısır unu herkesin evinde vardır. Bir patates haşlanır, yanına bir minzi çıkar. Misafir ağırlanır misafir ağırlanır. Eskiden dondurucu yoktu şimdi bir şeyleri önceden hazırlayıp dondurucuya atıp misafir geldiğinde çıkarabiliyorsun ama misafirin önüne de her şey çıkmaz. Eğer samimi değilsen evde yaptığın sulu yemeği çıkarmasın samimiysen yemeğini ısıtır 'Buyur beraber yiyelim.' dersin. Eğer haberli bir misafirse mutlaka bir köşede açkısı olurdu. Çukundur turşusu olurdu (KK-65).

Yapılan yemeğin meşakkatli oluşu değerle özdeşleştirilir. Mesela el açması baklava. Bunlar da kişiye verilen değeri gösterir. Eğer misafir haberli ise, özellikle büyük evlerinde, imece usulü tatlılar açılır. Börekler açılır. Misafir öyle ağırlanır. Biri açar, biri haşlar, biri koyar. Misafir güler yüzle karşılanır, ikramlarda bulunulur, masalar açılır. Hatta misafire ikramda bulunması için tekrar tekrar teklif edilir, birkaç kere sorulur. Tabağına servis verilir ama ısrarcı olunur işte "Alır mısın, al lütfen." şeklinde. Peşinden çay yapılır, kahve ikram edilir, kolonya ikram edilir. Eskiden sehpalardan üzerinde çakmakla sigaralık vardı. Çakmak ve sigara tutulurdu. Şimdi artık evlerin içinde sigara içmek doğru bulunmadığı için tutulmuyor (KK-2).

Misafir farklı bir şehirden gelmiş ise onun sevebileceği, yöreyi tanıtan yemekler pişirilebilmektedir. Yabancı misafir için belirlenen tutum her daim yöreyi tanıtmaya yönelik biçimde şekillenmektedir. Ev sahibi misafirini evinde ağırlayacak konumda değilse misafirini Trabzon'un meşhur lezzetlerini tadabileceği mekânlara götürmesi ve hesabı mümkünse misafirine belli etmeden ödemesi beklenmektedir. Şartları uygun olmasa dahi misafirini en iyi şekilde ağırlamaya çalışması onun şan ve şerefının yansıması kabul edilmektedir.

Yemekler genelde yöreye ait yemekler oluyordu ve soruluyordu. "Biz bunu yaptık ama sen bundan hoşlanmıyorsan başka bir yemek de yapabiliriz." diye. "Aç mısın?" diye hiç sorulmadı çünkü muhakkak sofraya kuruluyor sana. Genelde yemek yenilen yer, mutfak ya da salonda ağırlıyorlardı (KK-15).

Eğer yemek yapamazsan misafirini köfte, balık restoranına götürür orda yöresel yemeklerle ağırlarsın. Hele hele da dışardan geldiyse. O geri gittiğine seni anlatacak (KK-71).

Misafire saat kaç olursa olsun kalkması için herhangi bir cümle kurmak veyahut sezdirme yoluna gitmek kesinlikle doğru karşılanmamaktadır. Kalkmamaları için ısrarcı olunmalı ve uğurlarken onları yeniden görme arzusu dile getirilmelidir. Genç bir çocuk ise cebine incitmeden para koyulduğu, en azından eve gideceği araca kadar eşlik edildiği de gözlemlenip kaynak kişilerce de ifade edilmiştir.

Misafir uygun gördüğü saatte kalkar herhangi bir müdahalede bulunmak doğru olmaz. Bütün ev halkı gelir, kapıda herkese sarılarak uğurlanır. Misafire apartmanın dışına kadar eşlik edilir. Tekrar gelmeleri teklif edilip ayağımıza sağlık denir. Misafir de samimi, sıcak ve içten davranmalıdır (KK-53).

Bizim yaptığımız yemeklerden seven varsa, evde küçük çocuk varsa mutlaka yapılmış yemeklerden küçük kaplara konulur. Misafir ilk defa geldiyse onu alt kapıya kadar indirirsin, bilmiyorsa dolmuşa bindirir dolmuş parasını verirsin. Bu şekilde uğurlarsın. Misafir senin evine gelmiştir, senin görevin ona en iyi şekilde ağırlayıp uğurlamaktır (KK-68).

Misafir yatılı ise tüm ihtiyaçlarının eksiksiz karşılanması büyük önem arz etmektedir. Mümkünse kullanılmış olan hiçbir eşya misafire sunulmamakta, her şey yeni ve temiz açılmaktadır. Sabah evin içerisinde ev sahibi tarafından çıkarılan en ufak sesin, misafircen istenmediği, artık uyanma saatinin geldiği imajını yaratabileceği düşünülebildiğinden sıklıkla sessiz bir ortam oluşturma gayesi içerisinde hareket edilmektedir. Misafire gece yatmadan uyanma saati sorulmakta ve genellikle uygun bir saatte görüşmek üzere sözleşilmektedir. Ayrıca ev sahibinin sabah erkenden kalkıp kahvaltıyı hazır etmesi de beklenen bir davranıştır.

Yatılı misafirlikte o evin bireyiymişim gibi davranılırdı. “Bir şey istiyor musun, bir şey ihtiyacın var mı? Duş almak ister misin? Acıktın mı? Ne seversin? Biz şu yemekleri yaptık ama sen bunlardan hoşlanır mısın? Hoşlanmıyorsan başka yemekler yapalım.” gibi ifadeler kullanılırdı. Bana ayrılan eşyalarda muhakkak bir el yüz havlusu oluyordu. Kıyafet için de “Değiştirmek ister misin? Rahat değilsen başka kıyafet verebilirim. Evin her yeri senin.” gibi bir cümle kuruluyordu mutlaka. Duş alacaksam bornoz veya daha büyük havlular veriliyordu. İhtiyacım ne varsa hepsini temin ediyorlardı (KK-15).

Misafir yatılıysa, kalacaksa sakladığım açılmamış çorap, kullanılmamış sabunluk, havlu veririm. O uyuyana kadar da uyumam sohbet ederim. Sabah uyanacağı saati sorar ona göre kahvaltısını da hazır ederim. Gereken eşyasını veririz, çok tek başına bırakmayız. Özel gün misafirine, yatılı misafire zaten kapımızı açmışsak o bizim evimizin bir insanı olarak görülür. Özellikle yatıya kaldıysa. Evin hareketliliğine o da dahil edilir. Yabancı birisi gibi o insana davranılmaz (KK-66).

Misafir kalkacağını söylediği andan itibaren başlayan telaşe onun eve eli boş gitmemesi içindir. Evinde yemeği olmadığı veyahut hastası, çocuğu olduğu düşünülerek mutlaka sofradaki yemeklerden bir paket hazırlanmaktadır. Kimi zaman taze sebze ve bakliyat da verilebilmektedir. Bu durum hem maddi yardımlaşma hem de eli boş gelmeyen misafire gösterilen önem ve değeri sembolize etmektedir.

Hiçbir zaman elimiz boş gitmeyiz genelde aile dostları da eli boş gitmezler. Misafir olacağın eve seni yansıtan bütçene göre bir hediyeyle gitmek makbuldür. Ev sahibi de belki mısır unu, belki taze köyden gelen bir sebze verebilir. O da onun aynasıdır (KK-36).

Aynı zamanda bu davranışın itaat kültürü ile ilgili bağlantısı da değerlendirmeye açık olup Göka tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Psikanalistler, armağanın, yüce gönüllülükle sunulan bir hediyein zorunlu olarak geriye doğru bir talebi içerdiği, yani özünde yıkıcı olduğu saptamasını yapınca, elinde var olanı çılgınca başkalarına armağan etmenin yani saçıp savurmanın aslında itaat beklentisi ve itaat kültürüyle de yakın bağlantısı ortaya çıkıyor. Birine bir şey göstermek, hele de ona vermekle, onu esir de almış, bir bakıma savaşı kazanmış da oluyorsunuz. Gösteriş ve şatafat, saçıp savurmak ve itaat, modernlik öncesi toplumlardaki genel bir davranış kalıbı olabilir gerçekten. Bu durumda bizim

Türk tarihinde gözlemlediklerimiz ise, yalnızca geleneksel bir toplumsal davranışın Türklerdeki kendine özgü tezahüründen başka bir şey olmamaktadır. (Göka, 2006: 59)

3.5. Giyim-Kuşam ve Süslenmeye Dönük Tutum ve Davranışlar

Giyimimiz ve davranışlarımız sosyal statümüz ile bağlı bulunduğumuz kültürün aynası olma niteliği taşımaktadır. Her ülkenin hatta her şehrin farklı bir giyim stili vardır. Her toplum sosyal yapısına uygun giyinmekte ve bu bağlamda hareket etmektedir.

Her statü kendini sahip olduğu semboller ile belirgin kılar. Örneğin, evlilik yüzüğü evli olduğunuzu, taşıdığınız silah veya omzunuzdaki rütbe sizin asker veya polis olduğunuzu gösterir. Bir genel müdürün arabası, öğretim üyesinin veya hâkimin giydiği cübbe, onların statülerinin sembolüdür. İnsanlar bu kişilere buna uygun davranışlar sergiler ve uygun tarzda hareketlerde bulunurlar. (Özkalp, 2004: 46)

Paris, Milano, San Paulo gibi şehirler yalnızca moda anlayışı ile başlı başına bir üne sahiptir. Üstelik tüm ülke vatandaşlarının çeşitli televizyon ve sosyal mecralarda üzerlerindeki kıyafetlere bağlı olarak mensup oldukları ülke ve şehre ait davranışlar sergilemekte olduğunu görmekteyiz.

Trabzon kent merkezinde yaşayan kadınlar modayı yakından takip etse de yıllardır süregelen bir giyim tarzı oluşturmuşlardır. Manto ve şal stili üzerinden yapılan incelemelerde Trabzon'da belirlenen manto tarzının özellikle belirli bir yaş sonrasında hat göstermeyecek, uzun ve tek renk modeller olduğu belirlenebilmiştir. Bu tip manto tarzının kişiye bir ağırlık kazandırdığı ve saygın bir kimliğe büründürdüğü söylenebilmektedir. Bu sebeple kişi davranışlarında giyimine uygun hareket etmeyi seçmektedir. Bu giyim tarzını tercih eden kadınlarda davranışlar da değişim geçirir. Çok daha vakur bir eda takınan kadınlar dini yönlerini ve muhafazakârlıklarını vurgulayacak renkleri de tercih edebilmektedirler.

Sahip olduğumuz roller birer tahta perde veya koruyuculuk görevi yaparak toplumun bizden istediklerini yapmamıza yardımcı olurlar. Bu koruyucu zaman zaman bize bazı serbestiyetler de sağlar; ancak bu belirli bir sınıra kadardır. Bu sınırı aşmamıza müsaade etmez. Örneğin, evleneceğimiz zaman insan olarak resmi elbise giymekten hiç hoşlanmasak da evlilik törenlerinde uygun resmi elbise ve-ya smokin giyeriz. Yani her ortamda uygun rolleri oynar, uygun davranışlar simgeleriz. (Özkalp, 2004: 46-47)

Manto erkek yaka. Kiminin yakası kürklüdür. Eskilerinki öyledir. Çok eskilerde mantolar oturtmalıydı ama ben o tarihleri görmedim. Genelde hat göstermeyen, önden çok hafif saç görünecek şekilde bağlanır. Bazıları hiç saç göstermez, iyice kapatır ama normal stili boynun altından bağlamaz. Şimdi türban çıktı her yerde türban var. Eskiden çarşaf da vardı "ehran" da denir. Bayburt, Gümüşhane gibi yukarı taraflarda kıl yününden örülmüş atkı takarlar. Oralar bize göre daha kapalı zihniyettedir. Bunlar şehir merkezinde yok ama kazalarında var. Çalışan kadın, ev hanımı da olabilir merkezde çenenin altından bir kere bağlar. Etek giyebilir ama Trabzon'da etekler çorapsız giyinince eskiden kadınların bacaklarını jilet atarlardı. Kadının burada her zaman hanım olması gerekir. Hanım davranması gerekir (KK-10).

Bence Trabzon'da kadınların belirli bir manto stili var. Siyah, uzun, önündeki düğmeleri yuvarlak, büyük ve parlak. Belki çok hafif bir şerit olabilir üstten aşağı gelen. Bunu sadece yaşlıları giymiyor gençleri de giyiyor (KK-7).

Günümüzde farklı baş bağlama stilleri çeşitli dinsel topluluklarla ilişkilendirilse de Trabzon merkezinde yıllardır süregelen bağlama stili çene altından atılan tek düğüm ve alnın üstünden görünen bir kısım saç şeklindedir. Bu bağlama stili kültürel bir baş bağlama olarak adlandırılabilirdiğinden örtüleri önüne dökülecek şekilde baş bağlayan kadınlardan daha rahat davranmaktadırlar. Bu giyimlerine de yansımaktadır. Uzun kollu şeyler tercih edebilirler fakat “hat göstermemek” kuralına da bağlı kalmayabilirler.

Ben çenemin altından bir düğüm atıyorum. Evde yaşmak takmıyorum dışarı çıkarken yarım baş bağlarım. Kazalarda baş farklı bağlanıyor merkezde farklı bağlanıyor. Son zamanlarda tarikat marikat hesabına göre de farklı bağlayanlar var ama ne anlama geliyor bilmiyorum. Eskiden çene altından bağlıyorlardı şimdi değiştirdiler sarıyorlar sarmalıyorlar. Çift kat takan var. Kadındaki manto özelliği şu vücut hatlarını göstermeyecek. Erkeklerde yok (KK-43).

Cenaze, mevlit, kandil gibi özel anlarda göğse dökülecek ve saç göstermeyecek şekilde değişmektedir. Değişen başörtü beraberinde değişen davranışlara da yol açabilmektedir. Cenaze gibi dini duyguların yoğun yaşandığı anlarda daha kapalı başörtüler daha vakur davranışlara sebep olmaktadır. Ayrıca kadınlar bu günlerde eşarp veya tülbent yerine sıklıkla oyaları ve kumaşı özel olan başörtülerini tercih etmektedirler. Erkekler daha çok düz renkleri tercih ederken günümüzde kadın için de erkek için de moda uymak oldukça önem taşımaktadır.

Bir yere misafirlığe giderken ya da toplum içinde çene altından bir düğüm atılır. Cenazeye giderken daha göğse dökülür şekilde bağlarlar. Cenazede giyim özenli olur. Vakur durursun. Sağdan sola doğru kulak memesine doğru sıkıştırılır. Manto da dizin biraz altında ama bilekte değil. Erkeklerde düz renkleri (KK-11).

Evde kullanılan başörtüler yaşmak, tülbent, çember gibi isimlerle adlandırılır. Günlük kullanıma uygundur. Desenli ve renkli kumaşlardan yapılmıştır. Kadınların ev ortamlarında kendi içerisinde başörtü kullanmadığı da bilinmektedir fakat erkekli ortamlarda daha günlük olan yaşmaklar pratik olarak kullanılmaktadır.

Dışarı çıkarken şal ya da çember dediğimiz şeylerle bağlıyor. Evdeyse yaşmakla, çemberle yine. Genelde belli yaş üstü insanlarda diz altı kabanlar, eğer genç ve kapalıysa uzun şeyler (K-19).

Görece daha muhafazakâr giyim tarzına sahip kadınların davranışları da değişmektedir. Bu giyim tarzı ve baş bağlama stiline farklılığı kadınlar arasında da farklı tavırlara sebep olabildiği ifade edilmiştir.

Benim başım açık. Sokakta başı kapalı kadınlara selam verdiğimde bazen sırf açığım diye selamımı almıyorlar. Çünkü ben erkeklerle tokalaşıyorum. Daha farklı hareket ediyorum onlardan kıyafetim ya da başım onlar kadar kapalı değil. Bu göze batıyor (KK-40).

3.6. Gündelik Hayat Rutinlerine Dönük Tutum ve Davranışlar

3.6.1. Trafiğe ve Araç Kullanmaya Dönük Tutum ve Davranışlar

Trafik yoğun uyarılar içeren, hızlı refleks ve ani kararlara bağlı, temeli tüm davranışlarda olduğu gibi bireysellik kadar toplumsal davranış temellerine dayanan bir alandır. Kişinin pek çok duyguyu anlık olarak yaşadığı bu yolculuklarda yaya ve sürücü olarak sürdürdüğümüz bazı davranışlarımız mevcuttur. Bu davranışların bireysel boyutu trafik davranışlarını ele alan uygulamalı psikoloji alt dallarından henüz çok da eski olmayan “Trafik Psikolojisi” tarafından da incelenmektedir. Ayrıca sürücülerin birbiri üzerindeki etkisi “Sürücü Davranış Analizi” ile belirlenebilmektedir.

Araç kullanımının özellikle erkek bireylerde çocukluktan bu yana süregelen bir heves olduğu bilinmekte olup bu hevesin eyleme dökülmesi Trabzon kentinde normalleştirilmiş biçimde küçük yaşlarda gerçekleşebilmektedir. Çocukluk döneminde şoför koltuğu ile tanışan, park etmesi, motoru ısıtması gibi pek çok amaçla direksiyon tutturulan genç bireyler, yaşları ve acemilikleri gereğince hali hazırda araç sahibini ya da trafikte görülen eylemleri gözlemleyip işlemeye ve taklide hazır durumdadır.

Doğan Cüceloğlu yaşanan bölgeye göre şekillenen davranış kalıplarının farkını makro düzeyde ABD ve Türkiye’de davranış farklılığı üzerinden şöyle aktarmıştır:

Çocuğun çevresinde gördüğü davranışları taklit etmesi sosyal öğrenmenin temelinde yatar. Bu öğrenme mekanizması nedeniyle, saldırganlık davranışında, toplumlar ve kültürler arasında farklılıklar gözlenir. Örneğin, ABD’de kaldığım süre içinde trafik kazasının sonucunda birbiriyle kavgaya tutuşan iki araç görmedim. Birbirine bağırarak çağıran kişiler yerine, birbirleriyle hiç konuşmayan, kaza yerine polis gelmesini bekleyen ve ancak polisin sorularına cevap veren asık suratlı kişiler gözledim. Türkiye’deki gözlemlerim ise genellikle “Ulan inek kör müstün” biçiminde bir hakaretle başlamış ve uzun süren bir ağız kavgasına ve çoğu kere, onun da ötesinde itişip, kakışmaya dönüşmüştür. Öte yandan Amerika’da hiçbir şey söylemeden kişinin tabancasını çekerek hemen karşıdakine ateş etmeye başlaması daha yüksek olasılıkta bir davranıştır. Türkiye’de bağırarak çağırma ve itiş kakışa rağmen, bu durumlarda öldürücü silah kullanma olasılığı düşüktür. Toplumdan topluma saldırganlık davranışının değiştiğine işaret eden bu gözlemler, saldırganlık davranış toru ve miktarının, sosyal öğrenmeye büyük’ derecede bağlı olduğunu gösterir. (Cüceloğlu, 1993: 316)

Adrenalin seviyesi yüksek, dinamik duygular silsilesi içinde şehrin genel yapısına bağlı olarak agresif hareketler sergilemeye başlayan genç bireyler yaş aldıkça ve şehir dışına çıktıkça durumun farklılaştığını gözlemlemeye başlamakta olup bunu dile getirmektedir.

Trafikte fazla agresif olduğumuz doğru. En sakın insanlar bile agresifleşebiliyor. Korna kullanımı aşırı fazla bizde. Yurtdışından gelen arkadaşlarım aşırı rahatsız olmuştu. Korna artı bir dil olmuş. Toplu taşımalar, daha çok kurallara uyması gerekenler hiç uymuyor. Tahammülsüz bir toplumuz (KK-19).

Trabzon kent merkezinde sürücü profilinin ofansif ve kavgaya meyilli olduğu gözlemlenmiş olup bu durum kaynak kişilerin ifadeleriyle de desteklenmiştir. Sürücü kornayı öncelikle mesaj verme amacıyla kullanarak, ardından el kol hareketleriyle camdan başını dışarı uzatmak suretiyle saldırgan tavırlar sergileme yönelimi gösterebilmiştir. Şehrin genel yapısına bağlı olarak tez canlı olan bu bireyler keyifli sürüş algısını da buldukları sosyal çevreye göre anlamlandırmışlardır. Şehir dışına çıkıldığı anda Trabzonlu bireylerin sürüş stiline de farklılaştığı belirlenmiştir.

Trafikte insanlar kaba değiller diyecek birini bulmak çok zor. Mesela ben Bursa'ya gidiyordum. Samsun'a gidene kadar tedirgin oluyordum ama oradan öteye rahatlıyordum. Çünkü bizim insan kural tanımaz. Şerit bilmez, lamba bilmez. Yola çıktı mı sol şeridi kapatır. Trabzon sınırları dışına çıktığında o kadar relaks oluyorsun ki... Ben Ordu'da anlıyorum bu durumu. İzmir'e gittiğimde arabaların bize yaya yolu dışında yol vermesi beni resmen şoke etmişti. Burada onu göremezsin. O kadar garipsemişim ki kelimelerle anlatamam (KK-1).

Trabzon halkı genel olarak sabırsız. Trafik ışıklarında da öyleler. Trafikte korna kullanımını çok fazla. Kurallara değil, şoförlere uymayan bir davranışta kornayla uyarma yoluna gidiliyor gördüğüm kadarıyla. Onun dışında agresif araba kullanımını az da olsa gözlemlemiş bulundum. Çok tez canlı insanlardan oluşan bir şehir, yola çıkınca hemen istenilen yere ulaşma isteğini ben ona yordum. (KK-58)

Genç yaştaki bireylerin eğitimine önem veren aileler birbirlerini “*Oğlana arabayı çok fazla verme, okumaz sonra ha!*” diyerek uyardığı da birçok kez gözlemlenmiştir. Özellikle erkek çocuklar için bilgisayar, araba gibi pek çok unsurun çocuğun başarı durumuna doğrudan etki ettiğine inanılabilmektedir.

Trabzon kent merkezi trafiğinin sürücüler tarafından ifade edilen en büyük problemlerinden biri de kadın sürücülere uygulanan baskıdır. Türkiye genelinde hali hazırda pek çok erkek sürücünün baskılarına maruz bırakılan kadın sürücülerin erkek sürücülerden daha yüksek segmentten araçlar kullandığı durumlarda erkek sürücülerin kadın sürücülere tavrı gerek yaya gerek sürücü olarak değişebilmekte ve erkek sürücülerde daha agresif daha tahammülsüz davranışlara yol açabilmektedir.

Bence Trabzon'un en önemli sorunlarından biri trafik. Ben bayanım ve araba kullanıyorum yanlış bir hatam olduğu zaman öyle sinirleniyorlar ki... Kornayla taciz etmeler falan. Önüme kırmalar, benimle yarışa girmeler, bak ben geçiyorum seni sen de benimle yarış etler... Trafik kurallarına uygun davransak da bu böyle. Sırf kadın oluşumdan dolayı geçiş üstünlüğümü bile önemsemiyorlar. Trafikte kurallara uyma konusunda puan verecek olsam 5 üzerinden 2 verirdim (KK-21).

Araç plakaları farklı şehirlere ait olan şoförler de Türkiye'de mikro milliyetçiliğin zirvelerinden biri olan Trabzon kent merkezinde farklı bir tutum ile karşı karşıya olduğunu da kısmen idrak edebilmektedir. Tutum ve davranışlar zaman içerisinde değişikliğe uğrayıp mikro milliyetçi duyguların yükselişe geçmesi ile birlikte özellikle büyük şehir plakalarına duyulan hayranlık yerini yabancı plakalı araçlara hata payı vermemeye bırakmıştır. Ayrıca Trabzon'da

plakanın farklı oluşu ve bu araçların şoförlerine yönelik tavır ve davranışlar misafir araçların huzursuz hissetmesine de sebep olabilmektedir.

Eskiden farklı plakanın Trabzon'da çok güzel havası vardı. Araba alırdık işte İstanbul plaka mesela. Türkiye'nin çoğu illerinde İstanbul plakanın ağırlığı vardır. İnsan farklı bir şehirde olduğu için Trabzon plaka görünce mutlu oluyor. Bir de eğiliyor bakıyor tanım belki. Trabzon'da durum başka, eskisi gibi değil. Plakan yabancıysa sana o yabancılığı hissettirirler. Başka plakaysan haddini bileceksin Trabzon'da (KK-23).

Muhtemelen şehir içinde farklı plakalara da farklı davranıyorlardır. Bunu da şuradan çıkarım yaparak söyleyebilirim nerede farklı plakası olan arabalar kullanan bir Trabzonlu varsa mutlaka arabanın herhangi bir yerine Trabzonlu olduğunu belli eden Trabzonspor ile ilgili bir şey koyuyor kesinlikle. Bir atkı, kesinlikle bir yapışkan. Ben de sizdenim diyor yani (KK-3).

3.6.2. Toplu Taşıma Araçlarını Kullanmaya Dönük Tutum ve Davranışlar

Dolmuş ve otobüs gibi toplu taşıma araçlarının şoförlerinin sivil araçlar ve şoförleri ile yaşadığı problem anlarında otobüs veyahut dolmuş olarak tabir edilen ve şehir içi yolcu taşıyan minibüsler ise yolcuların istisnasız haklı veya haksız kendi buldukları aracın şoförüne hak verdiği ve onu savunmaya geçtiği gözlemlenmiştir. Tüm bunların yanında ironik biçimde kaynak kişiler tarafından en çok dile getirilen hususlardan biri de şehir içi dolmuş şoförlerinin olumsuz tavır ve davranışları olmuştur.

Dolmuşların Allah cezasını versin. Eskiden Ford arabasını çok seviyordum şimdi bu dolmuşlar yüzünden nefret ettim. Kural tanımazlar, istedikleri yerde dururlar istedikleri yerde geçerler. Herkesin ona öncelik vermesi lazım. Sen önünde durursan kornadan yıkar ortalığı. O istediği kadar durabilir orada (KK-23).

Trabzon dolmuş kültürü içerisinde bazı dolmuş araçlarının arabesk iç tasarımı, şoför ile araç arasında şoförlerin toplumsal statü ve rollerine bağlı olarak bir “davranış tarzı” oluşturmuş olup, genelleme yapmamıza olanak sağlayabilmektedir. Ayrıca bazı dolmuş hatlarındaki şoförlerin diğer hatlara oranla daha ısrarcı biçimde yolcu alma çabası da tüm Trabzon halkı tarafından artık kanıksanmış bir davranıştır.

Dolmuşlar zaten eziyet. İçine lavanta kokusu koyar, kırmızı ışık koyar, aynaya 100 tane nazar boncuğu yapıştırır bir de araba kokusu ki öğür öğür de atla aşağı. Hiç kurallara uymuyor da diyemem uyan da vardır ama geneli uymuyor. Hele hele de Akçaabat dolmuşu. Zorla götürecekti beni (KK-10).

Normal binek araçlar daha dikkatli ama dolmuş tayfası hiç dikkat etmiyor, sanki yol onların. Çünkü geçiş üstünlüğü varmış gibi davranıyorlar. Keşke devlet bunlara geçiş üstünlüğü verse de en azından geçiş üstünlükleri var desek. Agresif tavırlar var. Ben dolmuşçunun arabasına biniyorum telefonda sevgilisi ile kavga ediyor. Ne zaman araba kalabalıklaşmaya başlıyorsa o zaman telefonu kapatıyor. Ama tek ben varsam rahatsız olmuyor. Kavgasına devam ediyor. Ben de dolmuşçu arkadan gelen bir adama yol verdiğinde şaşırıyorum, yolcu aldığı gibi burnunu yola vermediği zaman şaşırıyorum. Kısa mesafelerde çok hız yaptıklarını görüyorum. Hız yapılmayacak yerlerde hız yapıyorlar. Ani hareketler yapıyorlar. Kavga etmeye meyilliler (KK-34).

3.7. Sevinç, Öfke, Şaşkınlık, Kedere Dönük Tutum ve Davranışlar

Trabzon kentinde bireylerin coşkun duygularını alenen yaşaması sık rastlanır bir durumken duygusal anlarında duygularını paylaşması savunmasız hissetmelerine neden olup güçsüzlük göstergesi olarak algılanabilmektedir. Özellikle sevgi duygusunu direkt olarak ifade etmeden hissettirme yoluna gidilmektedir. Sevinç ve öfke gibi duyguların yansıtılmasında sözlerden çok davranışların önem taşıdığı belirtilmiştir.

Sevgiyi çok ifade edemiyorlar daha çok ne yapacaklarını bilmedikleri için genelde sarılma yöntemiyle geçiştiriyorlar. Öfkede yelpaze çok geniş her türlü enstrüman var el hareketi falan... (KK-18).

Bizde kimse sevdiğini söyleyemez ki. Annem elma soyar uzatır, babam para verir, abim döver laf çakar... Piç, göt ne derse der. Biliriz bizi sevdiğini. Başka yerde yapsalar alınırlar. Burada herkes biliyor. Takılmaz kimse. Hoşuna bile gider (KK-70).

Trabzon'da duygular çok yoğun ve coşkulu yaşanmakta, etkileri de bir o kadar büyük olmaktadır. Bu aşırı davranışları gerçekleştiren bireylerin bahsedilen durumun bilincinde olduğu bilinmekte olup bireyin kendini "Karadeniz" ve Trabzon'un havası üzerinden, onun bir parçası olarak açıklamasına sebebiyet verebilmektedir.

Bizim insanımız kuralların, genellemelerin çok dışında bir insan yapısı. O yüzden çok sempatik karşılanır her hareketi belki kabul görmese bile dışardan "Trabzonlu musun?" denir hatta. Karadeniz gibi sevincimiz de öfkemiz de bir anda yer değiştirir. Bir anda çok kızgınken arkasından gülüp eğlenebiliriz. Karadeniz gibi hırçın ve dalgacıyızdır. Gelgitlerimiz vardır. Hep olduğundan daha yoğun hissederiz. Zaten buradaki insanlar duygusaldır. Havamız da kapalı ve kasvetli bu yüzden melankolik insanlarız biz. Duygu patlamalarımız oluyor (KK-30).

Öfkelerini küfürle yansıtıyorlar. Vurdu kırdıyla ve yüksek sesle. Karadeniz'in insanı öyledir. Öfkelerini de sinirini de çok uç yaşar. Aynı Karadeniz'in dalgası gibidirler. Duygumuz zirvede yaşanır bizim. Fıkralara konu olan şeyleri yaşarız. Her günümüz bir fıkradır. Herkesin güldüğü ya da abartı gördüğü şeyler bizim insanımızın bizzat gündelik hayatıdır. Bu yüzden sevincimiz çok komik, hüznümüz de çok güçlüdür. Başımıza gelmeyen şeyleri bile yaşayarak anlatır belki de başına gelen kişilerden daha çok sinirleniriz (KK-8).

Heyecan duydukları anlarda silah ile hava ateş açtıklarını ve bunun normal bir davranış olarak algılandığını görmekteyiz. Silahın bir araç olarak kullanıldığı bu davranış türü Trabzon merkezinde görece azalsa da Trabzon şehrinin yüksek mahallelerinde halen devam eden bir davranış türü olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Duygularını ifade etmede Trabzon insanı biraz ileride. Hatta fazla ileride bizde. Silah atarlar. Şarjör boşatırlar düğünlerde. Hep tehlikeli şeyler yaparlar. Maçlarda, düğünlerde, sünnetlerde etrafa zarar verir miyim diye düşünmeden ateş edildiğini bizzat gördüm. Çünkü etrafında neredeyse kaza kurşunundan birileri vurulacak gibi olmuştu. Burada bu taşkın duygunun neredeyse kontrolsüz olduğunu düşünüyorum (KK-2).

Sevinci ve öfkeyi ifade etme biçimleri çok aşırı. Aynı zamanda heyecanı da hüznü de. Ve işin içinde daima bir tehlike oluyor. Sevinç oluyor havaya sıkılıyor. Kavgada birbirini boğazlayacak

hale geliyor insan. Duyguların öne çıktığı televizyon ve diziler de oldukça tutuluyor bu yüzden. Toplumun %70'i izliyor (KK-14).

Trabzon halkının genel yapısı duygularını tutkulu yaşayan ve ani kararlar veren bir profil oluşturmaktadır. Bu tez canlılık izlediğimiz televizyon programlarında dahi Trabzonlu bireylerin kolayca tanınabilir davranışlar sergilemesine neden olabilmektedir.

Günlük normal işlerde bile bütün duygularımızı o kadar tutkulu yaşıyoruz ki bizim gibi olmayan insanlar şaşırıyor. Başka şehirde yaşasak da o kültürü içimizde taşıyoruz. Bizim renkli kişilikli olduğumuzu düşünüyorlar (KK-26).

Sevinç ve öfkeyi çok abartılı yaşıyorlar. En basit şeye verdikleri tepki ile çok daha büyük bir şeye verdikleri tepki aynı. Bu konuda diğer şehirler daha sakin geliyor bana çünkü birden parlayabiliyorlar. Çılgın gibiler denebilir. Sokakta mesela bir araba bir arabayla aşağı inip birbirlerine saldırebiliyorlar. Öfke kontrolü pek olmuyor yani. “Sen kimsin?”, “Sen kime baktın?”, “Senin kaşının üstünde gözün var.”... Uuy! Sürekli kavga. Burada duygular arası geçiş çok hızlı. Bence bir anda çok fazla sinirlenip ondan sonra “Ya sen miydin?” diye tepkiler verilebiliyor. Çünkü o kadar sinirleniyor ki karşıdakini tanımıyor. Ama tanıyınca da hiçbir şey yapmıyor sanki hiçbir şey olmamış gibi davranıyor. O olay yaşanmadı sanki az önce (KK-6).

Şehrin spor kulübünün özellikle futbol müsabakalarında aşırılıklar ve taşkın davranışlar zirve noktasına ulaşmaktadır. Futbol müsabakasında muvaffakiyet amacıyla dualar okuyan yaşlı bireyler şehrin konuya dönük hassasiyeti ile uyumlu sahnelerin aktörleridir.

Ben dışarıdan gelen biri olarak düşünürsem Trabzonspor maçları üstünden yola çıkarsam sevinç de üzüntü de genel olarak Trabzonspor galibiyetine bağlı olabildiğini gördüm. En hassas noktalardan biri olduğunu gördüm. Saf sevgiyi hissedebilir insan. Ben bir maç izlemeye gittiğimde yenilgi anında 8-9 yaşlarındaki çocukların ağlamalarıyla anladım sevginin bu denli büyük ve hissedilebilir olduğunu. Öfke anındaysa zaten tansiyon yüksek olup, agresif davranışlar, sözler görülebiliyor (KK-62).

Biz bir Anadolu kentiyiz. Büyük şehirlerin takımlarına göre çok fazla imkânımız yok. Denizimiz gibi hırçın insanların olduğu bir bölgede yaşıyoruz ve değişken, hızlıca değişebilen dolayısıyla takımı da şehir ve insanlarla birlikte özdeşleştirip vatan misali gibi düşünüp bu şekilde davranıyoruz. Maçlarda bu şekilde savunuyoruz (KK-2).

Maçlarla ilgili konuşacak olursam, taraftar profili ile ilgili diğer şehirlerden pek farklı değil ama başka takımların taraftarlarına diğer şehirlerin taraftarlarından daha çok tepkileri var. Bunu anlayamıyorum, mesela Ordu'da Galatasaray taraftarı çok fazladır ama ben Fenerbahçe forması ile rahatça gezebilirim. Trabzon'da bunu yapamıyoruz çünkü kendi takımlarını daha öne koyuyorlar. Burada böyle bir yapı yok. Bunu namus meselesi haline getiriyorlar. Başka bir şehrin formasını giydiğim de mesela Fenerbahçe, farklı bir yerde yaptığımda da orada farklı bir takım taraftarı varsa şehir genelinde yine yaparlar ama insan burada kendini tedirgin hissediyor. Yavaş yavaş sana yanaşmaya da başlarlar sanki pirana dolu bir havuza et atmışsın gibi. Sonra tacizler başlar. Normalde o topluluk bilinci çok fazla olduğu için teke tekte senin giydiğin formayı sorun etmeyecek kişiler grup olunca grup bilinci ile hareket ediyor. Tıpkı küçük küçük balıkların tek bir balık gibi hareket etmesi ile aynı. Genel bilinç de bunu yanlış bir şey olarak algılamıyor bunun doğru olduğunu düşünüyor ve bununla övünüyor. “Sen Trabzon'da bu şekilde gezemezsin.” diyor. Bu adam aynı forma ile Kadıköy'e gittiği zaman farklı bir şekilde düşünerek “Ben zaten gezerim kimse bana bir şey söyleyemez.” diyor. Oradaki adam anlayışlı demiyor (KK-3).

3.8. Silah Kullanıma Bağlı Tutum ve Davranışlar

İletişimin davranış, tutum ve sembollere dayandığı noktada alıcı kültürel birikimi ile mesajı alabilecek arka plana sahipse kaynaktan gelen mesaj başarılı biçimde ulaşmaktadır. Sözel ortamda ifade edilmeyen bir davranış türü de özellikle ülkemizin doğusunda yaygın olarak kullanılan silahlarla sağlanabilmektedir. Burada önemli olan nokta mesajın karşı tarafa iletilmesi ve karşı tarafın mesaja uygun davranışı sergilenmesidir.

Özelde Trabzon'da, genelde ise tüm dünyada olmak üzere silah kullanımı sözlü olamayan bir anlaşma sistemi oluşturmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda silah ile selamlaşmanın yaygınlığı bilinmektedir. Bir tepeden ateşlenen silahın mutlaka en az bir tepeden de cevaben ateşlendiği görülmektedir. Bu davranış karşı tarafa “*Ben de buradayım; seni duydum ve mesajımı aldım.*” cümlesinin sembolik ifadesi olarak aktarılmaktadır.

Trabzon kentinde silah kullanımı erkeklere has bir davranış olarak algılanmamalıdır. Trabzon'da çoğu evde silah bulunmakta ve kadınların pek çoğu da silah kullanabilmektedir. Fakat dikkate değer bir husus vardır ki silah özellikle erkek bireylerin erkeklik gücü olarak ifade bulmaktadır.

Kadınların silah kullanıma yönelik ilgi ve hevesini Karadeniz yöresinin sosyo-kültürel yapısına bağlamak mümkündür. Trabzon kadını tüm hayatı boyunca bazı yörelerce erkeklerin görevi sayılan pek çok eylemi kendi başına gerçekleştirebilmiş, çocuklarına bakmış, evine ve eşinin ailesine hizmet etmiştir. Trabzon kadının gözünde kendisinin erkeklerden aşağıda kalan herhangi bir özelliği yoktur. Onların bulunduğu ortamda bulunabilir, konuşabilir ve hatta silah ateşleyebilir.

Burada düğünlerde, özellikle köy düğünlerinde mutlaka silah atılır. Ben de silah atmaya severim. Katıldığım bir düğünde eşimin silahıyla ben de silah atmak istedim ve silahım tutukluk yaptı. Ateş almadı. Daha sonra orada tanımadığım biri silahımı aldı düzeltti ve kendi ateş etti. Bu çok ayıp karşılandı. Sen kimsin benim silahımla ateş ediyorsun, kadının elinden silahını alıp ateş diyorsun... Düzeltip bana vermesi gerekiyordu. Çünkü o benim silahımla ateş edemez. Benim silahımın tutukluk yapması “Osman'ın silahın tutukluk yaptı, adam da geldi de aldı elinden...” dedirtti (KK-2).

Trabzon'da sevinç ve öfke gibi duyguların coşkulu yaşandığı anlarda da silaha başvurmak oldukça yaygın bir davranıştır.

“Maçlarda, düğünlerde, sünnetlerde etrafa zarar verir miyim diye düşünmeden ateş edildiğini bizzat gördüm. Çünkü etrafında neredeyse kaza kurşunundan birileri vurulacak gibi olmuştu. Burada bu taşkın duygunun neredeyse kontrolsüz olduğunu düşünüyorum (KK-29).

Sevinci ve öfkeyi ifade etme biçimleri çok aşırı. Aynı zamanda heyecanı da, hüznü de. Ve işin içinde daima bir tehlike oluyor. Sevinç oluyor havaya sıkılıyor. Duyguların öne çıktığı televizyon ve diziler de oldukça tutuluyor bu yüzden. Toplumun %70'i izliyor (KK-14).

Ayrıca coşkuyu ifade etmek, selamlaşmak, haberleşmek gibi alanlarda yaygın olarak kullanıldığı gibi kullanımının hoş karşılanmadığı dönemler olduğu da belirtilmelidir. Örneğin çevrenizdeki herhangi bir cenaze ve yas döneminde “silah atmak” ayıplanan bir davranıştır. Bu davranış sosyal çevre tarafından saygısızlık olarak nitelendirilmektedir.

3.9. Lakap Vermeye Dönük Tutum ve Davranışlar

Türk kültüründe yaygın olan lakap takma geleneği, toplumun kültürel değerlerine göre değişebilmektedir. Ülkemizde lakap takmanın soyadı kanunu öncesinde kişileri fiziksel ve davranışsal farklarına bağlı olarak ayırt etmeye yardımcı olan bir kültür ögesi olduğu bilinmektedir. Kimilerine göre kırıcı kimilerine göre samimiyet göstergesi olan bu durum Trabzon’da oldukça yaygındır. Özellikle bu yörede insanlar birbirini ad-soyadına göre değil sıklıkla lakaplarına göre tanımaktadır¹³.

Kendine has davranışları olan Trabzon kültürünün içinde farklı davranışlar sergileyen bireyler bu davranışlarıyla özdeşleşen lakaplarla anılabilmektedir. Örneğin bazı hayvanların belirleyici ve ayırt edici özellikleri temel alınarak sinsi kişilere “çakal”, güçlü kişilere “aslan” lakabı takılabilmektedir. Bunların tümü o kişilerin dışarıya verdikleri imaj ve davranış türüyle ilintilidir. Bazı durumlarda lakaplar öyle benimsenebilir ki kişilerin gerçek adı dahi bilinmeyebilir. Ancak öldüğünde kişinin gerçek adı çevresi tarafından hatırlanır. Özellikle kırsalda lakapsız kişi yok denecek kadar az olmakla beraber lakaplar kişinin kolay tanınmasını sağlamaktadır.

Babamın lakabı “Aslan”dı. Devlet gibi adamdı. Annem onu öyle severdi. Çok güçlü görürdü. Bizim torunlarımız bile adını o sanırdı. Mustafa olduğunu bilmezdi çoğu (KK-10).

Lakap kişinin sosyal hayatta aldığı rol, sergilediği tutum ve davranış, fiziki yapısı göz önüne alınarak oluşmaktadır ve kişinin en belirgin özelliğini işaret eder. Bireye yeni bir lakap verilirken kişinin sosyal çevresi, eğitim seviyesi, tavır ve davranışları, etnik kökeni belirleyicidir. Lakaplar kişiyi yüceltebildiği gibi rencide de edebilir.

Burnu kama olana, her boka karışana guduk munzur derler (KK-28).

Coşkun dayının lakabı “Adalı palet”ti. Kıbrıs’ta askerlik yaptığı için. Aslında “Gogo Coşkun” derdik. Korkunçtu. Bizim bir arkadaş vardı ona “Valinin oğlu” derlerdi. Babası valinin şoförüydü. “Delî Mehmet” vardı sinirliydi. “Yırtık Ali” vardı utanma duygusu olmayan bir adamdı. (KK-8)

¹³ Trabzon yöresinde lakaplarla ilgili çalışmalardan yalnızca birkaçı için bk. (Coşar, 2003; Aça, 2020: 436-444).

3.10. Selamlaşmaya (El öpme, öpüşme, el sıkma, işaretleşme vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar

İletişim selamlaşmayla başlamaktadır, bu sebeple selamlaşmanın sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesinin yanı sıra üzerine gerçekleştirilen düşünce ve davranışlar da oldukça önem taşımakta ve davranışçı çalışmalar için anahtar görevi görmektedir.

İletişim kültürel değerlere göre biçimlenir Görerek, izleyerek, taklit ederek edinilen davranışlarla o toplumun beklentileri yerine getirilmeye çalışılır. İletişim sürecinin etkili biçimde kullanılması bireyin doğuştan getirdiği yetenekleriyle çevre faktörlerinin etkileşiminin ürününe bağlıdır (Bilen ve Yasa, 2014: 18).

Bireyler selamlaşmada kendilerince benimseyip ve karşı tarafça da uygun olduğunu bildiği davranışları, zaman ve mekânı göz önünde bulundurarak sergilemektedirler. Günün her vaktinde kullanılabilen selamlaşma stilleri gözlemlenebilmiştir.

Özellikle gördüğümüz itme, omuz atma tarzı hareketler oluyor. Dokunmak çok önemli değil ama yine mutlaka sarılırsın samimiysen. Ben uzaktan görünce başımla selam verir, gülümserim acelem varsa aynı davranışımı tekrarlarım yoluma devam ederim (KK-19).

Selamlaşırken baş selamı ile günün hangi vaktiyse o vakte uygun selamlaşma kalıpları kullanılmakta, hal hatır sorulmaktadır. Eğer samimiyetiniz olmayan bir kişiye genellikle baş selamı ve iyi günler tercih edilmektedir.

Bir kültür içerisinde doğan birey, önce kültürlenme denilen süreci yaşar. Bu süreçte birtakım davranış kalıpları kazanan birey, ait olduğu kültür içerisinde yaşamını devam ettirebilmek, o kültüre mensup diğer insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmek için kafasında bu davranış kalıplarına uygun şemalar yaratır. Kültürlenme sürecinde kafasında oluşan şemalar, bireyin davranış şekillerini belirler. Birey, öğrenme yolu ile kazandığı bu davranışlarla birlikte sözsüz iletişim altında değerlendirilebilecek jestleri ve mimikleri de öğrenir (Gürçayır, 2007: 11).

Erkeklerin büyük bölümü el sıkışarak, kadınlar ise sarılıp öpüşerek sarılmayı tercih edebilmektedir. Komşularla selamlaşmaya önem verdiğini belirten katılımcılar, selamlaşmanın sosyal bir beceri olduğunu ve bireyin sosyalliğini yansıttığını ifade etmektedir. Medeni durum açısından ise; evlilerin, sözlü/nişanlıların ve boşanmış kişilerin el sıkışmak, sarılmak, öpmek gibi davranışları tercih etmediğini de ayrıca belirtmekte de fayda vardır.

Çok samimiyse sokakta 3 defa öpüşme, koklaşma mutlaka oluyordu. Uzaktan görüyorsa mutlaka seslenme, el kol hareketleri oluyordu. Arkadaşlar arasında bir şey geliştirdilerse, atıyorum sağ bacak kaldırma o her seferinde mutlaka yapılıyordu. Tanımadığımız biriye mutlaka tokalaşma oluyordu (KK-15).

El sıkışmak/tokalaşmak kişinin gücünün bir tezahürü kabul görebilmektedir. Eli güçlü bir şekilde kavramak karşıya karşı yapılan bir güç gösterisi olarak kabul edilebilir ve ona karşı

üstünlüğü ifade edebilir. İsteksiz bir tokalaşma iste kayıtsız bir selamlaşma sembolüdür. Eli uzun süre veyahut iki el ile tutmak samimiyeti sembolize ederken karşıya gösterilen ilgiyi ifade etmektedir.

Tokalaşma daha mesafeli, daha resmi bir şey bizim kültürümüze göre. Bizim erkeklerimiz sarılmaya biraz daha mesafeli ama kadınlar bir araya geldiklerinde illa öpüşürler tanışın tanımasın. Mesela iki tanışan insan, bir tanışmayan insan varsa ortamda atıyorum Ayşe Hanım, Fatma Hanım, tanıştırsın hemen öpüşürler. Daha önce tanışmış gibi mesafesiz şekilde sarılıp öpüşüp o köprüyü kurabiliyorlar. Tabi erkekler kadın arasında da farklılık gösteriyor bence (KK-26).

Genelde her konuda olduğu gibi burada da aşırılıklar gözümüze çarpabilmektedir. Bireyler birbirlerini uzaktan gördüklerinde etrafa aldırmadan orada olduklarını belli edici davranışlarla selam vererek dikkati üzerlerine çekebilmektedir. Bu durum Türkiye genelinde de özellikle gençlerde rastlanılan bir davranış stili olarak ifade edilebilir.

Karadeniz insanının doğasında olduğu için abartı, hararetlidir. Belki Giresun, Ordu'ya gidildikçe azalır. Rize de böyledir. Çok yüksek perdeden, agresif konuşur. Normal anlatmak istediği şeyi de sinirli anlatır. Karşıya olumlu yansımaz. En basit şeyi böyle anlatırsa olumsuz kaniya varabilirsin. Kadınlar daha terbiyeli, usturuplu konuşur. Benim yaş grubum selamını verir, tokalaşır, usturubunu korur. Ben öyle gözlemedim. Bir kadının saygısızca bir davranış gösterdiğini görmeyiz (KK-32).

Selamlaşmada öncelikle gençlerin büyüklere selam vermesi beklenmektedir. Büyüklere saygı ekseninde gençlerin onlarla aynı statüde olmadığını gösteren bazı davranış kalıpları sergilemesi beklenmektedir. Özellikle çocuk ve gençler ortamda bulunan akrabalarının elini öpmekle mükellef bulunmakta ve bu davranışı sergilemezse yakınlarınca uyarılmaktadır. Kendinden yaşça büyük bir kişiyle tokalaşması ise Trabzon kent kültürüne uygun bir davranış değildir ve ayıplanmaktadır. Özellikle gençlere el öptürmeyip onlarla tokalaşma eylemi bireyin o kişinin gözüne artık büyüdüğünü karşı tarafa hissettirmesi olarak algılanmaktadır.

Trabzon şehir merkezinde iki kişi birbirini tanımıyor olsa dahi selam verme davranışı oldukça yaygındır. Selam Allah'ın emri olarak kabul edildiğinden selam vermeyen kişi ayıplanmaktadır. Karşınızdaki kişi düşmanınız olsa da dahi selam onun selamı değildir, Allah'ındır. Bu anlayış çerçevesinde selam vermek kutsiyet addedilen bir davranış türüdür.

Tanıdığıyla başka tanımadığıyla başka bizim insanımız tanımadığı insanlarla önce daha mesafeli, tanıdıkça biraz daha yaklaşan ama tamamen tanıdığıyla da çok çok samimi diyaloglar içinde olan bir sosyal grup. Selamını verirsin o Allah'ın. Başka şehirlerde insanlar birbirine daha mesafeli ama bizim kültürümüzde insanlar her zaman içten. Her şeye rağmen her ne kadar çağ değişse de yine eski kültürde devam etmeye çalışıyor (KK-25).

3.11. Seslenme ve Hitaba Dönük Tutum ve Davranışlar

Hitap şekilleri, kişilerin yaş, cinsiyet, yetişmiş olduğu kültürel ortam ve eğitim seviyelerine göre şekillenmekte aynı zamanda günlük hayatta bireylerin sosyal durumlarına, davranış kalıplarına ve rollerine göre kullanılmaktadır. Bu durum kültürlerarası mecralarda daha da dikkat edici hale gelmektedir. Özellikle ülkemizde farklı şehirlerde yaşayan farklı toplulukların kendilerine has seslenme ve hitap biçimleri bulunmakta, özellikle sosyal medyada da gençlerce kullanılıp esprilere malzeme olmaktadır.

“Da” ve “la” çoğunlukla ifadeyi kuvvetlendirmek amacıyla tercih edilmekte olup mutlaka coşkulu bir davranış kalıbıyla birleşmektedir. Bazen sabır, bazen kızgınlık bazen neşenin yansıması olarak ifade bulabilir. Genellikle jestlerle birlikte kullanılabilir.

Burada çok fazla kelime ile seslenme yok “La, hop, şşt!” böyle (KK-6).

Hitap şekilleri bireyin köylü/kentli, yaşlı/genç oluşuna göre şekillenebildiği gibi kılık kıyafeti ve davranışına göre de farklılık gösterebilmektedir. İzlediğimiz programlarda köyleri ziyaret eden programcılar orada bulunan yaşça kendisinden büyük kadınlara “teyze, yenge, anne” demeyi tercih ederken; şehir merkezinde konuştuğu yine yaşça büyük kadınlara “hanımefendi” şeklinde seslenmeyi tercih etmektedir. Bu iki kadın tipinin konuşma tarzı ve davranışı farklıdır dolayısıyla söz davranışı, davranış da sözü desteklemektedir. Bu iki farklı tipoloji ile gerçekleştirilen diyalogda kırsal kesimden kadınlarla girilen diyalog mesafelerin uzağında kimi zaman küçük görücü kimi zaman ise fazlaca samimi nitelikler taşıyabilmektedir. Ayrıca bu tür davranış kalıpları başka şehirlerde yaşayan bireyler bir yana hemşehriler tarafından dahi kaba olarak lanse edilmektedir.

“Siz” kalıbı bir nezaket sözcüğüdür ve Trabzon kent merkezinde kaynak kişilerce de belirtildiği üzere “sen” şeklinde kullanımı daha yaygındır fakat bu kullanım kullanan kişi tarafından bir nezaketsizlik veyahut saygısızlık örneği olarak algılanmamaktadır. “Sen” kullanımını samimiyet olarak ifade ettiklerini belirtmektedir. Bu bireyler karşılarındaki kişiyi daha önceden tanıyor gibi davranmaktadır. Ayrıca seslenme ve hitaba bağlı davranışlar sosyal statü ve yaş gruplarına göre de değişiklik gösterebilmektedir. Trabzon örneği üzerinde her konuda olduğu gibi bu hususta da aşırılıkların mevcut olduğu söylenebilmektedir.

Belli yaşın üstündekiler 50 olur 60 olur biraz farklı yaşadıysa eğer kendinden küçüklere “Agası naber?” derler. Oradan pay çıkarıyor kendi aga ya... “Ballım, ballisi” daha çok sevgi belirtisi olarak kullanılır sevecen söylersin. Çocuklara söylersin. Buranın nazik hitap şeklidir. Gençler “gada” der (KK-23).

El kol hareketi yapıyorlar ya da arabayla gidiyor bir tanıdıkları arabanın önüne atlıyorlar edilecekler ama umursamıyorlar özellikle arabanın camını indir diye işaret yapıyorlar sonra arabanın camından içeri bakıyorlar “Naber la?” diyorlar (KK-49).

3.12. Halk İnanışlarına (nazar, büyü vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar

İnanç, bireylerin davranışlarını etkileyen ve düzenleyen ve öğrenme yoluyla edinilebilen bir olgudur. İnançların aktarımında özellikle aile ve sosyal çevre geniş rol oynamaktadır. Bir inanca sahip olmak onun mutlak doğru olduğuna inanmak olarak düşünülmemelidir. Pek çok eğitimli kişi deneysel temellere dayanmayan inançları doğru kabul etmekte ve gündelik hayatında yer verebilmektedir. Nitekim bu inanışlar “inanma” temeline dayandığından bireye akıl dışı gelmeyebilir.

Batıl inanç kavramının psikoloji sahasında yer alışı B.F. Skinner ile birlikte başlamıştır. Skinner’a göre üzerinde koşullama çalışmaları gerçekleştirdiği güvercinler herhangi bir bağlantı olmadığı halde davranış ve yem arasında “batıl” olarak adlandırdığı bir ilişki oluşturmuştur. Skinner batıl inanç ve davranışların koşullanma sonucu tepkiler olup, desteklenerek kültürel aktarımının gerçekleştiğini iddia eder. (Collin ve diğerleri, 2012: 83).

İnançlara bağlı tutum ve davranışların yayılmasında destekleme ve pekiştirme önemli bir rol oynar. Sosyal çevremiz içerisinde bulunan insanların batıl uygulamalar hususundaki teşviki veyahut çocukluğumuzda bizim için motivasyon aracı olarak kullanılan inanışların itici gücü bizi batıla yaklaştırmakta ve hatta benzer durumlarda bizim de yakınlarımızı koşullandırarak sürecin devam etmesine sağlamamıza sebep olabilmektedir. Bu şekilde inanç tutumları hayatımızın içerisinde her zaman büyük bir yere sahip olmaktadır.

İnançlar bireyin zor zamanlarında onları rahatlatmakta ve tamamen çaresiz olmadığı hissiyatını yaratmaktadır. Bu sebeple pek çok birey ilerleyen hastalıklarına rağmen çözümü tıpta değil hocalarda, büyücülerde ve şifacılar arar. Çünkü inançlara tutunmak çoğu zaman gerçeklere tutunmaktan daha kolay ve çabasızdır. Kültürel farklılıklara bağlı davranışlar inanç noktasında sorunlar yaratabileceği, bir kültür tarafından uygulanan veyahut kabul edilen tutum ve sembollerin diğer kültürler tarafından onaylanmayabileceği de unutulmamalıdır.

Bireyler inançlarının batıl temellere dayandığını bilseler dahi bu bilgi çoğunlukla inançlarına olan bağlılıklarını etkilememektedir. Bu durum duygusal saplantılara yol açsa da tutum ve davranışlarına uygun bilgileri hatırlamak, aksi bilgileri mevcut inanışlarıyla karşı karşıya getirmekten çok daha kolaydır. Çünkü mevcut kültür batıl inançları desteklemektedir. Merdiven altından geçmemek, evde ayna kırmamak her ne kadar mantıksız gelse de birey yine de bunları yapmamak için çaba harcar. Bu yönden batıl inançlara bağlı tavır ve davranışlar aynı zamanda kültürel aktarım sağlayan araçlardır. Sözü edilen örnekteki gibi evde ayna kırıldığında başlarına uğursuzluk geleceğine inanan bireyler bu eylemi hemen akabindeki bir olayla ilişkilendirerek bir daha tekrarlamayıp büyüdüğünde çocuk ve torunlarına aşılacaktır. Özellikle çocuklar sahip

oldukları pek çok davranış ve inancı “Sosyal Öğrenme Kuramı” ekseninde aile büyüklerini taklit ederek öğrenmektedirler.

İllegal yollarla inanç temelli uygulamaları gerçekleştiren ve bu yolla para kazanan kişiler yaygın kişilik tespitleri ve öz algılamaları kullanarak karşısındaki bireyin ruhu üzerinde çalışıp ona kendisiyle ilgili değerli bilgiler sunduğunu hissettirmektedir. Falcılık, büyücülük gibi “gayb”dan beslenen meslekler bir sömürü sektörü haline almıştır.

Bu kişilerin adres ve hizmetlerinin çoğunlukla kulaktan kulağa yayıldığı, çoğunlukla referansla gidilebildiği kaynak kişilerce belirtilmiştir. Tavrı ve davranışlarındaki gayb ilkesine bağlı olarak farklılıklar bulunmaktadır. Trabzonlu bireyler bu kişilerin tipolojisini tarif ederken sıklıkla “*nursuz, çakır gözlü, kenafır gözlü*” gibi benzetmeler kullanmışlardır. Özellikle davranışları ile kendilerini bir cazibe unsuru haline getirdikleri de dile getirilmektedir.

Biz mavi gözlülerin enerjisinin karşısındaki insana değdiğini biliriz. Çakır gözlülerle bakışından hoşlanmadığımız elektriğini sevmediğimiz insanlar. Büyü yapanlar herkesçe tanınmaz. Büyü hoş karşılanmaz ve yaptırandan uzak durulur. Eğer namlıysa ve alenen parayla yapıyorsa genelde bilirler. Mahallede kadınlar toplanıp işte “Aa! Biliyor musun falcı varmış, büyücü varmış.” diyor. Bilinirlikleri yok. Kendilerini çok değişik gibi hissettiriyorlar bize. Bu işleri dışarda değil hep evin içinde kapalı ortamda yapıyorlar çünkü hani tepki alacağını çok iyi biliyor (KK-41).

Büyü kavramına genel olarak dinimizle bağlantılı olarak kavram olarak uzak durulsa da işin içine girdiğimizde ekstra bir ilgi görülebilir. Çünkü ben herkesin bu tarz durumlardan konuştuğunu duyuyorum. Çekindikleri bir durum büyü ve işi yapanlar. Kulaktan kulağa konuşulur ve belli bir ünleri vardır. Onlar tanınır tabii. Genelde gözleri çakır olur “kenafır gözlü” derler. Çakır değişik bir parlaklıkta olur. Altındaki arabalara bakarsın son model. Her zaman müsait olmazlar. Düzeni nasıl kurulursa öyle gider. “Sevim’in kızı” derler mesela herkes de bilir. Biraz farklı davranır. Çözülemez hareketleri vardır. Zaten kendini çözdürmez. Cazibesi olacak ki sen ona gideceksin. İnsanlar eskiden hekim bulmadıkları için böyle şeyler yaparlardı böyle şeylere giderlerdi. Götləri tutuşuyordu. Oralara gidiyorlardı sonra başkaları diyordu ki “Sen oraya niye gitmedin orada daha iyisi vardı” da... Nazar alan insan da olabilir hayvan da olabilir belki bir şey hissetmez ama onda bir etki yapar. Bir şeyi fazla sevmeyeceksin. Nazar değerlidir. Arkadaşı getirmiştin hocaya bana çok ilginç gelmişti evin dışarıdan normal bir ev ama adamın hal ve hareketleri bana cazip gelmişti. Hep merak etmişim içeride ne oluyor diye (KK-23).

Sorun yaşayan ve bu kişilerle iletişim kuramayan bireyler toplum tarafından fayda göreceği düşüncesi ile genellikle bu kişiler ile iletişim kurmaya teşvik edilmektedir. Bu Türk kültürü içerisinde bize yabancı olmayan bir teşviiktir. Dede Korkut Kitabı’nda Dirse Han’ın eşi çocuk sahibi olamamalarının sebebini gerçekleştirilmeyen inanç temelli uygulamalara bağlar.¹⁴

Nazar, Trabzon halkı için oldukça önem arz eden ve hakkında pek çok pratik ve tavrı mevcut olan bir konu olarak yer almaktadır. Bireylere göre nazar belirtilerinin en önemlisi kişinin davranışına yansıyan eylemleridir. Bireyin kasti olarak nazar değdirmediğine, bir şeyi çok sevdiği

¹⁴ Hikâyenin ilgili bölümü için bk. (Ergin, 2014)

için ona göz değdirebileceği inancı da oldukça yaygındır denebilir. Bu sebeple sevginin davranışa fazlaca yansımaması konusunda özellikle anne ve babalara telkinlerde bulunmaktadır.

Nazar belirtisinin en önemli davranışı uyuyamamak. İçinde hep böyle kötü bir hissiyat varsa, yemek yemiyorsan, kilo kaybediyorsan... Nazarı olanda esneme, daralma, ağlama krizi, bayıklık davranışları olur. Durduk yere bardak kırılıyorsa, kişinin başına sürekli aksilik geliyorsa, ayna çatlarsa, üzerine bir şeyler dökerse nazar vardır. Çünkü eli ayağı dolaşır. Nazar alan insan düşebilir, ufak tefek kazalar geçirebilir. Uykuya düşer ama genelde başına aksi bir şeyler gelir. Annenin nazarı çocuğa değer derler. Başka bir yere gittiği zaman bu sıkıntıların hiçbirini yaşamıyorsa mesela. Nazar var diyorlar o zaman mutlaka seni okutacaklar. Okuyan kişi çok esnerse de o kişi de çok göz var demektir. Kurşun dökmeyi çok fazla bilmiyorum ama okuyan kişi dindar olmalı. O okuduğunda da esniyorsa göz var demektir. Nazarı değen bazı insanlar var. Sana misafir geldiği için ona bir şey söyleyemezsin ama o gittikten sonra ya kıyafetine bir şey olur. Ya eşyana bir şey olur ya bir şey kırılır ya kendini çok huzursuz hissedersin. O zaman da tütsü yakarlar. Onun okutmaya götürebilirler ya da “Gel seni bir okuyayım.” derler. Okuduktan sonra çok da esnedikçe okuyan kişi “Sende kesin nazar var, git kendini duvara vur. ‘Nazarım taş, kendim kuş.’ de.” derler Bir de mesela ben sokakta dolanırken anneannem birinin bakışını beğenmediğin de beni hemen okuyordu (KK-5).

Nazarın gayb ile olan bağlantısı sebebiyle önemleri de dini ve inanç temelli uygulamalardan geçmektedir. “Cevşen” takmak, evdeki bir eşyayı nazarın ondan çıkması için kırmak, evin görünen yerlerine nazar kovucu objeler asmak, ateşin yok edici ve arı özelliğinden dolayı tütsüleme yapmak bilinen bazı nazar kovucu uygulamalardır. Aynı zamanda bireyler nazardan korunmak için poposunu kaşıma ve cinsel organına dokunma davranışlarını da yaygın olarak sergilemektedirler.

Nazar çok ciddiye alınan bir durum. Hemen maşallahlar takılır. Mavi gözlülerin diyorlar genelde ama herkesin gözü değebilir. Bence belli bir kalıbı yok. Nazar boncuğu, cevşenler takılır. Çok seven de nazar değdirir derler. Bazı insanların enerjisi nazar değdirir. Genelde güzel bebek varsa yüzüne kara çalma yapılmış. Bizde tükürme korkunca yapılan bir davranış. Adaçayı yakıp gezdiriyorum. Tuz ve ekme alınıp birinin haberi olmadan verilir. Hayır yapıp nazarı üzerinden atma (KK-54).

Sana bir esneme alırsa “Ben seni bir okuyayım.” derler. Okuyan da esner ne kadar çok esnerse o kadar çok nazar vardır. Mavi boncuk göz boncuğu evde bulundurulur. İlk eve girişte görülecek bir yere asılır. Fransa’da insan pisliğinden maket yapar vitrine koyarlar nazar değmesin diye. Nazarı bana değmesin diye bilhassa kadınlar tükürürler. Erkekler önünü eliyle karıştırır. Büyükler de derler nazara iyi gelirmiş diye. Karşıdaki “Terbiyesize bak neresi ile oynuyor.” diye görünsün de nazara gelmesin diye yapılır. Bunu Trabzonlu çok zengin bir adamda bile görmüşümdür. Kasasını açarken zinciri vardı belinde, anahtarlık. Anahtarı sokmadan önce önüyle oynardı, sonra kasasını açardı (KK-8).

Nazara çok inanan insanlarız. Gözünden hoşlanmadığımız insanların nazarı değer, zaten hissederiz. Herkesin evinde daha modern nazar boncukları, at nalları var ama mutlaka var yani. Beni babaannem çok okurdu mesela nazar almamam için ya da nazar alırsam rahatlamam için. Çok esnerdim, uyukum geldi derdim. Kurşun dökme de değil de köz söndürme var bizim. Misafirin gözü değecek mesela hiss ediyoruz. Hemen elbisesinden, ayakkabısından bir parça alınır. Yakılır ev ahalisinin üstünde gezdirilir. Kül olana kadar yanar (KK-33).

3.13. Mekâna Dönük Tutum ve Davranışlar

3.13.1. Tuvalete Dönük Tutum ve Davranışlar

Trabzon kent merkezinde İslami usuller dışında herhangi bir tuvalet alışkanlığı ve buna paralel davranışlar gözlemlenmemiştir. Kaynak kişilerce de desteklenen mevcut durum tuvalet alışkanlıklarının İslami tuvalet adabına göre şekillendiğidir. Günümüzde bu usulleri uygulama oranının görece azaldığı ifade edilebilir.

Tuvaletle ait herhangi bir nesnenin mekânın dışına çıkarılması, tuvaletteki amacının dışında kullanılması davranışı kesin biçimde yasaklanmıştır. Tuvalette ağızda herhangi bir şey bulunması tuvalet adabına uygun olmadığından tükürmek de hoş karşılanmayan davranışlardan biri olarak kabul edilmiştir. Tuvalette şarkı söylenmemesi, sakız çiğnenmemesi, uzun kalınmaması, yiyeceklerle girilmemesi ve bir şey yenmemesi, şarkı söylenmemesi, yapılmaması gereken davranışlar olarak tespit edilmiştir. Tuvalet girişlerde sol, çıkışlarda sağ ayak kullanılmasına özen gösterilmektedir. Yine bu davranış da zamanla etkinliğini yitirebilmiştir. Günümüzde apartman kültürünün artışıyla birlikte apartmanda yaşama bağlı olarak oluşan davranış kalıpları da geliştirilmiştir.

Tuvalet adabı bizim insanımızda dini vecibelerle ilgili. Tükürme derler. Öğretilmiş şeyler bunlar. Tuvalette olan hiçbir şey başka yere karıştırılmaz. Tuvaletin maşrapası oradan dışarı çıkmaz. Tuvaletinki tuvalettedir, banyonunki banyodadır. Mezarlıktan çiçek alınmaz ya hani. Hah! Tuvaletten de bir şey alınıp içeri gelmez. O oranındır. Değişmez. Büyüklerimiz “Tuvalette konuşmayın, gülmeyin.” der. Hala daha da bunlar çocuklara öğretilirler. Bu konuda dini kuralları uygulamayı tercih ederler (KK-9).

Tuvaletle girerken hep söylenirdi bize benim bildiğim sol ayaklan girilir sağ ayakla çıkılır. Ama bu uygulanır mıydı? Uygulanmazdı Temiz bırakılır. Eğer apartman boşluğu varsa ses yapılmaz. İnsanlar rahatsız olabilir. Bir de banyoda müzik dinlenmez. Ses yayılır (KK-31).

3.13.2. Kutsal Alanlara (ibadethane, mezarlık, yatır/türbe vb.) Dönük Tutum ve Davranışlar

Kutsal mekânlar dinler ve inançlar paralelinde özel anlamlar yüklenen yerlerdir. Tüm dünyada kutsal mekânların ziyaretinde farklı kültürel davranışlar ve bu davranışları oluşturan inançlara bağlı olarak gelişen uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Bu davranışların yaşanılan toplum tarafından kabul görüp herkesçe onaylanmış davranışlar olduğu bilinmekte olup, genç yaşlardan itibaren cinsiyet bağlamında aynı tür mekânları geniş/çekirdek aileleriyle birlikte sıklıkla ziyaret eden erkekler çocuklara babaları, kız çocuklara ise anneleri tarafından öğretilerek aile folkloru üzerinden kültürel aktarım sağlanmaktadır. Burası iki dünya arasındaki perdenin en ince olduğu yerler kabul edildiğinden burada gerçekleştirilen davranışlara özellikle dikkat edilmektedir. Çoğu kutsal mekân ziyaretinin arkasından bir manen hafifleme hissiyatı oluşmakta olup bu hissiyatın kutsal olanla insan arasındaki ilişki ile açıklanabilmesi mümkündür.

Trabzon kent merkezinde çeşitli türbe ve camiler bulunmakta olup tespit edilen kutsal mekânlara dair davranış kalıpları özellikle mezarlıklarda yoğunlaşmaktadır. Cennet ve cehenneme açılan kapılar olarak kabul edilen mezarlıklardan Bostancı/Sülüklü, Bahçecik, Boztepe gibi büyük mezarlıklara girerken kadınların mutlaka özellikle baş ve omuzlarının örtünmesi ve giyiminin kapalı olmasına özen gösterilmektedir. Dini temelleri olan bu davranışta herhangi bir esneme görülmemesi davranışın yerleşmesine sebep olmuştur. Muayyen günlerinde olan kadınlar mezarlığa girmemekte mecburiyet halinde ise kabristanların hemen dışında beklemektedir. Nitekim bu durum caiz olarak görülse de pek çok dinde bu tip mekânlara girmeden önce temizlenme ve arınma ritüelleri gerçekleştirilmektedir.

Şehir mezarlıklarında bulunan aile kabristanlıklarının temizliği ve tertibi hayatta olan bireyler için büyük bir önem taşımakta olup, bayram dönemlerinden önce mezarlık ziyaretinde bulunulmasıyla birlikte yakınlarının kabirlerini temizleme/temizletme ihtiyacı doğurabilmektedir. Birey bunu bir görev olarak algılayıp tıpkı bayram temizliği yapar gibi atalarının naaşının bulunduğu alanları da ziyarete hazır hale getirmelidir. Bu eylem sırasında aşırı hareketlerden kaçınılmalı mezarlık toprağına temas eden tüm kıyafetlerini bir an evvel yıkamalıdır. Kati surette mezarlıktan oraya ait herhangi bir obje veyahut bitki çıkarılmamalıdır ve dahi eve sokulmamalıdır.

Küçük çocuklar mezarlıkta gördükleri bir çiçeği almak isterse yatan kişiye sorup öyle alırlar. Rahatsız olmasın diye. Sonuçta toprağı eti gibi ölü için (KK-7).

Abim öldüğünde mezarından turuncu kasımpatılar alıp eve getirmiştım. Vazoya koymuştım bana abimi hatırlatıyordu. Bir hafta geçti geçmedi eşimi kaybettim. Bir daha da mezarlıktan bir çöp almadım. Ağlama ağlamayı getirir derler abime çok ağlamıştım (KK-10).

Mezarlıkta sessiz olunarak sakince dua edilmektedir. Mezarlıktan çıkarken mutlaka eller yıkanmakta ve toprağına temas eden yerler arıtılmaktadır. Mezarlık başında karşılaşılan kişi düşman tabir edilen bir kişi dahi olsa kesinlikle tartışma yaşanmamakta, insana faniliğini hatırlatan bu mekânlarda aşırı davranışlara yer verilmemektedir. Kabristanda bulunan çeşmeler kullanılırken mutlaka hayratı yaptıran kişiye de dualar edilmektedir.

Mezarlıklarda özellikle bayram dönemlerinde harçlık almak için çalışan çocuklar konusunda hassas davranılmakta, mezar toprağı tazeleyen, zararlı otları koparan ve toprağı sulayan bu çocuklara uygun görülen bir miktarda harçlık verilerek onları sevindirmek bireye bu kutsal mekânda hayır işlediğini, Allah'ın rızasını kazandığını düşündürmektedir.

Gündelik hayat içerisinde karşılaşılan mezarlık ve kabristanlara rahmet dilemek genel bir davranış kalıbıdır. Ortahisar ve Maraş caddesini birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan ve bilinen beş Trabzon evliyasından biri olan Tezveren Baba'nın kabri gibi mekânlar ve şehir kabristanları duasız geçilmemekte, bu gibi yerlerin önünden araçla dahi olsa geçilirken şayet müzik açıksa müziğin sesi kısılmaktadır. Özellikle veli ve evliyalara kutsala ulaşma yolunda aracı olarak görme

ve “onların yüzü hürmetine” dua etme davranışı da oldukça yaygındır. Bu şekilde vefat eden kişilere duyulan saygının ifade edildiği düşünülmektedir.

3.13.3. Yeme-İçme ve Eğlence Mekanlarına Dönük Tutum ve Davranışlar

Restoran ve türevi mekânlarda yenilen yemeklerde erkeklerin çoğunlukla kadınların başka masaları görecektarafata oturmasını tercih etmediği ve kadınları bu yönde davranmaya yönlendirdiği gözlemlenmiştir. Sipariş aşamasında kadınların direkt olarak garsonla muhatap olması davranış masadaki erkeği egale ettiği düşüncesini oluşturabilmekte ve bu durum erkek bireyler tarafından hoş karşılanmayabilmektedir. Çoğu zaman kadına siparişi sorulacaksa bu kurala garson tarafından da riayet edildiğinden bu soruyu erkeğin sorması beklenmektedir. Erkek birey tarafından alınan cevap yeniden garsona iletilmektedir. Günümüzde kadın erkek eşitliğinin tüm dünya üzerinde hakim görüş haline gelmesi çabasının bir sonucu olarak gençler tarafından bu davranış ve tutum kısmen azalmaya başlamıştır.

Kadınlar erkeklerden her zaman iki adım geridir. Tabi adamlar bilirkişi olduğu için horoz gibi. Nezaket kurallarına göre sonradan bayana söz verirler ama... Geleneklerimize göre yanında erkek varken kadın konuşursa garsonla muhatap olmuş gibi oluyor. Bir defa “Masada erkek varken sen kadına nasıl sorarsın?” diyorlar. Bu bir terbiyesizlik gibi algılanıyor. Bir yere gittiğinde de kadınlar çok fazla arka masaları görecektarafata oturtulmuyor (KK-1).

Garsona seslenme tamamen kişinin tarzına bağlı, kişiye göre değişiyor bence. Ama şu kesinlikle çok farklı ki masada bir erkek bir kadın otururken kadının siparişini almıyorlar. Bu %90 böyledir. Mesela ben ayran içeceğim. Sana sorarım. Sen de ayran dersin. Adam bunu duyar ama yine bana döner sorar. O zaman sipariş alır (KK-44).

Trabzon şehir merkezi birçok fast food beslenme zincirini bünyesinde barındırdığı gibi “esnaf lokantaları” olarak bilinen birçok tarihi işletmeye sahiptir. Fast food işletmeleri her ne kadar gençler tarafından sıklıkla tercih edilse de Trabzon kent merkezinde butik işletmelere gösterilen ilginin bu tip yerlerden çok daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca ekonomik sebeplerle restoran ve kafe kültürünün pek çok büyükşehirin gölgesinde kaldığını da söyleyebilmekteyiz. Buna rağmen kafe ve restoranlara gösterilen rağbet azımsanmayacak kadar fazladır.

Bizde bu kültürler daha yeni yeni. Bizden önceki kuşaklarda öyle alayım yemeğe gideyim pek yok. Yüzde ondur. Ama daha sonra alttan gelen kesim daha da sosyalleşti. Bir de biz de yemek kültürü farklı. İnsanımız fast food yemeği sevmez. Mesela pide yiyecek onu gidip Çardak'ta yemez. Ne der “Rüştü'nün Fırını'nda yiyeyim.” Lezzetin peşine düşer. Biraz seçicidir. Biz de bir evde 1 kişi çalışır. O yüzden hesap yapar. Büyükşehirlerde 5 kişilik bir evde en az 3 kişi çalışır. Geçim sıkıntısı olduğu için adam hesap eder. 50 lira vereceğine 20 liralık malzeme alırım 3 kişiyi doyururum 30 liram da cebimde kalır der. Evde de onun hesabını yapar gidip lokantaya o kadar para vermez (KK-23).

Ayrıca gündelik yemeklerin dışında pişirilen misafir ağırlama veyahut toplantı yemeklerinde pahası fazla olan, değer oranı yüksek tüketim ürünleri erkek birey tarafından pişirilip sunulabilmektedir.

“Burada herkes aşçı, restorana gidene kadar evde yaparım diyor. Ev kültüründe mutfakta kadın erkek ayrımı fazla değil. Değerli malzeme, ağır yemek erkekte. Mangaldır, ettir, köftedir” (KK-71).

Bahsi geçen ekonomik sebepler ekseninde Trabzon kent merkezinde yaşayanlar daha çok evlerinde yemek yemeyi veyahut kendi aracıyla malzemesini alarak piknik yapmayı tercih edebilmektedir. Şehir merkezinden biraz uzaklaşınca Trabzon yeşil doğasıyla piknik ve mangal aktiviteleri için uygun bir coğrafya olduğundan hafta sonları düzenli piknik organizasyonları da yapılmaktadır. Göka'nın da bahsettiği gibi piknik sevgisi, Türklere özgü karakteristik bir davranıştır.

Piknik sevgisi, Türk grup davranışının aksiyomatik önermelerinden birisidir. Türkler, domuz eti yememek, ezan okunurken " Aziz Allah! " demek kadar yüksek bir kesinlikte, piknik sevgisi oranına sahiptirler. Bu piknik sevgisinin ne Araplardan devralınan İslamiyet'le ne de Batılılaşmakla ilgisi kurulabilir. Piknik sevgisi, gösterişli sünnet merasimleri kadar öz be öz bir Türk davranış örüntüsüdür. Türklerin piknik sevgisi o boyutlardadır ki, mekan ve zaman tanımaz; bir miktar güneş, bir ağaç gölgesi, bir su şırıltısı, domates, biber, kaynamış yumurta veya kan gibi bir karpuz dilimi yeterlidir (Göka, 2006: 136-137).

Kahvehane gibi mekânlarda gösterilen ortak davranış ve tavırlar o şehrin insanının davranış ve tutumu hakkında fazlaca ipucu veren öğeler sunmaktadır. Kahvehane kültürünün evrimi ile beraber hemen hemen her mahallede açılan mahalle kahveleri sadece şehrin değil bulunduğu mahallenin de, özellikle Faroz gibi mahallelerde, temsilcisi niteliğini taşımaktadır. Burada adeta evinin salonundaymışçasına rahat hareketler sergileyen Trabzon erkekleri, belirlenebilir davranış pratikleri geliştirmiştir. Şehrin insanın genel yapısı bu mekânlara da sirayet etmiş üstelik bu durum şehir dışında dahi değişmemiştir. Farklı bir şehirde gittiğiniz bir “Trabzonlular kahvehanesi” Trabzon'da hissetmenize sebep olacak kadar şehrinin ruhunu taşır. Çünkü belirtildiği gibi onlara her yer Trabzon'dur.

İnsanlar biraz daha özgür biraz daha serbest, içinden geldiği gibi oturuyor. İçinden geldiği gibi konuşuyor. Kahvehanelerde başka şehirlerde insanlar daha dikkatli oluyor. Birbirlerini rahatsız etmeden oyun oynuyor, birbirlerini rahatsız etmeden taşıma atıyor. Burada adam oyun oynarken kağıtla savaşıyor taşlan savaşıyor. Oturanlarla savaşıyor (KK-23).

Bir defa 2 sandalye de oturur ya ayağı ya kolu. Bir noktaya odaklanması var. Devamlı gözüyle araştırır yani. Bir de agresif olurlar böyle kahveciyi çağırırken (KK-8).

3.14. Yürüme, Oturma, Yatma Tutum ve Davranışları

Kentsel mekânlarda geçirilen zaman topluluk bilincinin oluşmasında önemli rol oynarlar. Oturma, ayakta durma, dikilme ve yaslanma gibi durağan sayılabilecek davranışlar, sosyalleşmeyi destekler. Kişilerin kendilerini rahat hissettikleri ortamlar da dâhil olmak üzere dışsal mekânlarda oturma biçimi, insanların kendilerini dış dünyada nasıl konumlandıklarını, nasıl algılatmak istediklerini ifade etmektedir. Günümüzde karakter analizine ait ipuçları da sunan oturma biçimleri kişinin bölgesel olarak hâkim tavır ve duruşuna dair bizlere fikir vermektedir.

Trabzon kent merkezinde özellikle “geniş oturuş” sergileyen Trabzonlu erkekler buldukları alanı kaplama ve korumaya yönelik bir tavır sergilemektedir. “Ben buradayım.” tavrı sadece şehir içinde değil şehir dışında da benimsedikleri ve Trabzonluluklarını ele veren bir davranış türü olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca kapladıkları alana karşı yapılan dışarıdan herhangi bir müdahaleyi kabul etmemektedirler.

Trabzon dışında da Trabzonlu insanlarla fazlaca karşılaşmış biri olarak söyleyeyim, Trabzonlular “Ben Trabzonluyum, ben ortamda farklıyım.” imajını vermeye çalışan bir toplum. Daha fazla alan kaplayarak daha fazla söz hakkına ve imaja sahip olabileceğini düşünüyorlar. Bağırarak, bacakları açarak oturuyorlar, masada fazla yer kaplıyorlar. Bacakları erkeksen açıyorsun kadınsan kapatıyorsun (KK-18).

Trabzon'da geniş oturması kapsam alanını geniş göstermesinden ileri geliyor. Taşrada yaşamış, terbiyeli, haddini bilen Trabzonlu masada bir kafeteryada, bir çayhanede kendini bilerek oturur. Kendini bilmeyen vurdu vurdu vuruldu cinsinden, akrabasından birbirini vuran olan, vurulmuş olan daha cins oturur. Kapsama alanının geniş olduğunu göstermeye çalışır. Kahvehane deyince yüksek sandalyeli yer de var, alçak sandalyeli yer de var. Ama Trabzonlu mutlaka ayağını önündeki masanın sandalyesine koyar. Yani o adam taşralıysa onu hiç gale almaz. Değilse “Ayağını alır mısın oradan?” der. Ondan sonra kıyamet kopar zaten. Konuşan da dinleyen de aynı yetişme tarzında yetişmişler. Ne onun ki ona kaba geliyor, ne onun ki ona kaba geliyor. Tarzlar başka olsa birbirine dokunur. O yüzden yabancılara değişik geliyor (KK-8).

Oturma şekli ile kendi kendine güven vererek oturduğunu düşünür, ben o şekilde düşünüyorum. Her ne kadar erkek olarak erkek olduğunu göstermeye ihtiyacı varsa da kendi toplumda saygı kazanmak adına çok saygılı ve sessiz olanlara sakın olanlara karı gibi der. Mesela “ev erkeği” gibi şeyler söylerler. Biraz daha oturduğu yerde ağırlığını gösteren, sigara içen, genişçe oturan, sesini yüksek kullanın tipler fazlacadır (KK-2).

Erkekler daha rahat daha serbest. Ayağını yandaki sandalyeye koyma gibi. Kadınlar da eskisi kadar dikkat etmiyor artık. Başka şehirlerden gelen insanların davranış şekli de bizi etkiledi. Bir de Trabzon'un kültür seviyesi biraz düşük olduğu için, alttan gelen nesil de eski örf ve adetleri dikkate almadığı için böyle saçma sapan oturuyorlar burada. Yerlisi hep gurbete çıktı alttan gelen de pek ruhu taşıyor bence (KK-23).

Trabzon kadınları ise erkeklerden çok daha dikkatli ve iki diz birleştirilerek oturmayı tercih etmektedir. Bu davranışın temelinde kaynak kişilerin de belirttiği gibi “gizleme, saklama” dürtüsünün yer aldığı düşünülebilmektedir.

Kadınların bazıları da başka şehirlerde daha rahat ama bizde kadın daha dikkatli olmaya kodlanmış. Özellikle elbise gibi giyimlerinde dolmuştan inip binerken kendini kollaması şart. Kadınların iki bacağının bitişik şekilde olması, büyüklerin yanında bacak bacak üstüne atmaması, bacaklarını birleştirip oturması gerekir. Genellikle bu insanların cinsiyet farkından kaynaklanır. Kadının kapatıp saklamak gereken bir organı olduğunu hissettirir ama erkeklerin kapatıp gizleyecek, saklayacak bir organları olmadığı düşündürür zaten doğduklarından beri (KK-2).

Türkiye'nin genelinde şikâyet edilen bir durum olan ve özellikle toplu taşıma araçlarında artık ifşa kültürünün bir parçası haline gelen “erkeklerin bacaklarını açarak oturması” burada da gözlemlenen, görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların belirtmek istediği olumsuz bir davranıştır. Aynı davranışı sergileyen kadınlara hoşgörülü bakılmamaktadır ve aileleri tarafından özellikle genç kızlar toparlanması ve düzgünce oturması hususunda uyarılmaktadır.

Erkeklerin biraz daha dominant bir durumu var kadınlara göre. Bu yüzden oturma biçimlerine de yansımış olabilir. Bacakların açık oturması anatomiyile alakası olsa da onu geçelim erkeğin kadına göre ondan daha baskın hissetmesi söz konusu olabilir. Oturmasını kalkmasını bilen kadın diye bir tabir vardır dilimizde. Kadının mahremi daha fazla olan bir obje olarak görülmesi, kadının kapatması gereken bir şeyi varmış gibi beklentileri var. Muntazam bir oturuş şekli istiyorlar. Hanım hanımcık oturması bekleniyor kadınlardan (KK-14).

Bacaklarını açarak geniş bir kişisel alan yaratan özellikle Trabzonlu erkekler tavırlarında da ne kadar geniş alan kaplıyorlarsa o kadar abartılı hareketler serilemeye yönelik davranışlar sergilemektedirler.

Trabzonlu erkekler çok dikkat etmezler. Hareketine, davranışına dikkat eden pek azdır. Ben yaptığım iş dolayısıyla şehir içinde birçok insanla görüşüyorum. Ofislerine gidiyorsun, oturuyorsun, selam veriyorsun. Bunlar içinde nazik olanlar birdir ikidir. O rahatlık da erkeklere verilmiş bir şey değil ama öyle davranıyorlar. Kadınlar da rahat artık yine de erkekler kadar olmaları mümkün değil (KK-12).

Farklı şehitlerde yaşayan Trabzonlular kültürel davranışlarını korumaya meyilli olsa da zaman içerisinde değişim yaşamaktadır. Fakat yine de yöresel davranış farklılıkları sıradan bir konuşmada dahi tespit edilebilecek düzeydedir.

“Birkaç senedir İzmir’de yaşıyorum. Trabzon’da erkekler sanki bacaklarının arasında tır varmış gibi oturuyorlar. İzmir’de de kadınlar aynı şekilde oturuyor” (KK-10).

3.15. Halk Oyunlarına Dönük Tutum ve Davranışlar

3.15.1. Kolbası/Hoptek Tutum ve Davranışları

Kolbastı/hoptek Trabzon’a has bir oyun olup yöre insanının gündelik hayatını yansıtan figürlere en fazla rastladığımız yöresel oyunlardan biridir. Trabzon kent merkezinin Faroz mahallesinde ortaya çıktığı kabul edilen hoptek, balıkçıların av sahnelerinden ve kolcularla mücadele eden kabadayılardan davranışlarından figürleri içerir. Balıkçının ağı atması, balığı yakalaması ve ağı çekmesi dışında icra edenler tarafından da zenginleştirilebilir.¹⁵Bu oyundaki Trabzonlu tipolojisini gören yabancı bir birey bu yöresel dans figürleri/davranışları üzerinden Trabzon insanının hayatı ve tutumları hakkında bilgi sahibi olabilmektedir.

Hoptekte balıkçıları simgeliyorlar atma ağ toplama. Öyle şeylere oyunlarına yansıtıyorlar. Çünkü bunların günlük hayatı. Kolbastı da diyoruz aynı şey. Zaten koruculardan geliyor diyor ya hani “Devriyeler basmadan...” Erkan Ocaklı yaptı onu da (KK-23).

Ben sana kolbastının tarihini söyleyeceğim Trabzon’da bunu bir Faroz mahallesinde duyarsın bir de benden. Trabzon’da Konstantin Muammer derler, hareketleri tarzı değişiktir. O yüzden Konstantin derler. Konstantin dinsiz demektir. Sotkalı Ali Osman, Konstantin Muammer ile bu oyunu oynardı Bunun tarihçesi bu. Arafılboyu sonradan karıştı. Öyle fitik atarak oynanmaz bu.

¹⁵ Trabzon yöresinde kolbastı oyunu ve müziği için bk. (Pelikoğlu 2010)

Konstantin Muammer iki elini açarak vücut hareketleriyle çalınan bağlamaya kendini uydurdu. O Arafilboyu bilmem neleri Erkan Ocaklı ekledi (KK-8).

3.15.2. Horon Tutum ve Davranışları

Farklı birer erkek-kadın horonu olsa dahi erkekler ve kadınlar horon düzeninde el ele tutuşarak birlikte horon oynayabilmektedir. Özellikle yayla şenliklerinde karma oynan horonlar yayla sürecindeki ortak işgücüne dayanan semboller içerir. Orada herkes birbirine yardımcı olur. Kadının iş gücünün yadsınamaz seviyede olduğu yörede kadın silah da kullanabilmekte, horona da girebilmektedir. Bu mekânda herkesin üzerine düşen görevler olması sebebiyle iki cinsiyet de eşit hüviyettir. Ayrıca kemeçecilerin sanatını icra ederken sunduğu birtakım figürler de hem dinleyiciyi coşturma hem de parçasını güçlendirme işlevi taşımaktadır.

Kemeçe ritmine göre mesela bir oyun varsa ritim verebiliyor oynayanları da yönlendirebiliyor. O yayı vurmasına göre ayağı ile ritim tutar omuzları ile ritim tutar. Bir arada da oynanır, kadın erkek ayrı ayrı da oynanır (KK-38).

Horon esnasında kemeçeci halay halkasının ortasına geçip horonu yönetir. Kemeçeci ve horon ekibi arasında güçlü bir bağ vardır. Kemeçeci horon etrafında oynayanlara “eller bir”, “sağdan gel”, “dik dur yıkılma” gibi komutlar verir. Böylece horon oynayanların ritme ayak uydurması kolaylaşır. Horonun seyrini kemeçecinin hareketleri ve kemeçeği çalış tavrı değiştirmektedir (KK-55).

Onun hareketleri ciğerden geliyor, hiç elinde olmadan yapıyor. O hareketleri şenliklerde biri dinlesin diye yapıyorsa o hareketi onun vücudunda göremezsin. Eğer ciğerden damardan geliyorsa hiç farkında olmadan yapıyor o hareketi (KK-8).

3.16. Sol Ele Dönük Tutum ve Davranışlar

Sol el pek çok kültüre göre tabu mahiyeti taşımaktadır. Uğursuz kabul edilen sol ile eylemler yapmak bireye çocukluğundan beri bir tabu olarak aşılınmaktadır ve birey buna dikkat etmektedir.

“Kirli olan şeye temas eden sağ el, yemek için kullanılan eldir ve kirli şeye dokunduğu takdirde yemeklerin de kirlenmesin neden olur.” (Aça, 2017 :211)

Müslümanlıkta tuvalet temizliği için kullanılmaktadır. Özellikle İslamiyet çerçevesinde sol el ile yemek yemek, sol elden bir şey almak, sol ayakla adım atmak bireylerin çekindiği bir davranış olarak yer almıştır.

Soldan bir şey almamaya dikkat ederim. Sol ayakla girmem de çıkmam da. Sol elle yemek yenmez. Eve sol ayakla girilmez. Kıyafette ve ayakkabıda ilk sağ kısım giyilir. Annem beni hep uyarır. Ayakkabının sağ ayağını giy. Niye soldan giydirdin kızın ayakkabısını (KK-28).

Sol el tabusu evrenseldir. Sağ elin “Fatıma Ananın eli” olarak sembolize edildiği şeytanın ise müritlerini sol elle kutsadığına inanıldığı bilinmekte olup amel defteri soldan verilenlerin ise gazaba uğrayacağı inancı hakimdir.

Kızıma “Şimal” ismini koyacaktım. Okudum ki amel defteri soldan verilene denirmiş. Vazgeçmiştim. Öyle bir anım var (KK-32).

Hangi inançtan, kökenden, toplumsal yapıdan ve coğrafyadan olursa olsun, dünya üzerindeki pek çok toplumda yemek yenirken, selam verirken, tokalaşırken, el ya da parmakla bir şey ya da yer gösterilirken, birisine bir şey verilirken ya da birisinden bir şey alınırken sol elin kullanılmasından kaçınılır. Bu nedenledir ki doğuştan solak olan bireyler din, ahlak, uğur ve bereket gibi olgular gerekçe gösterilerek sağ ellerini kullanmaya zorlanırlar. Kültürün tutumu "normal" olmayan bir davranışı "normal"e dönüştürme çabası kapsamında doğal karşılanabilir, fakat sağ ellerini kullanmaları için baskılanan, hatta solak oldukları için diğer "normal" insanlar gibi görülmeyen insanların durumu, kültürün bozuk işlevlere de sahip olabileceğini ve toplumun bütün bireylerini eşit derecede tatmin edemeyebileceğini de göstermektedir. (Aça, 2017: 205)

Solakların ise daha zeki olduğuna dair yaygın bir inanış bulunup solak bireylerin sol elini kullanımı ile ilgili herhangi bir kaçınma tespit edilmemiştir.

3.17. Hayvanlara Dönük Tutum ve Davranışlar

Köyden kente göçen büyük popülasyon dahil olmak üzere Trabzon halkı şehir/kent ayırt etmeksizin hayvanlarla iç içe yaşamıştır. Taşlıklı evleriyle ünlü Sotka, Faroz, Moloz, Pazarkapı gibi merkez mahallelerde bundan 20-30 yıl evvel her evde bir kedi olduğu bilinmektedir. Bu sebeple kedi ve köpek başta gibi sokak hayvanları ile ilgilenip bir kap su bir kap yemek mottosunu benimseyen bir kent profili oluşmuştur. Bugün kent merkezinde şahıslara ait veyahut kurumsal olan pek çok mağazada kedi ve köpekler için doldurulan su ve yemek kaplarını görebilmekteyiz. Ek olarak Trabzon halkının hayvan dostu işletmeleri sosyal medya kanalları üzerinden birbirleriyle paylaşmış, aksi davranışları olan esnaf ve mekânları da protesto ettiğini de gözlemlemiş bulunmaktayız. Bu durum bir halk hukuku uygulaması, enformel bir ceza olarak nitelendirilebilmektedir.

Burada hayvan sevmeye daha farklı yaklaşanları görmedim ben. Bazen hayvanları dükkânların önünden kovalayanları görüyorum ama buna rağmen dükkânların önünde hayvanları besleyenler de var. Biz de böyle bir şey görürsek kendi aramızda artık birbirimize söylüyoruz oradan alışveriş yapmamakta karar veriyoruz Bir de artık burada bir hayvan bilinci oluşmaya başlamış. Sadece evde bakma konusunda ciddi önyargılar var (KK-3).

Bence burada hayvan sevgisini gösterebiliyorlar. Belki hayvanlarla büyümüş oldukları için çok gaddar insanlar değiller. Dönercinin önünde kedinin hakkı olur, her balıkçının önünde de onun hakkı koyulur (KK-33).

Özellikle belirli bir yaşın üzerindeki bireylerin hayvan besleme davranışına pragmatik baktığı gözlemlenmiştir. Bu durum yıllar evvel evlerde beslenen evcil kedilerle aynı durumu yansıtmaktadır. Sahiplenilen hayvanın fayda oranı besleme davranışını etkilemektedir. Bu durum

köy hayatının etkileri ile ilişkilendirilebilir. Zira köy ekonomisinde hayvan beslemenin temel motivasyonu ürün elde etmektir. Köpek beslerken bile korunma gibi amaçlarla hareket edilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki popüler kültür etkisi ile son yıllarda pek çok cins satın alınma yolu ile sahiplenilmektedir.

İnsanlar genellikle bir şey elde edebildikleri hayvanları seviyor. Onun dışında daha yeni yeni moda olduğu için evine hayvan alanlar var, genellikle kedi alıyorlar ve bunu sosyal medyada sürekli paylaşıyorlar. Ben de bunu insanların yalnızlaşmasına bağlıyorum. Çünkü insan ruhu birileri için bir şey yapmaya programlanmış bence. Mesela benim annem biz gideceğimiz zaman bir sürü şey yapar ama biz olmadığımızda bir küçük çay tabağında yer. Teyzemin kedileri var mesela evlenmediği ve çocukları olmadığı için onları evlat gibi görüyor ama insanlar hayvanları daha çok modası olduğu için alıyor bence (KK-29).

Hayvan sevmeye biçimininse farklılık gösterebildiği göz ardı edilmeden belirtmek gerekir ki çoğunlukla sıkıştırarak, sertçe severek, çoğu zaman çocukların sevilme biçimi ile aynı olduğunu görebilmekteyiz.

“İnfant dönemdeki çocuklara değil ama çocuk ve hayvanlarla sert hareketle rahatsız edici oynama isteği olduğunu söyleyebilirim” (KK-19).

3.18. Çocuklara Dönük (okşama, şefkat vb.) Tutum ve Davranışlar

Çocuk sahibi olmak bireyler için değiştirici ve dönüştürücü bir durum olmakla beraber keşfedilecek yeni bir sahadır. Bu süreçte anne ve baba olmak hakkında pratiği olmayan bireylerin tek referansı kendi ailesinin, anne ve babasının davranışlarıdır.

Büyük anne ve büyük babaların torun sevgisi Trabzon bölgesi içerisinde gözle görülür biçimde hissedilebilmektedir. Çocukları ile paylaşamadıkları anları ve büyüme süreçlerini torunları ile yaşamak, açığı bu şekilde kapatmak isteyen bireyler torunları üzerinde büyük bir hak sahibi olarak görülmektedir. Kaynak kişiler içerisindeki 50 yaş üstü anne babalar, büyük anne ve büyük babaların gölgesinde kalarak zaman zaman çocukları üzerinde hak iddia edemediklerini ifade etmektedir.

Türk geniş aile modelinde statünün kuşaklar arasında devredildiği görülmektedir. Baba/dede, hayatta ve sağlıklı iken karar alıcı konumdadır ve ancak onun karar alma kabiliyetini kaybetmesi ölümü ile oğul/lar statüyü devralabilmektedir. Aksini ifade eder türde bir tutum veya davranış aile içinde statü ve roller odağında ciddi bir rekabetin ve çatışmanın ortaya çıkması anlamına geleceğinden enformel nitelikli bu kuralın işletilmesine azami derecede dikkat edilmektedir. Baba/dede reisliğinden sonra aile reisliğine terfi eden çocuklar, çoğu zaman babalarından devraldıkları prestiji ve statüyü temsil etmektedirler. Zira onların bu statüyü koruyabilmeleri, babalarının aile üzerindeki etkilerini sürdürmelerine mümkün olabilmektedir (Aça, 2018: 72-73).

Trabzon merkezinde diğer pek çok kentte görüldüğü gibi gibi çocuğun iş gücü olarak nitelendirilmesi uzun yıllar devam etmiştir. Kalabalık ailenin yalnızca kırsalda değil kentte de güçlü olacağı düşüncesi kalabalık ailelerin temel referanslarını oluşturmaktadır. Fakat günümüzde

çocuk sayısı azalmış, çocukların sayısından ziyade iyi bir eğitim alarak düzgün biçimde yetiştirilmesi amaçlanır olmuştur. Ebeveynlerin ve aile büyüklerinin çocuk sevmeye dönük tutum ve davranışları cinsiyetler arasında farklılıklar göstermektedir.

3.18.1. Kız Çocuklarına Dönük Tutum ve Davranışlar

Çocukları maniler eşliğinde sevmek her ne kadar kız çocukları üzerinde daha fazla sergilenen bir davranış olsa da genel bir durum olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır. Isırarak ve temas yoluyla sevmeye de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kız çocuklarına “çirkin” sıfatının yüklenmesi nazar almasının önüne geçmek amaçlı bir tutumdur. Ayrıca çocukları yavru hayvanlara benzeterek sevmeye de oldukça yaygın bir davranıştır.

Benim babacığım beni severken manilerle severdi. “Hoppala, anası al kızını, anası al kızını...” Babamın babası bizi severken giydiğimiz herhangi bir kıyafete, onun rengine ya da üzerimizde olan herhangi bir şeye göre atma türkü atardı. Bu bölgenin insanı kıvrak bir zekâyâ sahip olduğu için anında sana bir dörtlük yazabilir (KK-10).

Çocukları severken “piç kurusu” diye sevebiliyorlar ama o kötü bir şey değil. Onu sevimliliğine ithafen söylüyorlar. Burada torun sevgisi çok fazla bence. Zaten sokakta bir çocuk gördüler mi hemen başını okşarlar. “Oo.. naber la boncuk.” falan derler. Çocukları bazen yavru hayvanlara benzeterek konuşurlar “feruk” derler (KK-18).

3.18.2. Erkek Çocuklarına Dönük Tutum ve Davranışlar

Erkek çocuklarına gösterilen sevginin boyutu kız çocuğundan daha büyük olsa da pratikte erkek çocuğu daha sertçe sevilmiştir. Bu davranış kanıksanmış olduğundan erkek çocuğuna edilen herhangi bir küfür veyahut fiziksel şiddet aşırıya kaçmadığı sürece mevzu dikkat dahi çekmemektedir. Bu durum cinsel organ göstermeye kadar gidebilmektedir. Ayrıca küçük yaştaki erkek bireylere saklayacak herhangi bir şeyleri olmadığı hissiyatı vermektedir. Yalnızca kültür dairesi dışarısından olan misafirler tarafından yadırganan bu durum Trabzon yöresi için oldukça normal nitelikler taşımaktadır.

Bizim kültürümüzde kabaca sevmeye var. Yıpratarak, küfrederek çocuğu sevmeye burada çokça olan bir şey. Bizim böyle çok komşumuz vardı. Kadın resmen çocuğu ısırıp şamarlayarak çocuğuna sevmekten mutlu olurdu. İnsanlar sevimli buldukları şeyi ısırarak istermiş buradaki insanlar da sevgiyi yansıtmayı pek bilmiyor ondan olabilir diye düşünüyorum. Türkiye’de de böyle diye düşünüyorum. Kızarak, lakapla, “Şerefsiz seni!” şeklinde. Erkek çocuklarını daha hadi güreşelim şeklinde seviyorlar bu da toplumsal rollerden kaynaklanıyor (KK- 14).

3.19. Sohnete Dönük Tutum ve Davranışlar

Kültür, insanlara bir yere ait olma duygusu vermekte olup, onlara belirli ortamlarda nasıl davranması ve düşünmesi gerektiğini öğretmektedir. Böylece toplumsal yaşama bir anlam kazandırılmaktadır. Sohbet süreci ve sohbet ortamları bireylerin kendilerini ifade etme ve

buldukları cemiyetin bir ferdi olduğunu kanıtlamaya yönelik misyonlar içermektedir. Birey bu tür ortamlarda kendini kanıtlamak, iç grubundan ayrılmamak istemektedir.

Lisede öğretmenim “Bir hamala 100 kuruş versem 100 kilo yükü 100 adım götürür.” derdi. Bir paket sigara da 100 kuruş. Düşünebiliyor musun 100 kilo yükü 100 adım götüreceksin, onu da bir paket sigaraya vereceksin! O da bir insan o da diğer insanlar gibi bir paket sigara alacak. Kahveye gidecek, sigarasını çıkaracak. “Ben de varım.” Diyecek. O sigara içmeyle o da kendini kanıtlayacak. Sohbet edecek. “Hamalım ama ben de bu cemiyetin bir ferdiyim.” diyecek (KK-8).

Her davranış bulunduğu kültür içerisinde anlamlı birer temele dayanmaktadır. Trabzon merkezinde bireylerin profilinin, mesleklerinin ve hayat tarzlarının benzer oluşu onları değişime kapalı değil fakat yavaş biçimde değişen bir toplum olarak tanımlamamıza imkân sağlamaktadır.

Trabzonlular kendilerini iç gruplarına karşı daha güçlü bağlarla bağlı hissederler. Eylemlerini kolektif biçimde, iç grupları ile birlikte gerçekleştirmeye daha yatkın bir yapı sergilemektedirler. Bu sebeple dış gruplara ve dışarıdan gelen müdahalelere oldukça kapalı bir imaj sergilemektedirler.

Sohbet esnasında Trabzonlu olmayan bireylere karşı şüpheli davranışlar sergileyebilen Trabzonluların konuşmalarında “emir kipi” sıklıkla kullanılmaktadır. Bu tür konuşmalarda nezaket unsurları geri planda kalmakta fakat birey bunu çoğunlukla bir nezaketsizlik olarak algılamamaktadır. Bireye göre bu konuşma türü kendi aralarındaki samimiyetin göstergesidir.

Biri diyaloga girecekse hep “sen” şeklinde konuşuyor. Artık ben de öyle konuşmaya başladım. Çünkü ben kibar konuşuyorum ama karşımdaki öyle bir bilinçte değil. Ben de kendimi kötü hissediyorum artık. Kibarlık yapmıyorum mesela. Benden ilaç istiyor, antibiyotik yazdıracak “Bana antibiyotik yazacaksın.” diyor. Bunu Ordu’da bir yerde söylese kavga çıkar. Buna cevap olarak “Sizin şu anda antibiyotiğe ihtiyacınız yok o yüzden yazmıyorum.” dediğimde sevecen bir tavırla “Tabii Hocam sen bilirsin.” diyorlar. Aslında adamın orada demek istediği “Yazabilir misiniz, yazar mısınız?” Ben artık o şekilde duymaya çalışıyorum, amacı yazdırmak olsa “Sen bilirsin.” demezler zaten (KK-3).

İnanın ki Trabzon’da şöyle bir şey var. Hani şu İngilizce bilmeyenler var ya hani ne kadar yüksek sesle konuşsam o kadar anlarlar misali. Hah! Trabzonlu tam olarak o. Argo konuşmak, sesli konuşmak, karşıdakini yakın görüp hatta kendin gibi görüp kırıcı olmak. Bu da şöyle ki yeni tanışınca dikkat ediliyor ama sonra yine istemeden de olsa yapılıyor (KK-20).

Bu durum kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Richard Nisbett bu durumu örneklendirmiştir:

Asyalı bir arkadaşım bana, Amerikalıların evlerini ziyaret ettiğinde kendisine en ilginç gelen şeyin, herkesin sürekli öteki kişilere teşekkür etmesi olduğunu söylemişti: "Sofrayı kurduğun için teşekkürler"; "Arabayı yıkattığın için teşekkürler." Onun ülkesinde herkesin belirli bir bağlamda açıkça tanımlanmış yükümlülükleri vardır ve insanlara bunları yerine getirdikleri için teşekkür edilmez (Nisbett, 2015: 51).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerçekleştirilen çalışma Trabzon şehir merkezine yönelik tespit ve değerlendirmeler içermektedir. Unutulmamalıdır ki Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon kentinde de tutum ve davranış kalıpları kuzey-güney, doğu-batı, kent merkezi ve ilçeler ekseninde değişimler gösterebilmektedir. Bu sebeple çalışmanın Trabzon şehri içerisindeki tüm davranış kalıplarını eksiksiz tespit edebilme iddiasının bulunmadığı da hatırlatılmalıdır. Çalışmanın nihai gayesi davranış folkloru alanında yeni bir yol çizmek ve bu yolda araştırmacılara bir ışık yakabilmektir. Bu amaçla kent merkezi ekseninde elde edilen veriler ile kapsamlı değerlendirilmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Üç asıl bölümden oluşan bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara dönük öneriler çalışmanın bölüm sıralamasıyla değerlendirilmiştir. Davranış folklorunu Trabzon kent merkezi ekseninde örneklendirerek yeni bir araştırma konusu olarak tanıtmayı ve araştırmayı amaçlayan çalışmanın birinci bölümünde “davranış” ve “davranışçılık” hakkındaki öncü görüşler ele alınarak 19. yüzyılda Charles Darwin tarafından temellendirilmeye başlanılan davranışçılığın 20. Yüzyıl ile birlikte bir ilgi alanı haline geldiği ifade edilmiş, yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Pek çok alanın konusu olabilen davranış kavramının antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi çalışma alanlarına göre yorumlanabildiği ifade edilmiş, sözü edilen alanların yöntem ve bakış açılarından faydalanılmaya çalışılmıştır.

İnsanda içgüdüsel davranışlar yok denecek kadar az olmakla beraber çocukluk dönemlerinden itibaren farklı düşünce alışkanlıklarının öğretilmesi düşünme kalıplarında çok büyük kültürel farklılıklar yaratabilmekte ve fiili davranışları etkileyebilmektedir. İnsan doğumu ile dilini ve kültürünü öğrenmeye başlayarak, gelecek nesillere aktarmaktadır. Böylece kişilik kazanım süreci yaşamasını sağlayan davranışlar edinmesi ile devam etmektedir. Birey onay gören davranışını kendisi de onaylamaktadır. Bu onaylanmayı ilk önce ailesinden daha sonra bulunduğu kültür çevresinden almaktadır. Toplumsal uygulamalar ile dünya görüşleri desteklenerek kendilerine ait düşünce süreçleri yaşatmaktadırlar. Düşünce süreci hem dünya görüşünü doğrular hem de toplumsal uygulamaları destekler niteliğe sahiptir. Araştırma yukarıda sözü edilen kültür bilimlerinin yöntem ve yaklaşımları dikkate alınarak tamamlanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde davranışın beden folklorundan farkı ve “folkloric behavior” kavramı irdelenmiş, bedenin davranış folkloru hususunda davranışı gerçekleştirmek için bir araç

görevi gördüğü ifade edilmiştir. Ardından davranış folklorunu oluşturan bileşenler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Davranış Folkloru, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli çalışmalar ekseninde ilk bölümde belirtilen literatür özetinden anlaşılacağı üzere folklor araştırmaları üzerinde oldukça yeni ve bakir bir sahadır. Ayrıca Türk folklor araştırmaları içerisinde de üzerine henüz bütüncül bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın öncelikli amacı davranış folkloru üzerine bütüncül bir çerçeve oluşturarak alana dönük ihtiyacı karşılamak, yapılacak folklor araştırmaları için örnek teşkil etmektir.

Araştırmanın saha boyutunu içeren üçüncü bölümde sosyal ve kültürel özellikleri ile fark edilebilir özgün karakteristiğe sahip Trabzon halkının folklorik davranışları tespit edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ortak veya genel sosyal ve kültürel yapı içindeki yerine dönük karşılaştırmalar yapıldığında Trabzon halkının gözle görülebilir biçimde bölgeye has davranışlarının olduğu ve bu davranışlarının kendi kültür dairesi dışında dahi ayırt edici özellikler taşıdığı ifade edilebilmektedir. Alan araştırması esnasında görüşülen Trabzonlu bireylerin çoğu davranışlarının temel motivasyonunun bölgenin coğrafi yapısıyla ilişkili olduğunu belirtmiş, davranış karakteristikleri arasında yer alan fevriyetlerini ve aceleciliklerini deniz, iklim ve karasal topografya ile ilişkilendirmişlerdir. Davranışları ile ilgili özeleştiriler yapabilmiş ve objektif ifadeler kullanmaya çaba göstermişlerdir. Gözlem yönteminden de ağırlıklı olarak yararlanan çalışmada bireyler sosyal ortamlarında takip edilerek mülakat temelli verilerin güvenilirliği de denetlenmeye çalışılmıştır.

Trabzon halkının davranışlarındaki farklılıklar özellikle farklı yörelerden insanların yarıştığı televizyon programlarında, sosyal medya mecralarında gözlemlenebilmektedir. Bu tür davranış farklılıkları ile bulunduğu ortamda dikkati üzerine çekmeyi seven Trabzonlu bireylerin mizah seviyesi yüksek, pratik düşünme kabiliyetine sahip ve enerjik görünüşleri ile sergiledikleri davranışlar aynı zamanda fevri, agresif yönleri ile bütüncül bir biçimde gözlem yoluyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Trabzonlu bireylerin eleştiriden kat'i surette hoşlanmadığını belirtmesi ve yapıcı eleştirileri dahi kabul etmemesi dikkate değer bir husustur.

Bireylerin özeleştirilerinde agresif bir yapıya sahip oldukları kaynak kişilerce ifade edilmiş olup, Trabzonlu olmayan fakat Trabzon'da yaşayan kaynak kişilerce de desteklenmiştir. Bu duruma bağlı olarak sosyal alanlarda gerçekleştirilen davranışlar coşku ve heyecana bağlı ortamlarda özellikle Trabzon kenti için en hassas konulardan biri olan Trabzonspor ekseninde gözlemlenebilmiştir.

Trabzon kent merkezinde hayvan sevgisi üzerine kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde hayvanlara kötü davranan esnafa enformel cezalar uygulanması dikkate değerdir. Halk hukuku uygulamaları kapsamında cezalandırılan esnaf sosyal medya mecralarında da ifşa edilebilmektedir.

Kaynak kişilerce Trabzon halkının rica cümlelerini kullanma konusunda daha az çaba sarf ettiği, emir kipleri ile gerçekleştirilen konuşmaların yoğunlukta olduğu belirtilmiş yine kaynak kişilerce bu durumun kendilerine has bir samimiyet göstergesi olduğu da gözlemlenmiş ve ifade edilmiştir.

Büyük anne ve büyük babaların çocuğun üzerindeki hakkının anne ve babadan çok daha fazla olduğu bilinmekte olup anne ve torun sevgisinin üst seviyelerde yaşandığı bir şehir olan Trabzon'da çocukların mülkiyet hakkının aile büyüklerinde olduğu ifade edilmektedir. Büyüklerin de bu davranış ile büyüdüğü düşünülür ise bu tutumun uzun vadede değişmeyeceği kanaatine varılmıştır.

Erkek ve kadınların oturma biçimlerinde kadınların kendilerini ve bedenlerindeki özel bölgelerini muhafaza etmeye yönelik davranışlar sergilediği, erkek bireylerde ise durumun tam tersi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumun sebebinin erkek bireylerin çocuk yaştan itibaren kendi özel bölgelerini kapatmasına yönelik bir yaptırımla karşılaşmaması, aksine bu durumun övünülecek bir hale getirilmesi olduğu düşünülebilir.

Çocuk sevme davranışında küfrederek ve küfretirerek sevme yaklaşımını benimsemek dikkat çekici bir husustur. Bu sebeple yörede küfrün ve argo söylemlerin oldukça yaygın olduğu ve normalleştirildiği de belirtilmelidir. Bu davranışın cinsiyet temelleri göz önüne alındığında kız çocuklarınca oldukça nadir, erkek çocuklarınca ise sıkça karşılaşılan bir durum olduğu söylenebilmektedir.

Misafire oldukça önem veren Trabzon halkının misafir ağırlama kültürü tanrı misafiri düşüncesi ile ilişkidir. Misafire kat'i surette saygısız bir davranış sergilenmemektedir. Bu davranışın altında Allah'ın evin rızkını keseceği düşüncesi yatmaktadır.

Sofra, aile içerisindeki hiyerarşinin en fazla hissedildiği alanlardan biridir. Büyüklere öncelik verilmekte ve saygı çoğu zaman sözsüz biçimde ifade bulmaktadır. Trabzon halkının sevgiyi yansıtmayı sözle ifade edebilen bir yapıya sahip olmayışı sevgi ve saygılarını davranışlarına yansıtmalarına sebep olmuştur. “*Sana değer veriyorum.*” veya “*Sana saygı duyuyorum.*” cümlesi yerini yemeğin en iyi kısmını sevilen kişiye vermeye bırakmıştır.

Uzun zamandır hâkim olan yaygın inanca göre gelecekte tek bir homojen kültürün var olacağı öngörülmektedir. Küreselleşme araçları ile tek tipleşmiş bir insana ve kültüre vurgu yapan

bu öngörünün kısmi temsilleri de takip edilebilmektedir. Ancak Richard E. Nisbett'in de ifade ettiği gibi küreselleşme süreci ne kadar hızlı ve geniş kapsamlı olursa olsun bir kültüre mensup insanların inanç ve davranışları bir başka kültürle yetişmişlerden farklıdır. Bunun nedeni farklı bilişsel süreçlere maruz kalmaları değil dünyanın farklı yanına maruz kalmalarıdır (Nisbett, 2015: 12). Nisbett'in ifadesiyle dünyanın farklı yanlarına yani coğrafya, inanç, sosyal doku ve kültürlere mensubiyetlerini sürdürecektir insan topluluklarının folklorik temelli davranışlarının takibi küreselci ve ulusalcı kutuplar arasındaki rekabetin ve hangisinin haklı olduğunun anlaşılması bakımından daha da önemli hale gelecektir.

Çalışmayla ulaşılan sonuçlardan birisi de ekonomik açıdan benzer gelire sahip ailelerin sıklıkla dışarıda yemek yemekten kaçınmasıdır. Sosyal aktivite temelinde sofistike bir mangal kültürünün bulunduğu bu şehirde ailecek restoranda yenilen yemekler yalnızca ayda birkaç sefer ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışma süresince mülakat yapılan kaynak kişiler, öz davranışlarını ve çevrelerini folklorik düzlemde yorumlamalarının ufuk açıcı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmanın şehir bazında farklı folklorik davranışlar belirlemeye dönük çaba sarf etmelerine teşvik ettiği de gözlemlenmiştir. Bu sayede çalışma konusu üzerinde katılımcılar tarafından da merak uyanmıştır.

Araştırma boyunca ulaşılan malzemelerin ve sınırlı sayıda literatürün değerlendirilmesi, yeni bir alan olan “davranış folkloru” hususunda bir ön çalışma olarak Türk folklorunda basamak görevi görmesi ve yeni araştırmalara veri sağlaması adına önem arz etmektedir.

Çalışmanın önemli sonuçlarından biri davranış folkloruna bağlı olarak kendilerine has kültürlerini oldukça yoğun yaşayan Trabzon halkı üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın Adana, İzmir gibi Türkiye'nin pek çok kentinde uygulanabilirliğini ortaya koymasıdır. Bu çalışmalar yörelerin özelliklerine dair gerçekleştirilen eğlence şovlarında komedi karakterlerinin gerçekleştirdiği folklorik davranışlarının bilimsel bir alt yapıya oturtulmasına ve değerlendirmesine de zemin hazırlayacaktır. Bu türden çalışmalarda disiplinler arası bir bakış açısı ile hareket edilmesi bulguların değerlendirilmesi yolunda çok daha sağlıklı sonuçların ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Trabzon özelinde ulaşılan malzemeler nispetinde kısmi bir yöntem yeniliği çerçevesinde gerçekleştirilen bu araştırmanın bölge genelinde daha geniş bir örneklem grubu üzerinde sosyal psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve folklor disiplinlerinin işbirliğinde genişletilmesi, sosyal yapı, ekonomi, kültür, kentleşme gibi pek çok konuya kaynaklık edecek işlevsel verilerin ortaya konulmasını sağlayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aça, Mehmet (2017), “Kültür ve Dayatma: Türk Kültüründe Sol El Tabusu”, **International Conference: The West of The East, The East of The West Proceedings**, içinde (205-2012), Prague/Czechia.
- _____ (2018), “Geleneksel Türk Dünya Görüşünde Suret/Sima Algısı”, **Doğu Batı Konferansı III. International Conference; The West of The East, The East of The West, Proceedings**, içinde (17-21), Ohrid-Macedonia.
- Aça, Mustafa (2018), “Geniş Aile Folklorunda Kuşaklar Arası Rekabetin Geleneksel Görünümlerine Balıkesir’den Bir Örnek: Babamın Yanında Çocuğumu Sevmem”, **Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler**, Abidin Temizer ve Yaşar Baytal (ed.), içinde (69-80), Montenegro: Insitut za Geografiju.
- _____ (2019), “Balıkesir Yöresi Kadın Folklorunda Simgesel İfade Biçimleri”, **Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı**, Mustafa Aça (ed.), 854-869, Çanakkale: TOKÜAD Yayınları.
- _____ (2020), **Denizin Çocukları – Giresun ve Trabzon Yöresi Balıkçılarının Meslek Folkloru**, İstanbul: Hiperyayın.
- Aça, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali (2019), “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”, **Halk Bilimi El Kitabı**, Mustafa Aça (ed.), içinde (345-440), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aktay, Yasin (1997), **Body, Text and Identity**, Yayınlamamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- And, Metin (1985), **Geleneksel Türk Tiyatrosu-Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aslantürk, Zeki ve Amman, M. Tayfun (2001), **Sosyoloji**, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aydoğan, Hatice Aycan (2019). **Türk Mitolojisi ve Türk Tasavvufi Düşüncesinde El Sembolü**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başaran, İbrahim Ethem (1996), **Eğitim Psikolojisi**, Ankara: Gül Yayınevi.
- Barnard, Alan (2012), **Simgesel Düşüncenin Doğuşu**, (Çev.: Mehmet Doğan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Bilen, Münevver - Yasa, Serap (2014), **Duygudan Eyleme İletişim**, Ankara: Yargı Yayınevi.

- Bock, Philip K. (2001), **İnsan Davranışının Kültürel Temelleri (Psikolojik Antropoloji)**, (Çev.: N. Serpil Altuntek), Ankara: İmge Kitabevi.
- Burger, Jerry M. (2006), **Kişilik**, (Çev.: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyükkantarcıoğlu, S. Nalan (2006), **Toplumsal Gerçeklik ve Dil**, Ankara: Multilingual Yayınları.
- Büyükokutan, Aslı (2007), “Dalaman (Muğla) Yöresi Kadınlarının Bedensel Özelliklerle İlgili Yorumları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10 (18), 168-193.
- Canatan, Kadir (ed.) (2016), **Beden Sosyolojisi**, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (1996). **Felsefe Sözlüğü**, Ankara: Ekin Yayınevi.
- Collin, Catherine ve diğerleri (2012), **Psikoloji Kitabı**, (Çev.: Emel Lakşe), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Coşar, A. Mevhibe (2003), “Trabzon’da Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Derleme-Değerlendirme”, **TDAY/Belleten 1999/1-2**, 42, 27-40.
- Cronk, Lee (1991), “Human Behavioral Ecology”, *Annual Review Anthropology*, Vol. 20, 25-53.
- Cüceloğlu, Doğan (1991), **İnsan ve Davranışı**, 2. b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Davis, Rachel ve diğerleri (2015). “Theories of behaviour and behaviour change across the social and behavioural sciences: a scoping review”, **Health Psychology Review**, 9 (3), 323-344.
- Doğan, Mustafa (2006), **Halk Arasında Batıl Olarak Nitelendirilen ve Kutsal Mekanlarda Uygulanan İnanç ve Davranışların Sosyal Psikolojik Açından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Dundes, Alan (1998), “Halk Kimdir?”, (Çev.: Metin Ekici), **Milli Folklor**, 37, 139-157.
- _____ (2005), “Folklor Nedir”, (Çev.: Gülay Aydın), **Milli Folklor**, 65, 127-129
- El-Shamy, Hasan M. (1967), **Folkloric Behavior: A Theory For The Study Of Dynamics Of Traditional Culture**, Indiana: Indiana University Department of Folklore.
- Elias, Norbert (1939), **The Civilizing Process**, Oxford: Basil Blackwell.
- _____ (1987a), **Involvement and Detachment**, Oxford: Basil Blackwell.
- _____ (1987b), “On Human Beings and Their Emotions: A Process-Sociological Essay”, **Theory, Culture and Society**, 4, 339-361.
- _____ (1989) **The Symbol Theory**, London: Sage.
- _____ (1991), **The Society of Individuals**, Oxford: Basil Blackwell.
- Elster, Jon (2010). **Sosyal Davranışı Açıklamak-Sosyal Bilimler İçin Daha Fazla Pratik Ayrıntı**, (Çev.: Olcay Sevmli ve Macide Ö. Karaduman), Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Erdem, Servet. (2012), "Grup Folkloru ve Özkültür", **Milli Folklor**, 96, 41-49
- Ergin, Muharrem (2014), **Dede Korkut Kitabı – 1**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergun, Metin (2000), **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, 2 C., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Esgin, Ali (2011), "Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın", **İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**, 1 (1).
- Frank, Arthur W. (1991), "For a Sociology of the Body: an Analytical Review", **The Body: Social Process and Cultural Theory**, Mike Featherstone - Mike Hepworth - Bryan S. Tumer (ed.), içinde (36-102), London: Sage Publications.
- Gençtan, Engin (1997), **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Giddens, Anthony (2000), **Sosyoloji**, (Çev.: Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınları.
- Göka, Erol (2006), **Türk Grup Davranışı**, Ankara: Aşina Kitaplar Yayınları.
- Gültekin, Mustafa (2014), "Yerelleşme, Performans ve Beden Folkloru Bağlamında Balıkesirli Masal Anlatıcısı Kezban Karakoç", **Milli Folklor**, 104, 46-59.
- Gürçayır, Selcan (2007), **Çağdaş Kentte Beden Folkloru**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habermas, Jürgen (2001), **İletişimsel Eylem Kuramı**, (Çev.: Mustafa Tüzel), C. 2, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Haviland, William A. ve diğerleri (2008), **Kültürel Antropoloji**, (Çev.: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ingold, Tim (1994), "Introduction To Culture", **Companion Encyclopedia of Anthropology**, Tim Ingold(ed.), içinde (329-349), London and New York: Routledge.
- Işık, İ. Emre (1998), **Beden ve Toplum Kuramı**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- İnceoğlu, Yasemin ve Kar, Altan (2010), **Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaderli, Zehra (2017), **Tarihsel ve Sosyo-Kültürel Bağlamı İçinde Beden ve Bedenleşme Deneyiminin Teorik Çerçevesi**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- _____ (2018), "Kültürel Söylemlerin Biçimlendirme Yerleşimi Olarak Beden ve Çağdaş Beden Modifikasyonlarının Fenomenolojik Boyutları", **Folklor/Edebiyat**, 94, 161-182.
- Kara, Zülküf (2016), "Beden Sosyolojisinden Ölüm Sosyolojisine: İnterdisipliner Bir Yaklaşım", **Beden Sosyolojisi**, Kadir Canatan (ed.), içinde (23-44), İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

- Kızılçelik, Sezgin (2003), “Küreselleşme, Beden ve Şizofreni”, **C.Ü. Tıp Dergisi**, 25, Özel Ek.
- Kobyay, Murat (2012), **Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları**, İstanbul: Rağbet Yayıncılık.
- Kudret, Cevdet (2007), **Ortaoyunu**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- LeCron Foster, Mary (1994). “Symbolism: The Foundation of Culture”, **Companion Encyclopedia of Anthropology**, Tim Ingold (ed.), içinde (366-395), London and New York: Routledge.
- Lewis, Michael ve diğerleri (2010), “Cultural Differences in Emotional Responses to Success and Failure.” **International Journal of Behavioral Development**, 1:34 (1), 53-61.
- Malott, Richard W. (1988), “Rule-Governed Behavior and Behavioral Anthropology”, **The Behavior Analyst**, 11, 181-203
- Marshall, Gordon (2005), **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev.: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mauss, Marcel (2011), **Sosyoloji ve Antropoloji**, (Çev.: Özcan Doğan), İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Gürsoy Naskali, Emine ve Koç, Aylin (ed.) (2009), **Beden Kitabı**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Nisbett, Richard E. (2105), **Düşüncenin Coğrafyası**, (Çev.: Gül Çağalı Güven), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2012), **Hızır - İlyas Kültü**, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- O’neil, John (1989), **The Communicative Body Studies in Communicative Philosophy, Politics and Sociology**, Evanston: Northwestern University Press.
- Okumuş, Ejder (2009), “Bedene Müdahalenin Sosyolojisi”, **Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**, 2, 1-15.
- Ören, Şenkaya (1999), “Kültür ve Davranış İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 25, 307-314.
- Örnek, Sedat Veyis (2000), **Türk Halkbilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.
- Özkalp, Enver ve diğerleri (2004a), **Davranış Bilimleri-1**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2004b), **Davranış Bilimlerine Giriş**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pelikoğlu, Mehmet Can (2010), “Trabzon Yöresi Halk Müziği ve Kolbastı”, **Sanat Dergisi**, 0 (16), 37-44.

- Roane, H. S. ve Betz, A. M. (2002), "Behavior Analysis", **Encyclopedia of Human Behavior**, V.S. Ramachandran (ed.), Volume 1, *içinde* (267-273), USA: Elsevier.
- Sakaoğlu, Saim (2013), **Efsane Araştırmaları**, Konya: Kömen Yayınları.
- _____ (2015), **101 Anadolu Efsanesi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Schaefer, Richard T. (2010). **Sociology**, McGraw-Hill Medical Publishing.
- Smith, Philip ve Riley, Alexander. (2016), **Kültürel Kurama Giriş**, Ankara: Dipnot Yayınları
- Şimşek, M. Şerif ve diğerleri (2014), **Davranış Bilimleri**, Konya Eğitim Yayınevi.
- Turner, Bryan S. (1984), **The Body And Society**, London: Sage Publications.
- _____ (1992), **Regulating Bodies, Essays in Medical Sociology**, London: Routledge.
- _____ (1996), **The Body & Society -Explorations in Social Theory, Culture & Society**, London: Sage Publications.
- Watts, Linda S. (2007), **Encyclopedia of American Folklore**, New York: Facts on File
- Weber, Max (2002), **Sosyolojinin Temel Kavramları**, (Çev.: Medeni Beyaztaş), İstanbul: Bakış Yayınları.
- White, Leslie A. (1949), **The Science of Culture**, New York: Grove Press.
- Williams, Simon J. ve Bendelow, Gillian A. (1999), **The Lived Body**, London: Routledge.
- Yılmaz, Aktan Müge (2019), "Beden Folkloru Bağlamında Kutsal Ziyaret Geleneği", **International Journal of Language Academy**, Vol. 7/2, 582-594.
- Yolcu, Mehmet Ali (2018), "Türk Folklorunda Saçların Saklanması Yönelik Uygulamalar Üzerine", **Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler**, Abidin Temizer ve Yaşar Baytal (ed.), *içinde* (39-44), Montenegro: Insitut za Geografiju.
- Young, Katherine (1998), "Beden Folkloru", (Çev.: Serpil Cengiz), **Milli Folklor**, 38, 136-139.

EKLER

Ek 1: Kaynak Kişiler Tablosu

KK-No	Adı Soyadı	Doğum Tarihi ve Yeri	Trabzon'da İkamet Ettiği Mahalle	Tahsili	Mesleği
KK-1	Selma Şahin	1966, Trabzon	Soğuksu	Ortaokul Terk	Ev Hanımı
KK-2	Zerrin Kara	1973, Trabzon	Aydınlıkevler	Lise	Ev Hanımı
KK-3	Yakup Demir	1994, Bitlis	Yalıncağ	Üniversite	Doktor
KK-4	Gökhan Kaya	1993, Trabzon	Boztepe	Üniversite	Satış Danışmanı
KK-5	Şevval Kara	2000, Trabzon	Aydınlıkevler	Lise	Öğrenci
KK-6	Hüsna Sebetçi	2001, Trabzon	Aydınlıkevler	Lise	Öğrenci
KK-7	Nebahat İsgent	1957, Trabzon	Hacıkasım	Lise	Ev Hanımı
KK-8	Tekin Çolak	1944, Trabzon	Pazarkapı	Ortaokul	Şoför
KK-9	Gamze Çetin	1977, Trabzon	Hacıkasım	Yüksekokul	Ev Hanımı
KK-10	Sebahat Öztürk	1952, Trabzon	Soğuksu	Yüksekokul	Emekli
KK-11	Pelin Çelik	1977, Trabzon	Pazarkapı	Üniversite	Bankacı
KK-12	Tuba Orhan	1977, Trabzon	Boztepe	Üniversite	Sigortacı
KK-13	Şakire Tomaç	1994, Trabzon	Beşirli	Üniversite	Öğretmen
KK-14	Hanife Deniz Dilke	1994, Trabzon	Beşirli	Üniversite	Mali Müşavir
KK-15	Miyase Güzel	1992, Konya	Bostancı	Yüksek Lisans	Öğrenci
KK-16	Emir Öztürk	2001, Trabzon	Karşıyaka	Üniversite	Öğrenci
KK-17	Esra Öztürk	1979, Trabzon	Karşıyaka	Yüksekokul	Ev Hanımı
KK-18	Oğuzhan Yılmaz	1995, Trabzon	Yeşilova	Üniversite	Çalışmıyor
KK-19	Osman Eray Uzunosmanoğlu	1995, Trabzon	Pelitli	Üniversite	Psikolojik Danışman
KK-20	Seda Macit	1971, Trabzon	Beşirli	Lise	Ev Hanımı
KK-21	Derya Macit	1992, Trabzon	Beşirli	Üniversite	Çalışmıyor
KK-22	Elvan Macit	1989, Trabzon	Beşirli	Yüksekokul	Satış Danışmanı
KK-23	Osman Kara	1967, Trabzon	Aydınlıkevler	Lise	Serbest Mes.
KK-24	Betül Engin	1994, Trabzon	Erdoğdu	Üniversite	Memur
KK-25	Selma Genç	1992, Trabzon	Erdoğdu	Üniversite	Memur
KK-26	Elif Çelebi	1997, Trabzon	Beşirli	Üniversite	Psikolog
KK-27	Mehmet Çelebi	1965, Trabzon	Beşirli	Lise	Serbest Mes.
KK-28	Fatma Çelebi	1965, Trabzon	Beşirli	Lise	Ev Hanımı
KK-29	Sinem Ece Kavanoz	1995, Trabzon	Toklu	Üniversite	Psikolojik Danışman
KK-30	Şadiye Çolak	1950, Trabzon	Pazarkapı	Okuryazar	Ev Hanımı
KK-31	Coşkun Çolak	1948, Trabzon	Pazarkapı	Ortaokul	Emekli
KK-32	Metin Avni Bayraktar	1956, Trabzon	Bahçecik	Ortaokul	Emekli
KK-33	Ayşegül Varış	1978, Trabzon	Pazarkapı	Yüksekokul	Ev Hanımı
KK-34	Tolğahan Akdeniz	1993, Trabzon	Bahçecik	Lise	Satış Danışmanı
KK-35	Hayri Demir	1961, Trabzon	Erdoğdu	Lise	Serbest Mes.
KK-36	Dilek Usta	1969, Trabzon	Fatih	İlkokul	Ev Hanımı

KK-37	Muzaffer Usta	1985, Trabzon	Fatih	Yüksekokul	Serbest Mes.
KK-38	Mustafa Usta	1969, Trabzon	Fatih	Lise	Serbest Mes.
KK-39	Aylin Usta	1998, Trabzon	Fatih	Üniversite	Öğrenci
KK-40	Gülseren Çebi	1993, Trabzon	İnönü	Üniversite	Öğretmen
KK-41	Ayla Kara	1957, Trabzon	Aydınlıkevler	İlkokul	Ev Hanımı
KK-42	Nuran Kara	1975, Trabzon	Aydınlıkevler	Lise Terk	Ev Hanımı
KK-43	Necla Birincioğlu	1964, Trabzon	Aydınlıkevler	İlkokul	Ev Hanımı
KK-44	Ayfer Bülbül	1968, Trabzon	Çamlık	Ortaokul terk	Ev Hanımı
KK-45	Selahaddin Kara	1938, Trabzon	Aydınlıkevler	Okuryazar	Emekli
KK-46	İrfan Kara	1939, Trabzon	Aydınlıkevler	Okuryazar Değil	Ev Hanımı
KK-47	Mustafa Kara	1988, Trabzon	Boztepe	Üniversite	Mühendis
KK-48	Ayşe Kara	1985, Trabzon	Boztepe	Üniversite	Çalışmıyor
KK-49	Mustafa İsgent	1985, Trabzon	Söğütlü	Üniversite	Serbest Mes.
KK-50	Sevda Kılıç	1999, Trabzon	Yeşiltepe	Lise	Çalışmıyor
KK-51	Hanım Yılmaz	1951, Trabzon	Yenicuma	Okuryazar Değil	Ev Hanımı
KK-52	Hayri Çakır	1964, Trabzon	Beşirli	Lise	Serbest Mes.
KK-53	Emine Aydın	1966, Trabzon	Yenicuma	Ortaokul	Ev Hanımı
KK-54	Zekiye Burnaz	1955, Trabzon	Beşirli	İlkokul	Ev Hanımı
KK-55	Serap Cengiz Elieyioğlu	1991, Samsun	Konaklar	Yüksek Lisans	Öğrenci
KK-56	Hasan Kara	1990, Trabzon	Aydınlıkevler	Lise	Serbest Mes.
KK-57	Nesiye Neslihan Nuroğlu	1964, Trabzon	Beşirli	Lise	Ev Hanımı
KK-58	Ali Osman Birinci	1991, Bayburt	Aydınlıkevler	Üniversite	Mühendis
KK-59	Tuğçe Naz Öztürk	2000, Trabzon	Yeşiltepe	Yüksekokul	Öğrenci
KK-60	Seyfettin Kara	1960, Trabzon	Yeşilova	İlkokul	Çiftçi
KK-61	Ayşe Kara	1958, Trabzon	Yeşiova	İlkokul	Ev Hanımı
KK-62	Engin Köroğlu	1997, Trabzon	Kalkınma	Üniversite	Öğrenci
KK-63	Halime Albayrak	1993, Trabzon	Erdoğdu	Üniversite	Öğretmen
KK-64	Zeynep Şahin	1972, Trabzon	Soğuksu	Lise	Ev Hanımı
KK-65	Yeşim Şahin	1981, Trabzon	Soğuksu	Lise	Ev Hanımı
KK-66	Berrak Yılmaz	1988, Trabzon	Toklu	Üniversite	Çalışmıyor
KK-67	Gülsüm Kul	1978, Trabzon	Toklu	Yüksekokul	Çalışmıyor
KK-68	Güldem Soytemiz	1975, Trabzon	Toklu	Yüksekokul	Ev Hanımı
KK-69	Şule Şahin	1998, Trabzon	Soğuksu	Üniversite	Grafik Tasarımcı
KK-70	Emre Şahin Kuloğlu	1992, Trabzon	Beşirli	Üniversite	Serbest Mes.
KK-71	Osman Birincioğlu	1963, Trabzon	Aydınlıkevler	Ortaokul	Şoför
KK-72	Elvan Sürmen	1989, Trabzon	Beşirli	Üniversite	Serbest Mes.

Ek 2: Folklorik Davranışa Örnek Teşkil Eden Görseller

Kadınların yaygın oturuş biçimlerinden bir görünüm.

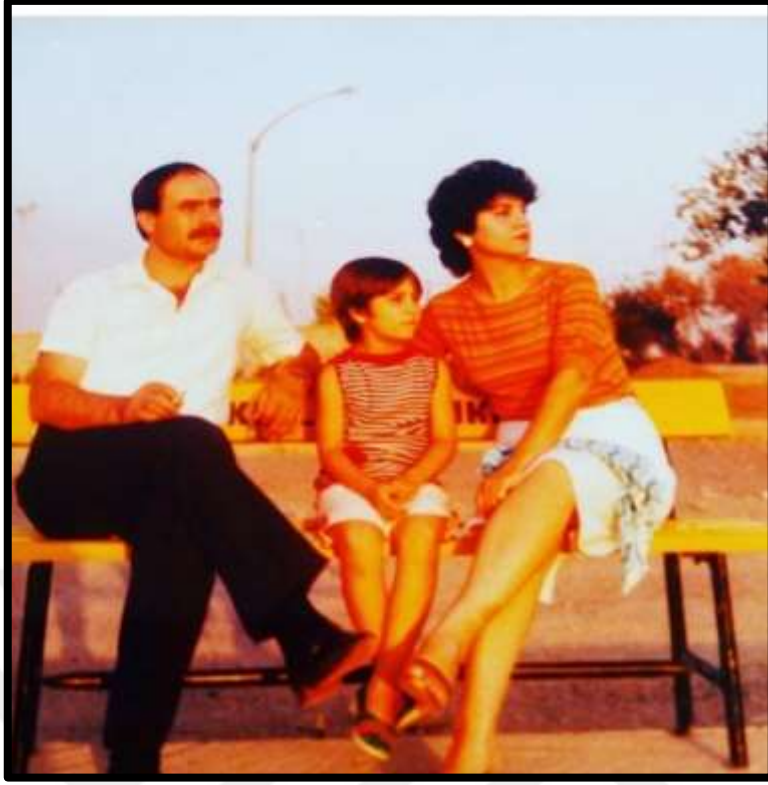
Mevlitlerde baş bağlama stillerinden bir görünüm.

Yakınları tarafından özel günler öncesinde ziyarete hazır hale getirilmiş mezardan bir görünüm.

Dede-torun ilişkine ait bir görünüm.

Trabzon şehir merkezinde kadın ve erkeğin giyim kuşam ve oturma biçimine ait bir görünüm. (Öztürk ailesi arşivinden)

Pazarkapı eşraflarından Mustafa Çolak'ın eşi ve çocuklarının giyim kuşam, oturma biçimleri, erkek-kız çocuk sevgisini betimleyen aile fotoğrafı. (Çolak ailesi arşivinden)

Kadınların misafirlikteki giyim ve oturma biçimlerine ait bir görünüm.

Evin kızlarına servis yapan geline ait bir görünüm. (*Çolak ailesi arşivinden*)

Misafir sofrasına ait bir görünüm.

Erkeklerin oturuş biçimine ait bir görünüm. (*Kara ailesi arşivinden*)

Baş bağlama ve manto stiline ait bir görünüm.

Çocuk ve hayvan ilişkisine ait bir görünüm.

Yeni evli çiftin düğün sonrası gerçekleştirdiği akraba ziyaretlerine ait bir görünüm.

Misafir salonuna ait bir görünüm.

Gençler arasında selamlaşmaya ait bir görünüm.

Restoran ve kafelerde gerçekleştirilen kadın toplantılarına ait bir görünüm.

Masa ve oturma düzenine ait bir görünüm.

Mutfak işlerine yatkınlık kazanması adına yemek hazırlığı sürecine dâhil edilen kız çocuğuna ait bir görünüm.

Kadın toplantılarına ait bir görünüm.

Misafirin dışarıya bakacak şekilde çevrilen ayakkabılarına ait bir görünüm.

Misafiri yolcu ederken eli boş göndermemek adına hazırlanan paketlere ait bir görünüm.

ÖZGEÇMİŞ

Buse Asena DEMİR, 17.05.1995 tarihinde Trabzon İli Ortahisar İlçesi'nde doğdu. 2006 yılında Mehmet Akif Ersoy İlköğretim İlkokulu'nu, 2009 yılında Aykent Koleji'ni, 2013 yılında Akçaabat Anadolu Lisesi'ni, 2017 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı.

DEMİR, evli olup İngilizce bilmektedir.

